

אור המועד

זמן שמחתנו

ליקוטים מדברי הנשר הגדול רבנו משה בן מימון זת"ל
על ענייני חג הסוכות ושמיני עצרת, ועבודת ה' בשמחה

דבר המערכת

"משה תיקן להן לישראל שיהיו קוראין בכל מועד עניינו, ושואלין ודורשין בעניינו של יום בכל מועד ומועד".

(הלכות תפילה וברכת כהנים יג, ח, על פי חתימת מסכת מגילה)

הליכות עם ישראל ומכון מש"ה רואים לעצמם זכות להביא את דברי רבנו אודות תכניהם של מועדי ישראל, כדי שנוכל יחדיו - שוחרי תורת הרמב"ם ומשנת הראשונים - להתכוון לקראת החג, ואף בחג עצמו להוסיף ולהתבונן באורו של המועד.

המלצתנו ושאיפתנו שילמדו דברים אלו גם בחברותות, או בקביעת שיעור לרבים עם קובץ חשוב זה,

והיה זה שכרנו

"הדרך הישרה היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל דעות שיש לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם. כיצד? לא יהיה בעל חמה נוח לכעוס, ולא כמת שאינו מרגיש, אלא בינוני - לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא ייעשה כיוצא בו פעם אחרת.

וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם ואי אפשר לחיות בזולתן, כעניין שנאמר: 'צדיק אוכל לשובע נפשו'. וכן לא יהא עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כעניין שנאמר: 'טוב מעט לצדיק'. ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו, ומלווה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות. וכן שאר דעותיו.

ודרך זו היא דרך החכמים... נקראת דרך זו 'דרך ה', והיא שלימדה אברהם אבינו לבניו... וההולך בדרך זו מביא טובה וברכה לעצמו" (הלכות דעות פ"ק א).

לזכרם הברוך של

אבינו וסבנו ר' **אברהם** ב"ר סעיד **נפש זצ"ל**

במלאת שנה לפטירתו, ביום טוב סוכות ה'תשע"ז

ורעייתו אמנו וסבתנו מרת **שמחה** בת ר' חיים ג'מיל סלומי ע"ה

שהלכו בדרך החכמים דרך ה', ולאורה חינוכו צאצאיהם

וקובץ זה מכוחם וכוח כוחם

ת. נ. צ. ב. ה.

אל הקורא

קודמו, גם קובץ זה נערך בסד זמנים מצומצם מאוד, ולכן לא מעט מן העניינים הובאו באופן כללי ולא במלוא היקפם, אלא מוצגים כקריאת כיוון בפני הקורא המתעניין, למרות שהמגמה העקרונית של קובץ זה היא להביא את כל התייחסויות רבנו בנושא מסוים, בין אם התייחס לכך במפורש או במשתמע. עם זאת, לא בכל נושא הצלחנו (או אפילו ניסינו) לעשות כן, והדעת נותנת שגם נפלו טעויות פה ושם, או שהמשמעות שייחסנו לדברי רבנו מרחיקת לכת מדי. גם מבחינת עריכה, הגהה וגרפיקה הצטמצמו למינימום... נשמח אם ציבור הלומדים יבוא אחרינו וימלא את דברינו. יחיינו ה' ונזכה להשלים זאת במהדרה הבאה.

כיוון שבינתיים קיבלתי אי אלו תגובות שהערות השוליים הנן דבר חיובי ומועיל, למרות שיש בהן היבט פרשני, אז לא טרחתי להצטמצם בהן, ומי שהן עליו למשא אינו צריך להיזקק להן.

כמו כן, מן הסתם לחלק מהמעיינים תהיינה גם הערות והשגות על אופן הפרשנות או סידור החומר הקיים - לחיי. יתכבדו נא להעביר זאת למשרדי המכון כדי שנוכל להתייחס לכך במהדורות הבאות א"ה.

[**הערה בשולי הדברים:** בכתבי רבנו מופיע לעתים השורש בערבית 'גבט', אשר שאר המתרגמים, ראשונים ואחרונים אחרונים, תרגמוהו 'שמחה', אך מארי תרגמו בדרך כלל כ'חשק', 'תשוקה', 'קשר', 'אהבה' וכיו"ב. כמובן שלא באתי להכריע ביניהם, 'הגם לכבוש את המלכה עמי בבית', אך בכל מקום שהופיע פועל זה הוספתי את תרגום 'שמחה' והתייחסתי לכתוב כאילו ישנו גם במשמעות שמחה. והבוחר יבחר.]

מהדורת 'זכות יאיר'

לזכות תורם הדפסת המהדורה ומשפחתו

מהדורת ניסוי לא מוגהת, תשרי תשע"ח

מכון משי"ה – לחקר משנת הרמב"ם

טל' 03-5351119 אתר נצח ישראל www.net-sah.org

הקוראים מוזמנים להעביר למכון משי"ה הערות והארות, המלצות ותיקונים.

תוכן העניינים

שלוש רגלים

- טעם החגים באופן כללי - גיבוש ואיחוד האומה - בגשמיות וברוחניות..... 8
- 10..... שלוש מצוות הרגלים.....**
- ראייה..... 10
- מהות הראייה ומטרתה היא כפולה..... 11
- חגיגה..... 11
- שמחה..... 11
- היחס בין המצוות קרבנות הללו..... 12
- הרחבת גדר השמחה - לא רק 'שמחתי' אלא גם 'שימחתי'..... 12
- 13..... זמן טהרה לאומית של כלל ישראל.....**
- טהרה הלאומית הכללית מכסה על ספקי טומאת הפרט..... 13
- 15..... ציון וביורור ההבדל (והיחס) בין ישראל ואומות העולם.....**
- המועדים ניתנו לנו לציון ייחודנו משאר העמים והלשונות..... 15
- זמנים אלו הם זמני 'זיכרון', כלומר אנו נידונים בהם..... 15
- זמנים אלו יש בהם שפע ורחני ('ברכה') המיוחד להם..... 16
- עם ישראל הוא המחיל את הקדושה על/של הזמנים הללו..... 16

חג הסוכות

- חג הסוכות - זמן מקודש (בעל משמעות רוחנית)..... 17
- חג הסוכות - יום זיכרון לאומי..... 18
- חג הסוכות - מועד הקלארארצי..... 18
- ישנו קשר מציאותי-טבעי בין זמן אסיף התבואות לישיבה בסוכות..... 19

זמן שמחתנו

- 20..... שלמויות האדם.....**
- שלמות האדם הפרטי..... 20
- שלמות האדם הכללי..... 23
- 25..... הדרכת התורה לאדם להשלים עצמו בכל.....**
- שלמות הרכוש..... 25

- שלמות הגוף 26
 שלמות המידות 28

32..... השמחה והעצב - כתגובה ותוצאה של שלמות וחסרון

- ההשפעה הגופנית החיצונית של רגשות השמחה והעצב ◇◇◇ הרגש הפנימי מצריך
 ביטוי חיצוני ◇◇◇ הביטוי החיצוני גורר אחריו רגש פנימי 32
 עצב הוא רגש החיסרון הפנימי, בין אם מקור החיסרון הוא ברכוש, בגוף, במידות או
 החכמה וההשגות - מאידך שמחה היא רגש פנימי הנובע משלמות הרכוש, ההנאה
 והנעימות הגופנית, המידות, החכמה וההשגות..... 33
 תודעת השמחה משנה את [משמעותה הרוחנית של] המציאות! 34
 רגש השמחה מגלה את הרצון הפנימי של האדם..... 34
 גם חסרונו של המחסיר הוא שלמות, ועל כך ראוי לשמוח..... 34
 שלמות הרכוש מביאה לאדם שמחה..... 35
 שלמות הגוף - במובן של סיפוק צרכי החושים לנעימות והנאה - מסירה עצב ומביאה
 שמחה 36
 שלמות המידות - במיצוען - מביאה לאדם שמחה. מידות לא מתוקנות גורמות
 לעצב..... 37
 שלמות ההשגה - ידיעת חכמות, השגת מושכלות אמיתיות, קניית מעלה רוחנית, ידיעת
 ה' - מביאה לאדם שמחה..... 38

41..... השמחה בעבודת ה' - 'לעשות רצונו כרצונו'

- ישנה שמחה שהיא עצם עשיית רצון ה', גם מבלי שמתלווה אליה רגש פנימי - גוף
 המעשה הוא שמחה 41
 כל עיקר עשיית התורה היא דווקא בשמחה..... 42
 השמחה כמייצגת את תמצית הציור האלהי, לאדם ולסביבתו ◇◇◇ ציווי אלוהי לשמוח
 בטוב שניתן לאדם (וכבר ידוע שכל מציאות היא טוב) 43
 שמחת המצווה מצריכה מודעות וצלילות המחשבה..... 44
 העבודה בעצבות פוגמת בגוף מעשה המצווה 44
 לעבודה ה' בשמחה יש לרתום את כלל חלקי הגוף וכוחותיו 44
 לשמחה של מצווה ייתכנו הבעות שונות, כל אחד לפי אופיו ויכולתו 45
 בשמחת העבודה נותנים לכל דבר את שמחתו הראויה..... 46
 מאידך, בזמני יראה מצניעים את השמחה, אך לא מזניחים אותה כליל 47
 יש לשמוח בעבודה גם כשיש קשיים ◇◇◇ למרות שייסורים הם לכאורה חיסרון - גם
 בהם ראוי לשמוח, כאשר מבינים איך הם מסייעים לשלמות הכללית..... 47

- 48 לא מבטלים את השמחה במצוות למרות שיש חשש שייגרמו דברים שליליים
- 49 'שמחת' העליונים במילוי רצון בוראם
- 50 'שמחת' העליונים בעבודת התחתונים ובהשלמת המציאות
- 50.....השמחה בתג הסוכות**
- חג הסוכות - מביע את שמחת האדם על שלמות רכשו, לאחר אסף יגיעו; ועל שלמות נפשו וטהרתה, לאחר ראש השנה ויום הכיפורים.....
- 50
- 51 מאידך, עצם הישיבה בסוכה פוגמת מעט בשמחה
- 51 שמחת בית השאובה - שמחה עליונה, שבה משתתף בפועל רק מי שראוי
- 51 שמחת בית השאובה באה להדריך את העם לשמחה בעבודת ה' על ידי דוגמה אישית של גדולי האומה
- 52
- 53 שמחה כתנאי לנבואה - חג שבו שואבים רוח הקודש
- 54 עיקר השמחה המביאה לנבואה בפועל היא על ידי שמיעת נגינה
- 54 השמחה בכלי נגינה השפעתה כה עצומה, שהיא מותרת לכתחילה לענייני קודש בלבד

הישיבה בסוכה

- 56 מהות הסוכה - דירה ארעית, בתקרתה ובדפנותיה
- 56 מצוות הישיבה בסוכה - התנהגות בדירה ארעית כאילו היא דירה קבועה
- 57 היציאה למגורים בדירה ארעית מדגישה את חסדי ה' עמנו בשאר ימות השנה

אומות העולם וחג הסוכות

- 58 ישראל מקריבים בשביל כפרת אומות העולם
- 58 חג הסוכות משקף את היחס המורכב של אומות העולם לעם ישראל
- 59 לעתיד לבוא יעלו הגויים ('גוג ומגוג') על ירושלים - למלחמה שמטרתה ותוצאותיה ידועות מראש
- 60 שורש מלחמתם - הכרה פנימית באמיתת אמונת ישראל
- 60 מלחמת גוג ומגוג מסמלת את מפתחם הסופית של אומות העולם מלהכניע את ישראל בדרך של מלחמה
- 62 חג הסוכות לעתיד לבוא - יום המלכת ה' של אומות העולם

ניסוך המים

- 64 הקשר הפנימי בין החג לענייני המים
- 64 שפיכת המים הרצויה
- 65 שפיכת המים שאינה רצויה

65 גם הגויים נידונים על המים

ארבעת המינים

66 ארבעת המינים - ארבעה שהם אחד

66 עיקר עניינם להורות על אחדות

66 גם ארבעת המינים מביעים זיכרון לאומי, בדומה לסוכה

67 ארבעה מינים - 'כלי' לתפילת ישועה לעם ישראל

67 המינים מבטאים אחדות ושלמות מהיבטים שונים

68 כמה דוגמאות מדרשות חכמים:

69 אופן השמחה בארבעת המינים

69 דרגת הנטילה - כל המוסיף הרי זה משובח

70 מצוות ערבה

70 במקדש - הערבה מקבלת מעמד נפרד וייחודי

71 חבטת ערבה

הקהל

72 האדם הוא יצור חברתי, טבעו הוא לחיות בחברה

72 התקהלות האומה סביב מטרה אחת חיובית היא טובה ונצרכת, ברוחניות ובגשמיות

72 חיזוק ציבורי לשמירת התורה ◇◇ חיזוק הקשר בין התורה למלכות, ומעמד המלך

72 ◇◇ תחליף ורענון למעמד הר סיני

שמיני עצרת

75 גם שמיני עצרת מטרתו השמחה. אך שמחה שונה מעט משל סוכות

75 שמיני עצרת מציין את ייחודו של עם ישראל

76 השלמת קריאת התורה

76 התאחדות קהל ישראל סביב התורה - באופן כללי ובאופן פרטי

76 עיקר מעלת התורה היא בהופעתה בשלמותה [הכמותית והאיכותית]

78 נאה דורש נאה מקיים

שלוש רגלים¹

טעם החגים באופן כללי – גיבוש ואיחוד האומה – בגשמיות וברוחניות

מורה הנבוכים ג, מג:

ימים טובים הרי כולם לשמחות ולהתקהלויות הגורמים הנאה שהיא הכרחית לאדם על הרוב, והם גם מועילים בהתקרבויות הדרושות להיות בין בני אדם בקיבוצים המדיניים². וייחוד אותם הימים, יש להן טעמים...

מורה הנבוכים ג, מו:

תועלת החג הרי טעמה ידוע, במה שיושג באותה ההתקהלות מהתחדשות התורה באותה ההתפעלות, ואחוות בני אדם זה לזה, ובפרט מצוות הקהל אשר נתבאר טעמה "למען ישמעו וגו'".

והיו דמי מעשר שני להוצאות שם כמו שביארנו, וכן נטע רבעי ומעשר בהמה. ויהיו שם בשר המעשר וינות נטע רבעי ומעות מעשר שני, ויתרבו המזונות שם, ואסור למכור מאומה מאלו ולא לאחרו מזמן לזמן, אלא כמו שאמר יתעלה "שנה בשנה וגו'" - ונמצא שבהכרח ייתן ממנו צדקה.

וכבר הדגיש את הצדקה בחגים ואמר: "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך, והלוי והגר והיתום והאלמנה".

הלכות מעשה הקרבנות יד, יג:

אחד נדרים ונדבות, עם שאר הדברים שאדם חייב בהן מערכים ודמים ומעשרות³ ומתנות עניים - מצות עשה מן התורה שיביא הכול ברגל שפגע בו תחילה, שנאמר "ובאת שמה... והבאתם שמה" - כלומר בעת שתבוא לחוג, תביא כל מה שאתה חייב בו ותיתן כל חוב שעליך לשם.

¹ כתב רבי אברהם בן רבנו בפירושו לספר שמות (לד, כד): "טעם שאין החג חיוב אלא שלוש פעמים בלבד - מפני שהארץ רחבת ידיים, ויקשה לעלות יותר מזה".

² השווה: "חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים, שיהיו מסבבין ומחפשיין בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים, ויבואו לידי עבירה. וכן יזהירו על דבר זה לכל העם, כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתים לשמחה, ולא יימשכו ביין, שמא יבואו לידי עברה" (שביתת יום טוב ו, כא). ולפי דרכנו למדנו שאכן כך גם היה נוהג הציבור למעשה. אלא שיש לאכוף את גדרי הצניעות על פי ההלכה.

³ כולל ביכורים: "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך - חיבר זה עם (-עניין) הרגל, כדי להקל להביא ביכורים עמהם בשעת עלייתם לרגל..." (ראב"ם שמות לד, כו).

מורה הנבוכים ג, לט:

מעשר שני - ציווה להוציאו במיני המזון בלבד, ודווקא בירושלים, כדי שיהא זה מביא בהכרח לעשות ממנו חסדים, לפי שאי אפשר להוציאו כי אם במאכל, וייקל לאדם לקבצו מעט מעט, וגורם להתקבצות במקום אחד, לחזק את האחווה והאהבה בין בני אדם חיזוק גדול.

...

מקרא ביכורים - יש בו גם מידת הענווה, כי הוא שלוקח הסל על כתפיו, ויש בו ההכרה בחסדי ה' ונַעֲמו, שידע האדם כי מן העבודה (-מכלל עבודת ה') שיזכור ימי מצותו בזמן שירוח לו, ועניין זה מודגש בתורה הרבה: "וזכרת כי עבד היית וגו'", לפי שיש לחוש מן המידות הידועות לכל מי שנתחנך בעושר, כלומר הבעיטה (-מארי: ההתפתות אחר היצר וההשליה העצמית) והגאווה והזנתת ההשקפות האמיתיות: "פן תאכל ושבעת ובתים וגו'", ואמר "וישמן ישרון ויבעט וגו'". ומחמת חשש זה ציווה במקרא ביכורים בכל שנה לפניו יתעלה, ובמקום שכינתו.

הלכות שביית יום טוב ו, יז-יח:

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים, כולם אסורים בספד ותענית. וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים עליו, שנאמר "ושמחת בחגך...". אף על פי שהשמחה האמורה כאן, היא קרבן שלמים כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה, יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד בראוי לו.

כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיט כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין. וכשהוא אוכל ושותה, חייב להאכיל לגר ליתום ולא למנה עם שאר העניים האמיללים. אבל מי שנוצל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ובניו ואשתו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש - אין זו שמחת מצוה, אלא שמחת כרסו! ועל אלו נאמר: "זבחייהם כלחם אונים להם, כל אוכליו יטמאו, כי לחמם לנפשם". ושמחה כזו קלון היא להם, שנאמר: "וַיִּרְתִּי פָּרֶשׁ עַל פְּנֵיכֶם, פָּרֶשׁ חֲגִיכֶם".

פירוש המשנה פאה א, א:

'גמילות חסדים' - פירושו 'אלמכאפאה באלאפצ'אל' (-מארי: עניינה התגמול והשילום ביד רחבה ובכללו גם למי שאינך חייב לו), והוא שם נופל על שני סוגים מהמצוות: האחד הוא השתתפות האדם עם ישראל בממונו, כגון הצדקה ופדיון שבויים. והשני השתתפות האדם עם ישראל בגופו, כגון ניהום אבלים, ולווית מתים, ושמחת חתנים, ודומיהם.

ואמרו כאן שגמילות חסדים אין לה שיעור, רוצה לומר בהשתתפות האדם בגופו. אבל השתתפותו בממונו יש לו גבול והוא חמישית ממנו, ואינו חייב לתת יותר מחמישית ממנו אלא אם עשה כן במדת חסידות...

ופירוש 'קרן' - העיקר, ו'פירותיהן' - הרווחים. וענין אמרו 'אוכל מפירותיהן והקרן קיימת לו' הוא מה שאומר לך: כל המצוות נחלקות חלוקה ראשונה לשניים, חלק במצוות המיוחדות לאדם בעצמו בינו ובין ה', כגון הציצית והתפילים והשבת ועבודה זרה, וחלק במצוות התלויות בתקינות יחסי בני אדם זה עם זה כגון האזהרה על הגנבה, והאונאה, והשנאה, והנטירה, והציווי לאהוב זה את זה, ושלא נרמה זה את זה, ושלא יעמוד אחד ממנו על נזק השני, ולכבד ההורים והחכמים שהם אבות הכל. אם קיים האדם המצוות המיוחדות לו בעצמו במה שבינו לבין בוראו - יש לו על זה שכר יגמלוהו ה' על כך לעולם הבא כמו שנבאר בפרק חלק. ואם קיים האדם המצוות התלויות בתקינות יחסי בני אדם זה עם זה - יש לו על זה שכר לעולם הבא על קיימו המצוה, ושיג תועלת בעולם הזה להתנהגותו התנהגות טובה עם בני אדם, לפי שאם הלך בדרך זו והלך זולתו בה, יינה גם הוא מאותה תועלת. וכל המצוות שבין אדם לחברו נכללים בכלל גמילות חסדים, התבונן בהם תמצאם. הלוא תראה שהלל הזקן כשאמר לו הגוי 'למדני תורה על רגל אחת', אמר לו 'דעלך ביש לחברך לא תעביד'. וכשתחקור זאת תמצא 'תלמוד תורה שקול כנגד כולם', כי בתלמוד תורה ידע האדם את כל זה, כמו שביארנו בהקדמה שהתלמוד מביא לידי מעשה.

שלוש מצוות הרגלים

ריש הלכות חגיגה:

שלוש מצוות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלושה רגלים, ואלו הן: הראייה, שנאמר "ייראה כל זכורך". והחגיגה, שנאמר "תחוג לה' אלוהיך". והשמחה, שנאמר "ושמחת בחגך".

ראייה

הלכות חגיגה א, א:

הראייה האמורה בתורה - היא שייראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג, ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה. ומי שבא לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה - לא ידיו שלא עשה מצוות עשה, אלא שעבר על מצוות לא תעשה, שנאמר "לא ייראו פני ריקם". ואינו לוקה על לאו זה, שהרי לא עשה מעשה.

מחות הראייה ומטרתה היא כפולה

הלכות חגיגה ב, ד:

נאמר "בבוא כל ישראל לְיָאוֹת": כשם שהם באין להיראות לפני ה', כך הם באים לראות הדר קָדְשׁוֹ ובית שכינתו - להוציא סומה שאינו רוֹאָה, אפילו נסמית עינו אחת - שהרי אין ראייתו שלמה גמורה.

פירוש התורה לרבי אברהם בן הרמב"ם, שמות כג, יז:

שלוש פעמים וגו' - הָרָאָה לך בזה כי 'רגלים' כמו 'פעמים', והוסיף כאן על 'תחוג' (מצוות) 'ייראה' שכבר נרמז במאמר "ולא יראו פני ריקם", להורות בזה כי אמתת החג - הַרְאִיוֹן לפניו יתעלה, היינו הראיון בעזרה לפי מה שביארה הקבלה, והקרוב כרוך בו, (שאמר:) "ולא יראו פני ריקם".

חגיגה

הלכות חגיגה א, ג:

החגיגה האמורה בתורה - היא שיקריב שלמים⁴ ביום טוב הראשון של חג, כשיבוא להיראות. והדבר ידוע שאין השלמים באים אלא מן הבהמה. ושתי מצוות אלו, שהן הראייה והחגיגה - אין הנשים חייבות בהן.

שמחה

הלכות חגיגה א, ד:

השמחה האמורה ברגלים - היא שיקריב שלמים יְתָר על שלמי חגיגה, ואלו הן הנקראין 'שלמי שמחה', שנאמר "וזבחת שלמים ואכלת שם, ושמחת לפני ה' אלוהיך". ונשים חייבות במצווה זו.

הלכות חגיגה ב, י:

יוצאין ישראל ידי חובת שלמי שמחה - בנדרים ונדבות וכמעשר בהמה, והכהנים - בחטאת ובאשם ובבכור ובחזה ושוק. שמצווה זו היא לשמוח באכילת בשר לפני ה', והרי אכלו. אבל אין יוצאין ידי חובתם לא בעופות ולא במנחות, שאינם בשר המשֶׁמֶח.

⁴ מצוות חגיגה ומצוות שמחה, שתיהן בקרבנות שלמים, אלא שהדגש בחגיגה הוא על זמן ההקרבה, והדגש בשמחה הוא על זמן אכילת הבשר.

היחס בין המצוות־קרבנות הללו

פירוש המשנה חגיגה א, ב:

...ובית שמאי סוברים שצריך להיות דמי העולה יותר, מפני שכולה לה'. ובית הלל אומרים דמי השלמים יהיו יותר לפי שיש בהם חלק לה' (למזבח), וחלק לבעליהם, וחלק לכהנים⁵.

הלכות חגיגה א, יא:

מי (בעל הבית) שהיו לו אוכלין מרובין ונכסים מועטין - מביא שלמי חגיגה מרובין, ועולות ראייה מועטין. היו לו אוכלין מועטין ונכסים מרובין - מביא עולות ראייה מרובות, ושלמי חגיגה מועטות. זה וזה מועט - על זה אמרו, 'לא יפחות ממעה לעולה ושתי כסף לשלמים', זה וזה מרובה - על זה נאמר: "כברכת ה' אלוהיך אשר נתן לך".

הרחבת גדרי השמחה - לא רק 'שמחתי' אלא גם 'שימחתי'

הלכות חגיגה סוף פרק ב:

כשיזבח אדם שלמי חגיגה ושלמי שמחה - לא יהיה אוכל הוא ובניו ואשתו בלבד וידמה שעשה מצוה גמורה, אלא חייב לשמח העניים והאמיללים, שנאמר "והלוי והגר והיתום והאלמנה" - מאכיל הכול ומשקם כפי עושרו. ומי שאכל זבחו ולא שימח אלו עמו - עליו נאמר "זבחייהם כלחם אונים להם, כל אוכליו ייטמאו כי לחמם לנפשם".

ומצוה בלוי יתר מן הכול - לפי שאין לו לא חלק ולא נחלה, ואין לו מתנות בבשר. לפיכך צריך לזמן לוויים על שולחנו לשמחם, או ייתן להם מתנות בשר עם מעשר שלהם, כדי שימצאו בו צרכיהם. וכל העוזב את הלוי מלשמחו ושיקה ממנו מעשרותיו ברגלים - עובר בלא תעשה, שנאמר: "הישמר לך פן תעזוב את הלוי".

הלכות מעשר שני ונטע רבעי פרק יא:

מצוות עשה להתוודות לפני ה', אחר שמוציאין כל המתנות שבזרע הארץ, וזה הוא הנקרא 'וידידי מעשר'. ואין מתוודין וידידי זה אלא אחר השנה שמפרישין בה מעשר עני, שנאמר "כי תכלה לעשר... ואמרת לפני ה' אלוהיך ביערתי הקודש מן הבית".

...

מי שאין לו אלא מעשר שני בלבד, מתוודה, שעיקר הווידידי במעשר הוא. וכן אם לא היה לו אלא ביכורים בלבד, מתוודה, שנאמר: "ביערתי הקודש" - הקודש

⁵ כלומר כולם נהנים בבשר הקרבן.

הראשון שהוא הביכורים. אבל מי שאין לו אלא תרומה בפני עצמה, אינו מתוודה, שאין התרומה טעונה וידי אלא בכלל שאר המתנות. "לא עברתי ממצוותיך" - שלא הפריש ממין על שאינו מינו, לא מן התלוש על המחובר, ולא מן המחובר על התלוש, ולא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. "ולא שכחתי" - שלא שכח מלברכו ולהזכיר שמו עליו. "לא אכלתי באוני ממנו" - הא אם אכלו באנינה אינו מתוודה. "ולא ביערתי ממנו בטמא", הא אם הפרישו בטומאה אינו מתוודה. "ולא נתתי ממנו למת", שלא לקח ממנו ארון ותכריכין למת, ולא נתנו לאוננים אחרים. "שמעתי בקול ה' אלוהי", שהביאו לבית הבחירה. "עשיתי ככול אשר ציויתני"⁶ - **ששמח ושימח בו, שנאמר "ושמחת⁷ בכל הטוב..."**. "השקיפה ממעון קדשך מן השמים... כאשר נשבעת לאבותינו, ארץ זבת חלב ודבש", זו בקשה שייתן טעם בפירות.

זמן טהרה לאומית של כלל ישראל⁸

הטהרה הלאומית הכללית מכסה על ספקי טומאת הפרט

הלכות מטמאי משכב ומושב י, א:

עם הארץ - אף על פי שישאל הוא, ויִשְׁנוּ בתורה ובמצוות - הרי הוא בחזקת טמא, ובגדיו מדרס לטהרות. ואם נגעו בגדיו באוכלין ומשקין הרי הן טמאין, ואם נגע בכלי חרס מאווירו הרי זה טימאָהוּ. ושורפין את התרומה על מגען אף על פי שטומאתן בספק. ואינן נאמנין על הטהרות, **לפי שאינן בקיאין בדקדוקי טומאות וטהרות**. ולעולם הוא בחזקה זו, ואינו נאמן על הטהרות עד שיקבל עליו דברי חברות.

⁶ "וְדָרַשׁ זֶה שְׁדָרַשׁ פְּרִשָּׁה זו מילה מילה - אין הכוונה שאומר כן בשעת הווידי, אלא השמענו כאן בדרך דרש כל העניינים שכוללת פרשה זו. ובשעת קריאה אינו קורא אלא נוסח המקרא כמו שכתוב. וזה פשוט מאוד" (פיה"מ מעשר שני ה, יג).

⁷ הקריאה היא כפולה: וְשִׂמְחָתָּהּ וְשִׂמְחָתָּהּ. ונשים לב שלשמחה הזו (לעצמו ולאחרים) מכנה התורה כינוי נדיר: "כל אשר ציויתני". כביכול תכלית הציווי האלוהי לאדם היא שתהא השמחה בבל. הלוא דבר הוא...

⁸ גם ביום כיפור מצאנו טהרה לאומית במים, כדברי המשנה החותמת את מסכת כיפורים: "אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם - אביכם שבשמים, שנאמר 'וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם...' ואומר 'מקנה ישראל ה' - מה המקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל". בחג הסוכות יש גם 'זריקת מים' טקסית, וגם נידונים על המים. גם הלולב מושם במים, ויש הנחיות מדוקדקות מתי מחזירים, מוסיפים או מחליפים המים. והרוצה לקרוא הדרכה הלכתית זו בעיניים דרשניות ימצא דברים מעניינים.

ומה הן דברי חברות? שיקבל עליו שיהא נזהר בטומאות שלא ייטמא בהן, ובטהרות שלא יטמא אותן, ויזהר בנטילת ידיים ובטהרת הידיים, ושלא ייקח מעם הארץ לח, ולא יתארח אצל עם הארץ, ולא יארחו אצלו בכסותו.

....

תלמידי חכמים - הרי הן בחזקת טהרה, ונאמנין, ואינן צריכין לקבל דברי חברות. אבל משחרב בית המקדש נהגו כהנים סלסול (דרך פאר והידור) בעצמן שלא יהיו מוסרין טהרות אפילו לתלמיד חכמים, עד שיקבל עליו דברי חברות. זקן ויושב בישיבה - אינו צריך לקבל, שכבר קיבל משעה שישב.

טומאת עמי הארץ ברגל, כטהרה היא חשובה - שכל ישראל 'חברים' ברגל, וכליהן כולן ואוכליהן ומשקיהן טהורין ברגל, מפני שהכול מטהרין עצמן ועולין לרגל. לפיכך הן נאמנין בכל ימות הרגל בין על הקודש בין על התרומה, ומשעבר הרגל חוזרין לטומאתן.

הפותח חביתו והמתחיל בעיסתו ברגל, ועבר הרגל - הרי שאר החבית ושאר העיסה בחזקת טומאה, שהרי נגעו בה עמי הארץ. ואף על פי שלא נגעו בה אלא בזמן שהוא כחבר, אינה טהורה אלא בימי הרגל בלבד.

אחר הרגל, במוצאי יום טוב, היו מטבילין את כל הכלים שהיו במקדש, מפני שנגעו בהן עמי הארץ ברגל בשעת החג⁹. ולפיכך היו אומרים 'היזהרו שלא תיגעו בשולחן' בשעה שמראין אותו לעולי רגלים, כדי שלא יהיה טמא במגען¹⁰ אחר הרגל...

פירוש המשנה שקלים ח, א:

...ורבי יוסי אומר שהטמאים כל השנה עוברים באמצע הדרך, והאדם הטהור נבדל ופורש לצדדין וקורא לבני אדם להתרחק ממנו כדי שלא יתטמא, ולפיכך הרוק הנמצא בצדדין טהור ובאמצע הדרך טמא. ובשעת הרגל הדבר בהיפך, לפי שהכלל אצלינו 'כל ישראל חברים ברגל', שנאמר 'ויעלו כל ישראל כאיש אחד חברים', וכולם טהורים כמצווה עלינו 'חייב אדם לטהר את עצמו ברגל', וכל מי שנשאר טמא ואינו יכול לטהר פורש לצדדין, ומרחיק בני אדם ממנו כדי שלא יטמאם, שהרי הוא יודע שכל בני אדם טהורין. והלכה כרבי יוסי.

⁹ כלומר הם לא נחשבים טהורים לגמרי, אלא הם עדיין ספק טמאים והרגל עושה אותם כאילו הם טהורים. וכשנגמר הרגל כל מה שעשו נחשב כאילו היו טמאים. אם כן אחדות כלל ישראל (כאיש אחד) דלהן) בזמן הרגל מעלימה את הטומאה. גם בקרבן פסח מצאנו שיכול להיעשות בטומאה, בתנאים מסוימים.

¹⁰ נמצאנו למדים שהיו ההמונים נכנסים ממש לתוך ההיכל, כדי לראות מקרוב.

ציון ובירור ההבדל (והיחס) בין ישראל ואומות העולם¹¹

המועדים ניתנו לנו לציון ייחודנו משאר העמים והלשונות

סדר התפילה, ברכה אמצעית של תפילת יום טוב:
אתה בחרתנו מכל¹² העמים ורצית בנו מכל הלשונות, וקידשתנו במצוותיך וקירבתנו מלכנו לעבודתך, ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. (-ולכן, או ומתוך כך:) -
ותיתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה, חגים וזמנים לששון, את יום טוב מקרא קודש הזה, את יום חג ____ הזה, זמן ____¹³ באהבה, זכר ליציאת מצרים¹⁴.

זמנים אלו הם זמני 'זיכרון', כלומר אנו נידונים בהם

סדר התפילה, ברכה אמצעית של תפילת יום טוב:
אלוהינו ואלוהי אבותינו, יעלה ויבוא יגיע ייראה יירצה יישמע ייפקד ייזכר לפניך זכרונו, זכרון אבותינו, זכרון ירושלים עירך, זכרון משיח בן דוד עבדך, זכרון כל עמך בית ישראל לפניך - לפליטה, לטובה, לחן, לחסד ולרחמים - ביום טוב מקרא קודש הזה, ביום חג ____ הזה, לרחם בו¹⁵ עלינו ולהושיענו. זכרנו ה' אלוהינו בו לטובה, פקדנו בו לברכה, הושיענו בו לחיים בדבר ישועה ורחמים. חוס וחננו ורחם עלינו, ומלטנו בו מכל צרה ויגון, ושמחנו בו שמחה שלמה, כי אל מלך רחום וחנון אתה.

¹¹ ויתבאר א"ה עוד להלן הקשר בין הגויים לחג הסוכות במקדש.

¹² ידוע כי האות מ"ם יכולה להתפרש כאן בצורה כפולה: מ"ם היתרון - 'יותר מכל העמים', או כמ"ם המקור - 'מתוך כל העמים' (ראה למשל בפסוק "והטיבך והרכבך מאבותיך" (דברים ל), שנתפרש ונדרש בשני פנים אלו). והנה בחג הפסח ובחג השבועות שבהם יצאנו לחירות והובדלנו להיות אומה נפרדת ונבחרת בתורות ה', מתאים לו הביאור 'יותר מכל', היינו הקב"ה עשה אותנו מובחרים על פני כל האומות. אך בחג הסוכות ובשמיני עצרת מתאים יותר הביאור של 'מתוך כל העמים', כלומר שה' לקח את החלק המובחר שבכל אומה משבעים אומות, וכל זה 'התרכז' בתוך עם ישראל, שהרי חג הסוכות ושמיני עצרת נתייחדו לציון היחסים המורכבים בין ישראל לאומות, וכדלהלן בהמשך.

¹³ הנוסח הוא 'חירותנו' (בפסח), 'מתן תורתנו' (בשבועות), כלומר חירות עם ישראל ומתן תורה לעם ישראל. אם כן ברור ש'שמחתנו' האמורה בסוכות ושמיני עצרת משמעותה היא שישנה שמחה מיוחדת של עם ישראל.

¹⁴ כלומר יש כאן גם חיזוק אמוני: "וכן כבר ידעת הַדְּגֵשֶׁת התורה לזכור תמיד המכות אשר באו על המצרים, 'למען תזכור את יום צאתך וגו'', ואמר 'ולמען תספר באזני בנך וגו''. וראוי הוא דבר זה לכך, מפני שהן ההגדרות המאמתות נכונות הנבואה והגמול והעונש, וכל מצווה המביאה לזכירת אחד מן הנסים או להשרשת אותה הדעה - כבר נודעה תועלת אותה המצווה" (מוה"ב, ב, לט).

¹⁵ מילה זו מתפרשת ככפל לשון: גם בתוכו (כלומר בתוך זמן זה), וגם בגללו או בזכותו.

זמנים אלו יש בהם שפע רוחני ('ברכה') המיוחד להם

סדר התפילה, ברכה אמצעית של תפילת יום טוב:
והשיאנו ה' אלוהינו את ברכת מועדיך לחיים ולשמחה ולשלום, כאשר רצית
ואמרת לברכנו - כן תברכנו סלה.

עם ישראל הוא המחיל את הקדושה על/של הזמנים הללו

סדר התפילה, ברכה אמצעית של תפילת יום טוב:
קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך, ושמח נפשנו בישועתך ושבענו מטובך,
וטהר לבנו לעבדך באמת. והנחילנו בשמחה ובששון מועדי קדשך, וישמחו בם
כל ישראל אוהבי שמך. ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים¹⁶.

¹⁶ וביאר התלמוד (ברכות מט א) כי כוונת חתימת הברכה היא שישראל הם המקדשים את הזמנים. כלומר
ישראל שולטים על הזמן, והם מעניקים לו את המשמעות המוסרית-רוחנית ('ישראל קדמו לעולם' (בר"ר
א, ד), כלומר לזמן).

חג הסוכות¹⁷

חג הסוכות – זמן מקודש (בעל משמעות רוחנית¹⁸)

שמות כג, יד:
שֶׁלֶשׁ רְגָלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה.

שמות כג, יז:
שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יִרְאֶה כָּל זְכוּרָךְ אֶל פְּנֵי הָאֵדֶן ה'.

ויקרא כג, לד:
חַג הַסֻּכּוֹת שִׁבְעַת יָמִים לֵה'.

ויקרא כג, לוט:
אֶךְ בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּאַסְפֹּכֶם אֶת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תִּחַגּוּ אֶת חַג ה' ¹⁹
שִׁבְעַת יָמִים בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שִׁבְתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁבְתוֹן.

דברים טז, יג-טו:
חַג הַסֻּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאַסְפֹּךְ מִגִּזְרֶיךָ וּמִיִּקְבֶּךָ: וְשָׂמַחְתָּ בַּחֲגֹךְ אִתָּהּ וּבִנְךָ
וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וְהַלְוִי וְהַגֵּר וְהַיְתוֹם וְהָאֵלְמָנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים
תִּחַג לֵה' אֱלֹהֶיךָ ²⁰ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאֹתֶיךָ וּבְכָל
מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ וְהֵייתָ אֶךְ שְׂמֵחַ.

משנה ראש השנה א, ב:
בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן,
בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר: "היוצר יחד לבם,
המבין אל כל מעשיהם", ובחג נידונין על המים.

¹⁷ שלושה ממדים אלו שנציין כאן - זמן רוחני, זיכרון לאומי ומועד חקלאי - מצויים בפסוקי התורה ביחס לכל שלוש הרגלים (כאשר יראה המעיין בפרשת משפטים, כי תישא, אמור, פנחס וראה).

¹⁸ כלומר זמן שיש בו שפע רוחני מסוים ומיוחד לו, יש בו מסוגלות רוחנית מסוימת. ואכמ"ל.

¹⁹ נשים לב לתרגום 'חגא קדם ה' שאינו [רק] ציון מיקום, אלא ציון התעלות רוחנית מסוימת לאותו זמן. וכבמקור הבא.

²⁰ "תיחוג קדם ה' אלהך באתרא דיתרעי ה'". גם כאן 'קדם ה' הוא מעלה ולא מקום, שהרי ציון המיקום הגיאוגרפי נאמר מיד אחריו.

חג הסוכות – יום זיכרון לאומי

ויקרא כג, מב-מג:

בַּסֹּכֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כֹּל הָאֶזְרָח בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בַּסֹּכֹת: לְמַעַן יָדַעוּ דֹרֹתֵיכֶם כִּי בַּסֹּכֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם, אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם:

מורה הנבוכים ג, מג:

ושני החגים הללו יחד, כלומר סוכות ופסח מלמדים רעיון ומידות: **הרעיון** בפסח היא זיכרון אותות מצרים והשרשתן לדורות, אבל **הרעיון בסוכות** השרשת אותות המדבר לדורות.

והמידות, הם שיהא האדם זוכר תמיד ימי הרעה בימי הטובה כדי שתגדל תודתו את ה' ותושג לו הענווה ושפלות הרוח, ולכן יאכל מצה ומרור בפסח כדי לזכור מה שאירע לנו. וכן יצאו מן הבתים וישבו בסוכות כדרך שעושים העמלים שוכני המדברות והיערות, כדי לזכור שכך היה מצבנו לפנינו, "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו'", ועברנו מזה לשכון בתי משכיות, במיטב המקומות שבעולם והדשן ביותר, בחסדי ה' והבטחתו לאבותינו, לפי שהיו אנשים שלמים בהשקפותיהם ומידותיהם, כלומר אברהם ויצחק ויעקב, כי גם זה ממה שהתורה סובבת עליו, כלומר שכל טובה שיטיב בה והטיב - אינה אלא בזכות אבות, הואיל "ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

חג הסוכות – מועד חקלאי-ארצי

שמות כג, יד-טז:

שִׁשׁ רְגָלִים תִּחַג לִי בַשָּׁנָה: אֶת חַג הַמִּצּוֹת תִּשְׁמֵר, שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל מִצּוֹת פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתִךָ לְמוֹעֵד חֹדֶשׁ הָאָבִיב כִּי בּוֹ יֵצְאָתָּ מִמִּצְרָיִם, וְלֹא יֵרָאוּ פְּנֵי רִיקָם: וְחַג הַקִּצִּיר בַּכּוֹרֵי מַעֲשֵׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָּׂדֶה, וְחַג הָאֶסֶף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאֶסְפְּךָ אֶת מַעֲשֵׂיךָ מִן הַשָּׂדֶה:

ויקרא כג, לט:

אָף בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי, בְּאֶסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ תִּחַגּוּ אֶת חַג ה' שִׁבְעַת יָמִים, בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן שִׁבְתוֹן וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁבְתוֹן:

דברים טז, יג-טו:

חַג הַסֹּכֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ שִׁבְעַת יָמִים בְּאֶסְפְּךָ²¹ מִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבֶּךָ: וְשָׂמַחְתָּ בַּחֲגֹךָ אֶתְּךָ וּבִנְךָ וּבִתְךָ וְעַבְדְּךָ וְאִמְתְּךָ, וְהָלֹוִי וְהַגֵּר וְהִיתוּם וְהָאֵלֶּמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ: שִׁבְעַת יָמִים תִּחַג לָהּ אֱלֹהֶיךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה', כִּי יִבְרַכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל תְּבוּאֹתֶיךָ וּבְכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ, וְהִיִּיתָ אָף שָׂמֵחַ:

²¹ "ב-אספך" מתפרש כ'בלגל' (מוה"נ להלן), ומתפרש כ'בעזרת' (פיה"מ להלן).

פירוש המשנה סוכה א, ד:

וכלל זה שהזכיר (-לגבי הסכך), שכל הצומח מן הארץ ואינו מקבל טומאה, כלומר שלא יהא כמחצלאות ובגדי הפשתן וכלי העץ שכולן מקבלין טומאה, הוא כלל נכון לסמוך עליו. והרמז לזה, אמרו יתעלה: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגונך ומיקבך", ובא בקבלה 'בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר', כלומר שתהא הסוכה מהן ומכיוצא בהן.

מורה הנבוכים ג, מג:

סוכות, אשר המטרה בו השמחה והששון, הרי הוא שבעה ימים כדי לפרסם הדבר. אבל היותו בתקופה זו, כבר נתבאר בתורה טעם הדבר - "באספך את מעשיך מן השדה", כלומר בעת שהאדם פנוי ונח מן העבודות ההכרחיות²². וכבר הזכיר אריסטו בתשיעי מספר המידות, כי כך היה הדבר המפורסם בעמים מקדם אצלם²³, אמר בלשון זה: 'הזבחים לפנים וההתקהלויות, היו נעשים אחר אסיף התבואות כאילו הן קרבנות, בגלל הרווחה'. זה לשונו. ועוד, ישיבת הסוכה בעת זו סבילה, אין חום גדול ולא גשם טורד.

ישנו קשר מציאותי-טבעי בין זמן אסיף התבואות לישיבה בסוכות

פירוש המשנה מעשרות ג, ז:

... 'אלקטיות' - סוכות שעושים בקיץ להסתופף בצלן מעוצם חום השמש²⁴, תרגום "קייץ וחורף" - 'קייטא וסתא'. ו'גניסר' - שם מקום בארץ ישראל שגנני מרובין, ומסופר עליו גדולות, עושין בו סוכות לגור בהן בעונת אסיף הפירות, והוא המקום שקראו ה' בתורה 'כינרת'.

²² כלומר גם בגלל שאסמיו מלאים ביגיעו, וגם בגלל שהגיע לזמן שיכול לנוח בו מיגיעת אותה האסיפה.

²³ השווה: "...כך הוא גם בעניינים התורתיים, כי התורה מתדקמה לטבע תמיד ומשלימה את הדברים הטבעיים מבחינה מסוימת. כי הטבע אינו בעל מחשבה ורעיון, והתורה - איוון והנהגה של ה', שהוא חונן הדעת לכל בעל דעת" (מוה"נ ג, מג). כלומר על גבי הנטייה האנושית הטבעית לעשות חגיגות בגמר תקופות חקלאיות - באה התורה ומוסיפה את הרובר הרוחני-אלוהי לחגיגות אלו.

²⁴ לו היה זה חיבור בסגנון 'חסידותי', היינו אומרים שניתן ללמוד בדרך הדרוש שטעמי מצוות הסוכה הוא גם כדי 'להגן' כביכול מעוצם השפע הרוחני שזורח עלינו בסוכות, "וזרחת לכם יראי שמי שמש צדקה". שהרי סוכות הוא זמן מיוחד לשאיבת רוח הקודש כידוע, ולא כל אחד יכול לשאוב שפע רוחני באופן ישיר, אלא מאחורי מסכים ומחיצות, כדי שלא יזוק. שהרי מעלה גדולה היא להתבונן מאחורי מחיצות, כמו שלימדונו חז"ל ממש רבנו שבשכר שהסתיר פניו כשלא היה ראוי להסתכל, זכה לו'ותמות ה' יביט'.

אבל כיוון שיש לטעון שטעם זה נוגד את שבילי חשיבתו של רבנו, אז אנחנו לא אומרים את זה...

זמן שמחתנו

סדר התפילה:

בחג הסוכות אומר: "את יום טוב מקרא קודש הזה, את יום חג הסוכות הזה, זמן שמחתנו..."

שלמויות האדם

שלמות האדם הפרטי²⁵

מורה הנבוכים ג, נד

כבר ביארו הפילוסופים הקדמונים והאחרונים²⁶, כי השלמויות המצויות לאדם ארבעה מינים:

ראשיתן והיא הגרועה שבהן, והיא אשר עליה פלים אנשי הארץ, היא שלמות הרכוש, והיא מה שיימצא לאדם מן הממון והבגדים והכלים והעבדים והקרקעות וכיוצא בהן. ואף אם יהיה האדם מלך גדול, הוא מן המין הזה. וזו שלמות שאין מגע בינה ובין אותו האדם כלל, אלא היא יחס מסוים, רוב ההנאה בה דמיון מוחלט, כלומר 'זה ביתי וזה עבדי' ו'הממון הזה ממוני ואלה צבאותי'.

וכאשר יתבונן על עצמו ימצא שכל אלה מחוץ לעצמותו, וכל דבר מסוגי הרכוש הללו איפוא שהוא במציאותו (-מארי: בכל מקום שהם, אצל ראובן או אצל שמעון - נשארים במעמדם ובתכונתם ללא שום שינוי), ולפיכך אם נעדר אותו היחס, נמצא אותו האדם שהיה מלך גדול, אין הבדל בינו לבין השפל ביותר בבני אדם, מבלי שישתנה מאומה מאותם הדברים שהיו מתייחסים לו. וביארו הפילוסופים כי השם השתדלותו ודאגתו לסוג זה של שלמות - אין דאגתו אלא לדמיון מוחלט, והוא דבר שאינו מתקיים, ואפילו יתקיים לו אותו הרכוש כל ימי חייו הרי לא תושג לו בעצמו שלמות כלל. **והמין השני** יש לו לעצם האדם קשר יותר מן הראשון, והוא שלמות הבנייה והתכונה, כלומר שיהא מְזַג אותו האדם בתכלית האיזון, ואבריו יחסיים חזקים כראוי.

וגם מין זה מן השלמות אין לשומו תכלית, לפי שהיא שלמות גופנית ואינו לאדם מחמת שהוא אדם אלא מחמת שהוא בעל חי, ומשותף בזה הגרוע שבבעלי חיים.

²⁵ פרק זה עמוק הוא, ורבנו 'סותר' עצמו כאן בפרק, ומפרק זה למקומות אחרים. וְדִי התלבטתי אם להביאו, כי מן הסתם גם כמה פרשנויות לו, אך הצורך להציג תמונה מקיפה ככל האפשר גבר, ולכן מי שנספק בו - יחשבהו כאילו לא הובא כלל (וממילא אין אפשרות להרחיב כאן בכללות העניין).

²⁶ כלומר אין דברים אלו מוכרחים לבוא ממקור אלוהי עליון, בתורה, אלא אפשר לעמוד עליהם גם בשכל אנושי.

ואפילו אם יגיע כוח האדם אל התכלית והשיא, לא יגיע לכוח פְּרָד חזק, כל שכן שלא יגיע לכוח אריה או כוח פיל. ותכלית השלמות הזו כפי שאמרנו, שיישא משא כבד או ישבור עצם עבה, וכיוצא בכך ממה שאין בו תועלת גופנית גדולה, אבל תועלת נפשית הרי היא נעדרת מן המין הזה.

והמין השלישי הוא שלמות באדם עצמו, יותר מן (המין) השני, והיא שלמות המעלות המידותיות, והיא שיהיו מידות אותו האדם בתכלית מעלתן. ורוב המצוות אינן אלא להשגת המין הזה מן השלמות. וגם מין זה מן השלמות אינו אלא הצעה (מצע והכנה) לזולתו, ואינו תכלית כשלעצמה. והוא, שכל (המעלות) המידותיות אינן אלא בין כל אחד מבני אדם לבין זולתו, וכאילו השלמות הזו במידותיו אין עתוּדָתָהּ אלא לתועלת בני אדם, ונעשה כלי לזולתו, לפי שאם תניח שאחד מבני אדם לבדו ואין לו עסק עם שום אדם, תמצא שהמעלות המידותיות שבו כולן אז בטלות ומושבתות ואין להן צורך, ואין מביאות שלמות באישיותו במאומה. אבל יהיה צורך לה ותחזור תועלתה אליו מבחינת הזולת.

והמין הרביעי היא השלמות האנושית האמיתית, והיא השגת המעלות ההגיוניות, כלומר ציור מושכלות המביאות להשקפות אמיתיות בעניינים האלוהיים. וזו היא התכלית הסופית, והיא המשלימה את האדם שלמות אמיתית, והיא לו לבדו, והיא המעניקה לו הקיום הנצחי²⁷ ובה האדם אדם.

והתבונן כל שלמות משלושת השלמויות הקודמות - תמצאם לזולתך, לא לך, ואם כי הכרחיים הם כפי המפורסם, הרי הם לך ולזולתך, אבל השלמות הזו הסופית היא לך לבדך ואין לאחר עמך בו שיתוף כלל, "יהיו לך לבדך [ואין לזרים אֶתְךָ]". ולפיכך ראוי לך שתשתדל להשיג את זה הקיים לך, ואל תיגע ותעמול לאחרים²⁸, אתה השוכח את נפשו עד שהשחיר לבנה בהשתלט עליה הכוחות הגופניים, כפי שנאמר בתחילת אותם המשלים הפיוטיים הנשואים לעניינים אלה, אמר: "בני אמי ניחרו בי, שְמוֹנֵי נוֹטְרָה את הכרמים, כרמי שלי לא נטרתי", ובעניין זה עצמו אמר: "פן תיתן לאחרים הוֹדְךָ, ושנותיך לאכזרי".

כבר ביארנו לנו גם הנביאים עניינים אלו עצמם, ופירשום לנו כמו שפירשום הפילוסופים, וביארנו לנו שאין שלמות הרכוש ולא שלמות הבריאות ולא שלמות

²⁷ לשיטת הפילוסופים, שאינם מכירים ממושגי העולם הבא וידיעת ה', וכל תכלית כוונתם היא 'דבקות בשכל הפועל' בלבד.

²⁸ אבל התורה מדריכה שלכל פרט יש אחריות להשלים את כל המציאות כולה, את האדם האחר, ולא רק שהפרט ישלים את עצמו. אדרבה, אם יש אחר זולתו שאינו שלם - גם הוא עצמו חסר, וכדברי ירמיהו שביאר רבנו בהמשך הפרק, הבאנו לשונו בהערה לקמן.

המידות, שלמות שיש להתפאר בה ולא לשאוף לה²⁹. ושהשלמות שיש להתפאר בה ולשאוף לה היא ידיעתו יתעלה אשר זה הוא המדע האמיתי³⁰ (והשלם בהערה). אמר ירמיה בארבעת השלמויות הללו: "כה אמר ה': אל יתהלל חכם בחכמתו³¹ ואל יתהלל הגיבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו, כי אם בזאת יתהלל המתהלל - השִׁפָּל וידוע אותי" - התבונן היאך אִמְרָן כפי סדרן אצל ההמון, כי השלמות הגדולה אצלם עשיר בעושרו, ולמטה ממנו גיבור בגבורתו, ולמטה ממנו חכם בחכמתו (כלומר בעל המידות הנעלות), שגם אדם זה מכובד אצל ההמון, אשר אליהם הוא הַמְשָׂא (נאום ירמיה), ולפיכך סודרו בסדר זה. וכבר השיגו חכמים ז"ל מן הפסוק הזה את העניינים הללו עצמן אשר הזכרנו, וביארו מה שביארתי לך בפרק זה, והוא שה' חכמה' האמורה בסתם בכל מקום³²

²⁹ כתכלית סופית פרטית... כי להלן נראה שהתורה דווקא כן הדריכה להשיג שלמויות אלו. נשים לב: התכלית הפילוסופית היא מעורפלת - "ציור מושכלות המביאות להשקפות אמיתיות בעניינים האלוהיים". והתכלית הנבואית היא ברורה וישירה - "ידיעתו יתעלה". כלומר הפילוסופים לא יכולים להגיע ל'מדע האמיתי'.

מכל מקום, בהמשך הפרק יסביר רבנו שלמעשה זו רק חצי הדרך, והנבואה התעלתה מעל הפילוסופיה, לומר שכל המטרה בשלמות האישית היא כדי לשוב ולהשלים את הכלל: "והואיל והזכרנו פסוק זה ונפלאות שנכללו בו והזכרנו דברי חכמים ז"ל עליו, נשלים מה שנכלל בו, והוא, שלא הסתפק (ירמיה) בפסוק זה בביאור הנעלה שבתכליות שהיא השגתו יתעלה בלבד. כי אילו הייתה זו מטרתו, היה אומר 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל השִׁפָּל וידוע אותי', ויפסיק הדיבור, או היה אומר 'השכל וידוע אותי כי אני אחד', או היה אומר 'כי אין לי תמונה', או 'כי אין כמוני', וכל כיוצא באלה. אלא אמר כי ההתפארות היא בהשגתי ובידיעת תארי, כלומר מעשי, כעין מה שביארנו באָמְרו 'הודיעני נא דרכיך...', וביאר לנו בפסוק זה כי אותם המעשים אשר חובה לדעת אותם ולהתדמות בהם, הם חסד ומשפט וצדקה (שהסביר רבנו בפרק שלפני כן).

והוסיף עניין אחר חשוב והוא אָמְרו 'בארץ' - אשר זהו ציר התורה, ולא כדמיון המתפרצים אשר דימו כי השגחתו יתעלה נסתיימה אצל גלגל הירח, ושהארץ וכל אשר בה עזובים, 'עזב ה' את הארץ', אלא כמו שביאר לנו על ידי ארון החכמים: 'כי לה' הארץ'! אמר כי השגחתו גם בארץ כראוי לה, כמו שמשגיח בשמים כראוי לה, והוא אָמְרו: 'כי אני ה' עושה חסד ומשפט וצדקה בארץ'.

ואחרי כן השלים את העניין ואמר 'כי באלה חפצתי נאום ה'' - רוצה לומר, מטרתי שיהא מכם חסד וצדקה ומשפט בארץ, כדרך שביארנו בשלוש עשרה מידות, שהמטרה להתדמות בהן ושהיו אלה הליכותינו.

נמצא כי התכלית אשר הזכיר בפסוק זה היא, שהוא ביאר כי שלמות האדם אשר בה יתפאר באמת היא מי שהגיע להשגתו יתעלה כפי יכולתו, וידע השגחתו על כראוי בהמצאתם והנהגתם היאך היא, והיו הליכות אותו האדם אָחַר אותה ההשגה מתכוון בהם תמיד חסד וצדקה ומשפט, להתדמות במעשיו יתעלה, על הדרך שביארנו כמה פעמים במאמר זה."

³¹ כאן מציג רבנו את פשט הפסוק. אבל במקומות האחרים שהזכירו, פירשו כמדרשו, בתחום המידות.

³² אבל לא כאן אצל 'חכם בחכמתו', כי הרי חכמה זו אינה 'השכל וידוע אותי'.

והיא התכלית, היא השגתו יתעלה, ושהרכוש הזה שהאדם רוכש מן הסגולות שמתקנאים בהן וחושבים אותם שלמות, אינם שלמות. וכן כל המעשים התורתיים הללו³³, כלומר מיני העבודות, וכן המידות המועילות לכל בני אדם בעסקיהם זה עם זה - כל אלה אין להשוותן אל התכלית הזו הסופית, ואינן שוות לה, אלא הם מצעים בגלל התכלית הזו. ושמע דבריהם בכל העניינים הללו בלשונם, והוא לשון בראשית רבה, שם נאמר: "כתוב אחד אומר 'וכל חפצים לא ישוו בה', וכתוב אחד אומר 'וכל חפציה לא ישוו בה'. 'חפצים' אלו מצוות ומעשים טובים, 'חפציה' - אלו אבנים טובות ומרגליות. חפצים וחפציה לא ישוו בה, אלא 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי'".

שלמות האדם הכללי³⁴

מורה הנבונים ג, כז:

מטרת כלל התורה שני דברים, והם תיקון הנפש ותיקון הגוף (-לציבור). תיקון הנפש הוא כדי שיושגו להמון השקפות נכונות כפי יכולתם, ולפיכך יהיו מקצתן בפירוש ומקצתן במשל, לפי שאין בטבע המוני עמי הארץ שתהא יכולתם שלמה להשגת אותו הדבר כפי שהוא. אבל תיקון הגוף הרי יהיה בתקינות מצבי עסקיהם זה עם זה, ועניין זה יהא שלם בשני דברים: האחד סילוק העושה מביניהם, והוא שלא יהא כל אחד מבני אדם רשאי לעשות כחפצו ועד היכן שתגיע יכולתו, אלא ייכפף למה שיש בו תועלת הכלל. והשני להקנות לכל אחד מבני אדם מידות מועילות בחברות, כדי שיהו ענייני המדינה תקינים. ודע כי שתי המטרות הללו - האחת בלי ספק גדולה בחשיבותה, והיא תיקון הנפש, כלומר: מתן ההשקפות הנכונות והשנייה קודמת בטבע ובזמן, כלומר תיקון הגוף, והיא הנהגת המדינה ותקינות מצבי כל אנשיה כפי היכולת. והשנייה הזו היא החמורה, והיא אשר הופלג בקביעתה וקביעת כל פרטיה, לפי שלא תושג

³³ בשלב הראשוני, לפני השגת ה'. אך אחרי השגת ה' הופכים המעשים עצמם לתכלית.

³⁴ פילוסופי אומות העולם באו לפי דרכם להשלים רק את היחיד, אך התורה באה להשלים את המהות הכללית הלאומית והאנושית גם כן. אלא שכיוון שהנבואה מיועדת ליחידים שישתלמו [כשיטת רבנו ש'אשפוך רוחי על כל בשר' אינה נבואה ממש], ואפילו אינם מישראל - לכן בעניין זה הדריכו הנביאים בדומה לפילוסופים, כי הנבואה מצריכה מידה מסוימת של התבודדות וניתוק מהחברה (יסודי התורה ז, ד ועוד). אבל ההדרכה הכללית של התורה היא דווקא הפוכה - לאחד ולגבש את החברה. דבר זה נובע ממטרת התורה שהיא השלמת האומה כולה (ואחר כך השלמת האנושות, ובכלל). ואל יקשה בעינינו הברלי גישות בין ה'נבואה' ל'תורה', שכבר מצאנו הברלי בין הנבואה לתורה - למשל בשאלת 'חוטא מהו עונשו' (ירושלמי מכות ב, ו).

המטרה הראשונה כי אם לאחר השגת זו השנייה. והוא, שכבר הוכח שיש לאדם שתי שלמויות, שלמות ראשונית והיא שלמות הגוף, ושלמות אחרונה והיא שלמות הנפש.

והנה שלמותו הראשונית היא שיהא בריא כפי מיטב מצביו הגופניים, וזה לא יהיה אלא במוצאו צרכיו בכל עת שיבקשם, והם מזונותיו ושאר הנהגת גופו, כגון מדור ומרחץ וזולתם, וזה לא ייתכן לאדם אחד בודד כלל, ואי אפשר שיושג כשיעור הזה לכל אחד כי אם על ידי ההתקבצות המדינית, כפי שכבר ידוע כי האדם מדיני בטבעו.

ושלמותו האחרונה היא שיהא הוגה בפועל, כלומר שיהא לו דעה בפועל, והוא שידע כל מה שביכולת האדם לדעת מכל הנמצאים בכללותן כפי שלמותו האחרונה.

וברור הוא כי השלמות הזו האחרונה אין בה מעשים ולא מידות, אלא היא השקפות בלבד שכבר הוביל אליהן העיון וחייב אותן המחקר, וכך פשוט הוא כי השלמות הזו האחרונה הנעלה אי אפשר להשיגה אלא לאחר השגת השלמות הראשונה, לפי שהאדם אי אפשר לו לצייר מושכל ואפילו יסבירוהו לו, וכל שכן שיתעורר לכך מעצמו, כשיש בו כֶּאֱב או רעב גדול או צמא או חוס או קור חזק. אלא לאחר השגת השלמות הראשונה אפשר להשיג השלמות האחרונה אשר היא יותר נעלה בלי ספק, והיא סיבת הקיום הנצחי לא זולתה.

ותורת האמת, אשר כבר ביארנו שהיא אחת לא יותר, והיא תורת משה רבנו, באה להועילנו שתי השלמויות גם יחד, כלומר תיקון מצבי בני אדם זה עם זה בסילוק העושה ובהתנהגות במידות הטובות הנעלות, כדי שיתאפשר קיום אנשי המדינה ותמידותם בסדר אחיד, כדי שישג כל אחד מהם את שלמותו הראשונה, ותיקון הדעות ומתן השקפות נכונות שבהן תושג השלמות האחרונה³⁵.

וכבר דיברה תורה בפירוש על שתי שלמויות אלה, והודיעה לנו כי תכלית כל התורה הזו היא השגת שתי השלמויות הללו, אמר יתעלה: "ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו, לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה".

והקדים כאן את השלמות האחרונה כפי חשיבותה, כמו שביארנו שהיא התכלית הסופית, והוא אמרו 'לטוב לנו כל הימים'. וכבר ידעת אָמַרְם ז"ל בפירוש אמרו יתעלה "למען ייטב לך והארכת ימים", אמרו: 'למען ייטב לך - לעולם שכולו טוב, והארכת ימים - לעולם שכולו ארוך'. כך אמרו כאן 'לטוב לנו כל הימים' - הכוונה אותו העניין עצמו, כלומר השגת עולם שכולו טוב וארוך, והוא הקיום

³⁵ וזה לא אפשרי לכל אחד.

הנצחי. ואמרו 'לחיותנו כהיום הזה', הוא הקיום הגופני הזה הראשון הנמשך זמן מסוים, אשר לא יהיה סדיר אלא בקיבוץ המדיני כמו שביארנו.

הדרכת התורה לאדם להשלים³⁶ עצמו בכל

שלמות הרכוש

הלכות דעות א, ד:

'הדרך הישרה' היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל דעות שיש לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם.

כיצד? ... וכך לא יהא עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כעניין שנאמר "טוב מעט לצדיק". ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו, ומלווה כראוי למי שצריך.

הלכות דעות ה, יא-יב:

דרך בעלי דעה, שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה ואחר כך יקנה בית דירה ואחר כך יישא אישה, שנאמר: "מי האיש אשר נטע כרם ולא חיללו... אשר בנה בית חדש... אשר אירש אישה".

אבל הטיפשים מתחילין לישא אישה, ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית, ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות, או יתפרנס מן הצדקה. וכך הוא אומר בקללות: "אישה תארש... בית תבנה... כרם תיטע" - כלומר יהיו מעשיך הפוכין, כדי שלא תצליח דרכיך. ובברכה מה הוא אומר: "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, וה' עמו".

ואסור לאדם להפקיר או להקדיש כל נכסיו ויטריח על הבריות. ולא ימכור שדה ויקנה בית, ולא בית ויקנה מיטלטלין או יעשה סחורה בדמי ביתו. אבל מוכר הוא מיטלטלין וקונה שדה. כללו של דבר: ישים מגמתו להצליח נכסיו - לא להתנאות מעט לפי שעה, או ליהנות מעט ויפסיד הרבה.

³⁶ שלמות עניינה 'ללא חיסרון', אך אין כוונתה ריבוי ללא גבול, שהרי 'כל היתר - כנטול דמי'... לכן המטרה בדברינו כאן היא להראות שהנושא הוא חשוב ופרכי, אך לא לומר שאין לו תנאים והגבלות. ואפילו בלימוד חכמה ומדע (ראה מוה"נ א, לב-לג).

הלכות כלי המקדש והעובדים בו ה, א:
כהן גדול - צריך שיהיה גדול מכל אחיו הכהנים בנוי, בכוח, בעושר, בחכמה, ובמרָאָה. אם אין לו ממון - כל הכהנים נותנין לו משלהם, כל אחד ואחד לפי עושרו, עד שיעשיר יותר מעשיר שבכולן. ואין אחד מכל אלו מעכב, אלא כל זה למצוה, אבל אם נתרבה מכל מקום, נתרבה.

הלכות ערכין וחרמין ח, יג:
לעולם לא יקדיש אדם ולא יעריך ולא יחרים כל נכסיו, והעושה זה עבר על דעת הכתוב, שהרי הוא אומר "מכל אשר לו", לא 'כל אשר לו', כמו שביארו חכמים. ואין זו חסידות אלא שטות, שהרי זה מאבד כל ממונו ויצטרך לבריות, ואין מרחמין עליו. ובזה וכיוצא בו אמרו חכמים: 'חסיד שוטה - מכלל מכלי עולם'.
אלא כל המפזר ממונו במצוות - אל יפזר יותר מחומֶשׁ, ויהיה כמו שציוו נביאים "מכלכל דבריו במשפט" - בין בדברי עולם בין בדברי תורה. אפילו בקרבנות שאדם חייב בהן הרי חסה תורה על הממון ואמרה שיביא כפי מיסת ידו, קל וחומר לדברים שלא נתחייב בהן אלא מחמת נדרו, שלא ינדור אלא כראוי לו שנאמר: "איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך"³⁷.

הלכות מתנות עניים פרק ז:
מצוות עשה ליתן צדקה לעניי ישראל כפי מה שראוי לעני, אם הייתה יד הנותן משגת...

לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו: אם אין לו כסות מכסין אותו, אין לו כלי בית קונין לו כלי בית, אין לו אישה משיאין לו אישה, ואם הייתה אישה משיאין אותה לאיש. אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו, והעני וירד מנכסיו - קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו³⁸, שנאמר "די מחסורו, אשר יחסר לו". ומצווה אתה להשלים חסרונו, ואין אתה מצווה לעשרו.

שלמות הגוף

הלכות דעות ז, א:
הואיל והוויית הגוף בריא ושלם מדרכי ה' הוא, שהרי אי אפשר שיבין או יידע והוא חולה - צריך אדם להרחיק עצמו מדברים המאבדין את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המְבָרִים המחלימים...

³⁷ נמצאנו למדים כי ריבוי רכוש הוא ברכה אלהית. הוא טובה לאדם: "ושמחת בכל הטוב".

³⁸ כלומר המושג 'חסרון רכוש', שצריך להשלימו, הוא אינדיבידואלי...

הלכות דעות ג, ג:

המנהיג עצמו על פי הרפואה - אם שם על לבו שיהיה כל גופו ואבריו שלמים חזקים בלבד, ושיהיו לו בנים עושין מלאכתו ועמלין לצורכו - אין זו דרך טובה³⁹. אלא ישים על לבו שיהא גופו שלם חזק, כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה'. שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמות והוא חולה או אחד מאבריו כואב, וישים על לבו שיהיה לו בן, אולי יהיה חכם וגדול בישראל.

נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו כולן - עובד את ה' תמיד. אפילו בשעה שנושא ונותן ואפילו בשעה שבועל, מפני שמחשבתו בכול כדי שימצא צרכיו עד שיהיה גופו שלם לעבוד את ה'.

ואפילו בשעה שהוא ישן - אם ישן לדעת כדי שתנוח דעתו עליו, וינוח גופו כדי שלא יחלה, ולא יוכל לעבוד את ה' והוא חולה, נמצאת שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא. ועל עניין זה ציוו חכמים ואמרו: "וכל מעשיך יהיו לשם שמים", והוא שאמר שלמה בחכמתו: "בכל דרכיך דעהו".

הקדמת מסכת אבות, פרק ה מהשמונה:

...הנכון הוא, שיעשה תכלית כל פעולותיו - בריאות גופו והתמדת מציאותו בשלום, כדי שיעמרו כלי כוחות הנפש - שהם איברי הגוף - שלמים, שאז תשתמש נפשו בלי מעצור במעלות המידותיות וההגיוניות.

הקדמת מסכת אבות, פרק ד מהשמונה:

וזו התורה השלמה, המשלמת אותנו, כמו שהעיד עליה יודעה: "תורת ה' תמימה... מחכימת פתי... משיבת נפש" - לא ציוותה בשום דבר מזה. אלא רצתה שיהיה האדם טבעי, הולך בדרך הממוצעת: יאכל מה שמותר לו לאכול במיצוע, וישתה מה שמותר לו לשתות במיצוע, ויבעול מי שמותר לו לבעול במיצוע, ויבנה את הארץ בצדק ומשפט ולא שיגור במערות ובהרים, ולא שילבש את השק והצמר, ולא שיוגיע את גופו ויעייפו ויענהו. והזהיר על זה במה שבא לנו בקבלה, אמר בנזיר: "וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש", ואמרו: 'וכי על אי זה נפש חטא זה? על שמנע עצמו מן היין. והלוא דברים קל וחומר, אם מי שציער עצמו מן היין צריך כפרה, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה'.

³⁹ אם כי גם לא רעה'. אלא מפני שאין מטרתה כלפי התכלית, אין היא טובה'.

הלכות יסודי התורה ז, א:

מיסודי הדת, לידע שהאל מנבא את בני האדם. ואין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה, גיבור במידותיו, ולא יהיה יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מתגבר בדעתו על יצרו תמיד, בעל דעה רחבה נכונה עד מאוד.

אדם שהוא ממולא בכל המידות האלו, שלם בגופו, כשייכנס לפרדס ויימשך באותן העניינות הגדולים הרחוקים, ותהיה לו דעת נכונה להבין ולהשיג, והוא מתקדש והולך פורש מדרכי כלל העם ההולכים במחשכי הזמן, והולך מזרז עצמו ומלמד נפשו שלא תהיה לו מחשבה כלל באחד מדברים בטלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו, אלא דעתו תמיד פנויה למעלה, קשורה תחת הכיסא להבין באותן הצורות הקדושות הטהורות, ומסתכל בחכמתו של הקדוש ברוך הוא כולה מצורה ראשונה עד טבור הארץ, ויודע מהם גדלו - מיד רוח הקודש שורה עליו.

רמב"ם תשובה ט, א:

...ואם עזבתם את ה' ושגיתם במאכל ומשקה וזנות ודומה להם - מביא עליכם כל הקללות האלו ומסיר כל הברכות, עד שיכלו ימיכם בבהלה ופחד, ולא יהיה לכם לב פנוי ולא גוף שלם לעשות המצוות, כדי שתאבדו מחיי העולם הבא, ונמצא שאיבתם שני עולמות - שבזמן שאדם טרוד בעולם הזה בחולי ובמלחמה ורעבון, אינו מתעסק לא בחכמה ולא במצוה שבהן זוכין לחיי העולם הבא.

שלמות המידות

הלכות דעות פרק א:

'הדרך הישרה' - היא מידה בינונית שבכל דעה ודעה מכל דעות שיש לאדם, והיא הדעה שהיא רחוקה משני הקצוות ריחוק שווה, ואינה קרובה לא לזו ולא לזו. ולפיכך ציוו חכמים הראשונים שיהא אדם שם דעותיו תמיד, ומשער אותן ומכוון אותן בדרך האמצעית, כדי שיהא שלם.

כיצד? לא יהיה בעל חמה נוח לכעוס, ולא כמת שאינו מרגיש, אלא בינוני - לא יכעוס אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא יעשה כיוצא בו פעם אחרת.

וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם ואי אפשר לחיות בזולתן, כעניין שנאמר "צדיק אוכל לשובע נפשו". וכן לא יהא עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כעניין שנאמר "טוב מעט לצדיק". ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו, ומלווה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות, וכן שאר דעותיו, ודרך זו היא דרך החכמים.

כל אדם שדעותיו כולן דעות בינוניות ממוצעות, נקרא חכם. ומי שהוא מדקדק על עצמו ביותר ויתרחק מדעה בינונית מעט לצד זה או לצד זה, נקרא חסיד. כיצד? מי שיתרחק מגובה הלב עד הקצה האחרון ויהיה שפל רוח ביותר - נקרא חסיד, וזו היא מידת חסידות. ואם נתרחק עד האמצע בלבד ויהיה עָנָן - נקרא חכם, וזו היא מידת חכמה. ועל דרך זו שאר כל הדעות. וחסידים הראשונים היו מְטִינ דעות שלהן מדרך האמצעית כנגד שתי הקצוות - יש דעה שִׁמְטִין אותה כנגד הקצה האחרון, ויש דעה שִׁמְטִין אותה כנגד הקצה הראשון, וזה הוא 'לפנים משורת הדין'.

ומצוין אנו ללכת בדרכים אלו הבינוניים, והם הדרכים הטובים והישרים, שנאמר: "והלכת בדרכיו". כך לימדו בפירוש מצוה זו: 'מה הוא נקרא חנון אף אתה הֵיָה חנון, מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום, מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש'. ועל דרך זו קראו הנביאים לאל בכל אותן הכינויים - ארך אפיים ורב חסד, צדיק וישר, תמים, גיבור וחזק וכיוצא בהן - להודיע שאלו דרכים טובים וישרים הם, וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהידמות כפי כוחו.

וכיצד ירגיל אדם עצמו בדעות אלו עד שייקבעו בו? יעשה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי הדעות האמצעיות ויחזור בהן תמיד, עד שיהיו מעשיהן קלים עליו ולא יהיה בהם טורח, וייקבעו הדעות בנפשו.

ולפי שהשמות האלו שנקרא בהן היוצר הן הדרך הבינונית שאנו חייבין ללכת בה, נקראת דרך זו 'דרך ה'". והיא שלימדה אברהם אבינו לבניו, שנאמר "כי ידעתיו, למען אשר יצווה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". וההולך בדרך זו, מביא טובה וברכה לעצמו, שנאמר "למען הביא ה' על אברהם את אשר דיבר עליו".

פירוש המשנה אבות ה, יג:

וכבר אמר הכתוב בפירוש שנקרא האדם שיש בו כל המעלות ההגיוניות והמידותיות 'מלאך ה', והוא אמרו: "כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כי מלאך ה' צבאות הוא". וה'דעת' נכללים בה כל המעלות ההגיוניות, לפי שלא היא שלם אלא אחריה, והוא אָמְרו: "תורה יבקשו מפיהו" - מורה על שלמותו במעלות המידותיות, כמו שביארנו בפרק הרביעי שזהו מטרת התורה, ולפיכך אמר: "וכל נתיבותיה שלום", וכבר ביארנו עוד שם בפרק הרביעי כי 'שלום' הן המעלות המידותיות, ואמר אחר כן: "כי מלאך ה' צבאות הוא".

הקדמת מסכת אבות, פרק ד מהשמונה:

וגם בדברי נביאינו וחכמי תורתנו מצאנו שהם תמיד מתנהגים במיצוע ושומרים נפשם וגופם כמו שחייבה אותם תורה. והשיב ה' יתעלה על ידי נביאו, למי ששאל על תענית יום אחד בשנה, האם יתמיד על כך או לא, והוא אָמרם לזכריה: "האבכה בחודש החמישי הינור כאשר עשיתי זה כמה שנים?", והשיבם: "כי צמתם וספורד בחמישי ובשביעי [ו]זה שבעים שנה, הצום צמתוני אני? וכי תאכלו וכי תשתו - הלוא אתם האוכלים ואתם השותים". וציווה אותם במיצוע ובמעלות בלבד, לא בצום, והוא אָמרו להם: "כה אמר ה' צבאות לאמר, משפט אמת שפוטו, וחסד ורחמים עָשו איש את אחיו" וכו'. ואמר אחרי כך: "כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אָקְבוּ". ודע, שה'אמת' - הם המעלות ההגיוניות, לפי שהן אמיתיות לא ישתנו, כמו שהזכרנו בפרק השני. ו'השלום' - המעלות המידותיות, שבהן יהיה השלום בעולם.

ואחזור לענייני. ואם יאמרו אלו מבני אומתנו אשר נתדמו לעמים (ב-בקיצוניות התנהגותם), שדברי כאן אינם אלא בהם, שאינם עושים מה שהם עושים מעיניו גופותיהם וביטול תענוגותיהם, אלא על דרך ההכשרה לכוחות הגוף כדי שיהו נוטים כלפי הצד האחד מעט, על הדרך שביארנו בפרק זה שראוי שיהא האדם כך - הרי זה טעות מצדם כמו שנבאר. והוא, שהתורה לא אסרה מה שאסרה וציוותה מה שציוותה כי אם מסיבה זו. כלומר כדי שנתרחק מן הצד האחד יותר, על דרך ההכשרה. כי איסור כל המאכלות האסורות, ואיסור הביאות האסורות, והאזהרה על הקדשה, וחיוב כתובה וקידושין ועם כל זה אינה מותרת תמיד אלא אסורה בזמני הנידה והלידה. ולא עוד אלא שעשו זקנינו הגבלות כדי למעט בתשמיש. והזהירו מזה ביום (כמו שביארנו בסנהדרין) - שכל זה לא ציווה ה' עלינו אלא כדי שנתרחק מגבול התאוותנות הרחקה גדולה, ונצא מן המיצוע כלפי העדר ההרגש בתאוות מעט. כדי שתתחזק בנפשינו תכונת הפרישות. וכן כל מה שבא בתורה מנתינת המעשרות, והלקט והשכחה והפאה, והפָּרֶט והעוללות, ודין השמיטה והיובל, והצדקה די מחסורו - כל זה קרוב לפזרנות כדי שנתרחק מגבול הכיליות (ב-קמצנות) מרחק גדול ונתקרב לגבול הפזרנות, כדי שתתחזק בנו מידת הנדיבות. ועל דרך זו התבונן ברוב המצוות תמצא שכולם מכשירים כוחות הנפש, כגון מה שאסרה את הנקמה וגאולת הדם באָמרו "לא תיקום ולא תיטור", "עזוב תעזוב", "הקם תקים" וכו', כדי שייחלש כוח הרוגז והכעס. וכן "השב תשיבם" כדי שתסור תכונת הצייקנות (ב-קמצנות). וכן "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן", "כבד את אביך", "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך" - כדי שתסור תכונת העזות ותושג תכונת הבושה. וכן הרחיק גם מן הקצה האחרון

כלומר ההיכלמות, ואמר "הוכח הוכיח את עמיתך, ולא תישא עליו חטא", "לא תגורו מפני איש", כדי שתסור גם ההיכלמות ונישאר בדרך הממוצעת. ואם בא האדם הסכל בלי ספק וחשב להוסיף על דברים אלו, כגון שיאסור האוכל והשתייה יותר ממה שנאסר מן המאכלות, ויאסור הנישואין יותר על מה שנאסר מן הביאות, וייתן כל ממונו לעניים או להקדש יותר על מה שיש בתורה מן הצדקה וההקדשות והערכין - הרי זה עושה מעשה רע והוא אינו יודע שהוא יימצא בקצה האחד ויצא מן המיצוע לגמרי. ויש לחכמים בעניין זה דברים שלא ראיתי מעולם יותר נפלאים מהם, והוא בגמרא דבני מערבא בתשיעי דנדרים, דיברו בגנות המחייבין את עצמם שבועות ונדרים עד שנשארים כמו אסירים, ושם אמרו לשון זה: "רב אידי בשם רבי יצחק: לא דיין מה שאסרה לך התורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים?!" וזהו העניין שהזכרנוהו בדיוק בלי תוספת ולא חסרון.

הנה נתבאר מכל מה שאמרנו בפרק זה, שכלפי המעשים הממוצעים ראוי להתכוון, ושאינן ראוי לצאת מהם לשום קצה משתי הקצוות אלא על דרך הריפוי וההקבלה בדבר הנגדי. כמו שהאדם הבקי במלאכת הרפואה אם ראה שמזגו נשתנה שינוי מועט, לא יתעלם מכך ולא יניח את המחלה להתחזק בו עד שיצטרך לריפוי חזק בתכלית. וכן אם ידע שאיזה אבר מאברי גופו חלוש, שומר עליו תמיד ומתרחק מדברים המזיקים לו ומבקש מה שיועיל לו כדי שיבריא אותו האבר או כדי שלא יוסיף חולשה. כך האדם השלם ראוי לו לבקר מידותיו תמיד וישקול מעשיו ויבחון תכונות נפשו יום יום. וכל זמן שיראה נפשו נוטה כלפי קצה מן הקצוות יחיש את הריפוי ואל יניח לתכונות הרעות להתחזק בקזרו על מעשה הרע כמה פעמים כמו שביארנו. וכן ישים נגד עיניו את המידה הגרועה שבו וישתדל לרפאתה תמיד כמו שהקדמנו, כיון שעל כל פנים יש לכל אדם מגרעות. לפי שכבר אמרו הפילוסופים שקשה ורחוק שיימצא מי שהוא מטבעו מעותד לכל המעלות המידותיות וההגיוניות. אבל ספרי הנביאים הרי דבר זה בהם הרבה, אמר: "הן בעבדיו לא יאמין וכו'", "ומה יצדק ילוד אישה". ושלמה אמר בהחלט: 'אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'.

השמחה והעצב⁴⁰ - כתגובה ותוצאה של שלמות וחסרון⁴¹

ההשפעה הגופנית החיצונית של רגשות השמחה והעצב ♦♦♦ הרגש הפנימי מצריך ביטוי חיצוני ♦♦♦ הביטוי החיצוני גורר אחריו רגש פנימי

מורה הנבוכים ב, כט:

...ואתה תמצא את זה תמיד, שהאדם אם באה לו צרה גדולה יחשכו עיניו, ולא יתבהר אור ראייתו מחמת שנעכר הרוח הרוּאָה מחמת עודפי האֲדִים, וגם מחמת חולשתו ומיעוטו בכובד היגון והצטמצמות הנפש. ולהיפך, בעת השמחה והתפשטות הנפש לְחוּץ, וזוֹך הרוח, יראה האדם כאילו האור נוסף על מה שהיה. אמר: "כי עַם בציון ישב בירושלים, בכו לא תבכה וגו'", וסוף הדיבור: "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים, ביום חבוש ה' את שבר עֲמו ומחץ מכתו ורָפָא", כלומר קימום מפלתם מידי סנחריב הרשע.

מורה הנבוכים ג, מא:

ואין לְמַנְעָה (-אשת יפת תואר) מלהתאבל ולהתנוול ולבכות, כמו שאמר הכתוב: "ובכתה את אביה ואת אִמָּה וגו'", כי לאבלים נחת בבכיתם ועזרות אָבֵלם, עד כלות כוחותיהם הגופניים מלסבול אותו המאורע הנפשי, כמו שיש לבעלי השמחה נחת במיני השחוק. ולפיכך תִּנְנָתָה התורה ואיפשרה לה זאת עד שתִּלְאָה מן הבכי והאבל...

⁴⁰ רבנו מקביל שני תארים אלו זה לעומת זה, כשני הפכים: "ואין לו לא מוות ולא חיים כחיי הגוף החי, ולא סכלות ולא חכמה כחכמת האיש החכם, לא שינה ולא הקיצה, ולא כעס ולא שחוק, ולא שמחה ולא עצבות, ולא שתיקה ולא דיבור כדיבור בני אדם" (יסוה"ת א, יא). "כל הנביאים אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונים דעתם ויושבים שמחים וטובי לב ומתבודדים, שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות אלא מתוך שמחה" (יסודי התורה ז, ד). "ואסור לאדם שיעורר על מתו קודם לרגל שלושים יום כדי שלא יבוא הרגל והוא נעצב ולבו דואג מזכרון הצער, אלא יסיר הדאגה מלבו ויכוון דעתו לשמחה" (שביתת יום טוב ס"פ ו), ועוד.

יש עוד זוג מקביל של מילים נרדפות, ששון ואבל (ה'ששון' גם כן נזכר בתפילות, ועל כן ראוי גם הוא להתייחסות), שמסיבות טכניות לא התייחסנו אליהם בצורה נרחבת, שהוקבלו במקרא זה לזה: "שמן ששון תחת אבל", "והפכת אבלם לששון" ועוד. ממה שהעיר רבנו בפיה"מ ש"ושאבתם מים בששון" - 'בשמחה זומר', משמע שששון הוא הפעולה החיצונית של השמחה. וזה נראה קרוב לדברי המלבי"ם ש'ששון' הוא חיצוני וכולט יותר. וכן בהפכיין: עצב הוא רגש, אבל הוא הביטוי המעשי החיצוני של העצב. וייתכן שגם דברי רס"ג שתרגם שמחה כ'פרח' וששון כ'סרור' מתפרשים באופן דומה (אם כי לא זהה).

⁴¹ כלומר כל שלמות (מוחלטת או יחסית) היא תוספת מציאות. תוספת מציאות כמו שהסברנו בקובץ הקודם (לימי התשובה) הרי היא טוב. תוספת טוב היא מקור השמחה.

פירוש המשנה אבות ג, טו:

...ואמר אחר כך: אל תחשוב שזה שהזהרתיך מלנהוג בפשטות עם הצעיר בשנים, מחייב שתקבלהו בזעם ופנים זועפים. אין הכוונה כן, אלא ראוי שתקבל כל אדם - קטנם וגדולם - הבן חורין והעבד, כל אחד ממין האדם, בששון ובשמחה⁴². וזה יותר ממה שאמר שמאי 'בסבר פנים יפות'.

עצב הוא רגש החיסרון הפנימי, בין אם מקור החיסרון הוא ברכוש, בגוף, במידות או החכמה וההשגות⁴³ - מאידך שמחה היא רגש פנימי הנובע משלמות הרכוש, ההנאה והנעימות הגופנית, המידות, החכמה וההשגות⁴⁴

הלכות שבת כט, כט:

ולמה מברכים על הבשמים במוצאי שבת? מפני שהנפש דואבת ליציאת שבת - משמחין אותה ומיישבין אותה בריח טוב.

מורה הנבוכים ב, כט:

ואתה תמצא את זה תמיד, שהאדם אם באה לו צרה גדולה - יחשכו עיניו, ולא יתבהר אור ראייתו מחמת שנעכר הרוח הרואה מחמת עודפי האדים, וגם מחמת חולשתו ומיעוטו בכובד היגון והצטמצמות הנפש...

מורה הנבוכים ב, לו:

...וכן תמצא גם שמקצת הנביאים נתנבאו זמן מסוים ואחר כך נסתלקה מהם הנבואה, ולא היה הדבר תמידי מחמת מקרה שאירע. וזוהי הסיבה העצמית הקרובה לסילוק הנבואה בזמן הגלות בלי ספק - איזו עצלות או עצבות יהיו לאדם באיזה מצב שיהיה, יותר מקהיותו עבד נשלט ומשועבד לכסילים הרשעים, אשר פללו העדר ההיגיון האמתי וכללות התאוות הבהמיות "ואין לאל ידך". ובכך יועדנו, והוא אשר רצה באמרו "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו", ואמר "מלפה ושׁריה בגויים - אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה", וזה נכון וסיבתו ברורה, כי הכלי (כוח הדמיון) כבר פטל. והוא גם הסיבה בשיבת הנבואה לנו כפי שהייתה לימות המשיח מהרה יגלה כמו שהובטח.

⁴² כלומר תקבל לא רק 'בסבר פנים יפות כלפי חוץ', אלא גם בשמחה אמיתית פנימית שתשפיע על סבר הפנים.

⁴³ מאידך, תיתכן שמחה בחיסרון (-חורבן, ייסורים) - כאשר ישנה ההבנה איך הוא מסייע להשגת השלמות הכללית. ויוזכר להלן בדברינו על השמחה בעבודת ה'.

⁴⁴ ועניין זה של צד השמחה יתבאר בהמשך מהלך הדברים.

מורה הנבוכים ג, מג:

זה שסוכות יוצאים ממנו לחג אחר - כלומר 'שמיני עצרת' - הוא להשלים בו את השמחות⁴⁵ שלא היה אפשר לעשותן בסוכות, אלא בחצרות המרווחות ובבניינים.

תודעת השמחה משנה את [משמעותה הרוחנית של] המציאות!⁴⁶

רגש השמחה מגלה את הרצון הפנימי של האדם

הלכות טומאת אוכלין ריש פרק יב:

כל דברי הכשר אוכלין (-הכשרתם לקבל טומאה) דברי קבלה הן. מפי השמועה למדו שזה שנאמר בתורה "וכי יותן מים על זרע" - אחד המים ואחד שאר שבעה משקין. והוא שיינתן עליהן ברצון בעלים, ואחר שנעקרו מן הקרקע, שדבר ידוע הוא שאין לך זרע שלא בא עליו מים כשהוא מחובר, ולא נאמר "וכי יותן מים" אלא לאחר שנעקרו האוכלין ונתלשו המשקין.

שם יד, ד:

המוליך חיטיו לטחון וירדו עליהן גשמים, אם שמת - הוכשרו. היו זיתיו נתונים בגג וירדו עליהן גשמים, אם שמת - הוכשרו. החמרים שהיו עוברים בנהר ונפלו שקיהן במים והעלום, אם שמחו - הוכשרו הפירות, והמים שעל השקין הרי הן תלושין ברצון, שהרי שמחו.

פירוש המשנה מכשירין ג, ו:

...ועיקר שיטת ר' יהודה שהשמחה בדבר שנעשה שלא בכוונה, אינה באה במקום הכוונה - עד שיהא שם מעשה לרצון המסייע לשמחה. ואין הלכה כר' יהודה⁴⁷.

גם חסרונו של המחסיר הוא שלמות, ועל כך ראוי לשמוח

הלכות אבל א, י:

כל הפורשין מדרכי ציבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צווארן, ואינן נכללין בכלל ישראל בעשיית המצוות וכיבוד המועדות, ושיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, אלא הרי הן כך בני חורין לעצמן כשאר האומות, וכן המינים

⁴⁵ חוסר נוחות גופנית פוגם בשמחה. ועוד כתב רבנו בטעם זמן החג: "ועוד, ישיבת הסוכה בעת זו

סבילה, אין חום גדול ולא גשם טורד" (מוה"נ ג, מג). כלומר מלכתחילה אין זו דירה נוחה כל כך.

⁴⁶ כשם שתודעת התשובה משנה את המציאות, ואפילו בהרהור (כזה המקדש על תנאי שהוא צדיק, שאם אכן היה רשע והרהר תשובה, האישה מקודשת. ראה אישות ח, ה). וידוע שהרהור מבחינה מסוימת גדול ומשמעותי ממעשה פיזי, שהרי מעשה פיזי נעשה בחלק הנמוך של האדם המשותף עם בעלי חיים, אך ההרהור נעשה בצלם אלהים שבו, ולכן 'הרהורי עברה קשים מעברה' (ראה מוה"נ ג, ח).

⁴⁷ אלא רגש השמחה לבדו 'הופך' את המציאות שנוצרה ממילא למציאות מקוונת.

והמשומדים והמוסרין - כל אלו אין מתאבלין עליהן, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמים - שאבדו שונאיו של הקדוש ברוך הוא, ועליהם הכתוב אומר: "הלוא משנאיך ה' אשנא".

שו"ת הרמב"ם ס"י ש"מט:

...כשהגיע לנו ממה שעשה הרשע אבו אלעזר בן נצאר בן שמארן ונתקיים אצלנו בכתיבת ידי שני עדים כשרים שהוא העיז והרים יד בה' אלהי ישראל, וביזה דברו והפר מצוותו ועשה ביד רמה וחילל קדש ה' אשר אהב ונשא גרושה בדיני גויים והוא כהן, ולא שמע לקול מוכיח ולא הקשיב דברי מיישר, אבל (-אלא) רדף אחרי יצרו והלך בשרירות לבו - הוצאנו ספר תורה המקודש אשר העז להמרותו והחרמנו בשמו מפורש ברבים בקהל ועדה בכתי כנסיות במצרים ובאלקהרה הב"ה יציב גבולך תמיד, ובשם הזונה שייחד לו והיא חסנה בת אבן אלעלה. וכן החרמנו באותו מעמד משם כל בר ישראל או בת ישראל שיישא וייתן עמהם או שיאכל או שישתה עמהם או שישב עמהם בתוך ארבע אמות או שייכנס להם לשמחה או לאבלות שיהיו להם. ואין משתתפין עמהם בחיים ולא במוות. אבל (-אלא) תהיה ההנהגה עמהם ההנהגה המחויבת בדתנו עם כל מובדל מקהל ה' - מסקילת ארונו וקבורתו בלא צידוק הדין, והקראות שמחה וששון בהעדר הרשעים הזדים - "באבוד רשעים רינה".

שלמות הרכוש מביאה לאדם שמחה

הלכות דעות ב, ז:

לא יהיה אדם בעל שחוק והתל ולא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים: 'שחוק וקלות ראש מרגילין לערווה'. וציוו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק ולא עצב ומתאבל, אלא מקביל את כל האדם בסבר פנים יפות. וכן לא יהיה בעל נפש רחבה נבהל להון, ולא עצל ובטל ממלאכה, אלא בעל עין טובה, מעט עסק ועוסק בתורה, ואותו המעט שהוא חלקו ישמח בו. ולא יהיה לא בעל קטטה ולא בעל קנאה, ולא בעל תאוה ולא רודף אחר הכבוד. כך אמרו חכמים: 'הקנאה והתאוה והכבוד, מוציאים את האדם מן העולם'. כללו של דבר: ילך במידה הבינונית שבכל דעה ודעה, עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעות. והוא ששלמה אומר "פֶּלֶס מעגל רגלך, וכל דרכיך יִפְנוּ".

הקדמת מסכת אבות, פרק ז מהשמונה:

אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר. 'חכם' הוא כולל כל המעלות ההגיוניות בלי ספק. 'ועשיר' היא מן המעלות המידותיות, כלומר עין טובה, לפי שהם קוראים לבעל עין טובה 'עשיר', והוא אמרם בהגדרת העשיר "איזהו

עשיר? השמח בחלקו". כלומר שהוא מסתפק⁴⁸ במה שהמציא לו הזמן (מבחינת רכוש), ואינו מצטער על מה שלא המציא לו.

פירוש המשנה ביכורים א, ו:

אמר ה' בפרשת ביכורים "ושמחת בכל הטוב"⁴⁹ אשר נתן לך ה' וכו', ואמר בספרי 'אין קריאה אלא בשעת שמחה', כשתמצא לומר מעצרת ועד החג מביא וקורא, מהחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא - לפי ששמחת אותה שנה⁵⁰ נגמרה בסוף חג הסוכות, שבו אמר ה' "ושמחתם לפני ה' אלהיכם".

שלמות הגוף – במובן של סיפוק צרכי החושים לנעימות והנאה – מסירה עצב ומביאה שמחה⁵¹

הקדמת מסכת אבות, פרק ה מהשמונה:

וכן אם גברה עליו מרה השחורה יסירנה בשמיעת שירים ומיני נגינות, ובטויל בגנות ובנייני פאר, ושייבה עם צורות נאות וכיוצא בזה ממה שמיישב את הנפש ומסיר שיעמום המרה השחורה ממנה. ויתכוון בכל זה להברות את גופו, ותכלית בריאות גופו כדי שיידע...

מורה הנבוכים ג, ח:

...כאדם שכעס עליו המלך וציווהו להעביר זבל ממקום למקום כדי להבזותו, הרי אותו האדם משתדל בכל יכולתו להסתתר בעת אותו הביזוי ואולי יעביר דבר מועט למקום קרוב כדי שלא תתלכלך לו יד ולא בגד ולא יראהו אחר, כך נוהג בן החורין. אבל העבד שש לדבר, ומראה שלא הוטלה עליו יגיעה רבה, ומתגולל בכל גופו באותו הזבל והליכלוך, ומטנף פניו וידיו ומעביר בפרהסיא והוא צוחק ושמח ומטפח בידיו.

פירוש המשנה אבות ד, ז:

רב יוסף, עליו השלום, היה סבל קורות, ואומר: 'גדולה מלאכה שמחממת את בעליה', כלומר שבזמן שיגעים איבריו, יכובד משכבם, במשא הקורות הכבדים

⁴⁸ רבנו מפרש ששמחה היא ההסתפקות. כלומר שמה שיש לו - מבחינתו לא חסר לו, כלומר שלמות.

⁴⁹ כלומר התורה מכנה את רכושו של האדם, פרי עמלו ומשענת לחמו לעתיד - 'כל הטוב', ומצווה לשמוח בהימצאותו.

⁵⁰ זמן אסיפת תבואתו ופרי עבודתו.

⁵¹ ודבר זה אינדיבידואלי- הכל לפי מה שהוא אדם. וכדלקמן בעבדו של המלך ולהבדיל ברב יוסף.

- היה מתחמם גופו בלי ספק, והיה שבע רצון בכך ושמח בו, ויש לו מנוחת לב בחלקו ממה שיש בו ממידת ההסתפקות.

הלכות שביבת יום טוב ו, יז-יח:

...יש בכלל אותה שמחה (-"שמחת בחגך...") לשמחה הוא ובניו ובניו ביתו כל אחד ואחד בראוי לו. כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיט כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין.

הלכות אישות י, יב:

וכן תיקנו חכמים, שכל הנושא בתולה יהיה שמח עמה שבעת ימים - אינו עוסק במלאכתו, ולא נושא ונותן בשוק⁵², אלא אוכל ושותה ושמח, בין שהיה בחור בין שהיה אלמון. ואם הייתה בעולה, אין פחות משלושה ימים. שתקנת חכמים היא לבנות ישראל, שיהיה שמח עם הבתולה שבעה ימים ועם הבעולה שלושה ימים, בין בחור בין אלמון.

שלמות המידות - במיצוען - מביאה לאדם שמחה. מידות לא מתקנות גורמות לעצב

הלכות דעות א, ד:

וכן לא יתאוה אלא לדברים שהגוף צריך להם ואי אפשר לחיות בזולתן, כעניין שנאמר: 'צדיק אוכל לשובע נפשו'. וכן לא יהא עמל בעסקו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כעניין שנאמר: 'טוב מעט לצדיק'. ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מיסת ידו, ומלווה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות. וכן שאר דעותיו. ודרך זו היא דרך החכמים

הלכות דעות ב, ז:

לא יהיה אדם בעל שחוק והתל, ולא עצב ואונן, אלא שמח. כך אמרו חכמים, 'שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה'. וציוו שלא יהא אדם פרוץ בשחוק, ולא עצב ומתאבל - אלא מקביל את כל האדם בסבר פנים יפות.

⁵² כלומר ששמחה מתבטאת באי עשיית מלאכה (וראה עוד פיה"מ ריש כתובות). וזכר לדבר: "וביום שמחתכם - אלו שבתות (-האסורות במלאכת עבודה), רבי נתן אומר אלו תמידים. ובמועדיכם - אלו שלוש רגלים. ובראשי חדשיכם - כמשמעו" (ספרי בהעלותך עז).

פירוש המשנה אבות ד, ד:

וכבר ראיתי בספר מספרי המידות, ששאלו לאחד החסידים, ואמרו לו: איזה יום עבר עליך בשמחה יותר מכל ימי חייך? אמר: יום אשר הייתי נוסע בספינה, והיה מקומי בה שפל המקומות, והייתי לבוש בלויי סחבות, והיו בספינה סוחרים ובעלי רכוש, ואני הייתי מוטל במקומי, ואחד מנוסעי הספינה עמד להשתין, והשפיעה עליו שפלתי והמצב הגרוע שהייתי בו, עד שגילה את עצמו והשתין עלי. והתפלאתי על התחזקות תכונת העזות בנפשו, ובאמת לא הצטערתי בלבי במעשיו כלל, ולא נתעורר בי שום התרגשות. אז שמחתי שמחה גדולה שהגעתי עד כדי שלא הרגיזני זלזול אותו החסר ולא שמת לי אלי...

הקדמת מסכת אבות, פרק ו מהשמונה:

אבל אמרו (-הפילוסופים) שהכובש את יצרו שווה לחסיד בהרבה עניינים אלא שמעלתו פחותה ממנו בהחלט מפני שהוא מתאווה למעשה הרע ואף על פי שאינו עושהו, בכל אופן תשוקתו לו תכונה רעה היא בנפש, וכבר דיבר שלמה כגון זה, אמר: "נפש רשע איוותה רע", ואמר בשמחת החסיד במעשה הטוב וצער מי שאינו חסיד בעשייתו לשון זה: "שמחה לצדיק עשות משפט, ומחיתה לפועלי אוון". זהו מה שנראה מדברי תורה המתאים לדברי הפילוסופים.

שלמות ההשגה – ידיעת חכמות⁵³, השגת מושכלות אמיתיות, קניית מעלה רוחנית, ידיעת ה' – מביאה לאדם שמחה

פירוש המשנה אבות ג, יא:

דבר זה מוסכם גם אצל הפילוסופים כי ההרגל במידות הנעלות אם קדמו לחכמה עד שתהא לו בכך תכונה חזקה ולמד חכמה אחרי כן אשר תזרזהו על אותן הטובות - הרי זה מוסיף [קשר] (שמחה)⁵⁴ בחכמה ואהבה בה ולהיטות להוסיף בה, כיוון שהיא מעוררתו למה שהיה רגיל...

⁵³ חכמות כלליות, ומכל שכן חכמת התורה. והביא עוד רבנו בשם אריסטו: "כללו של דבר, שאריסטו בלי ספק לפי שידע חולשת דבריו בסיבות דברים הללו ומתן עילותיהן, הקדים לפני שהתחיל במחקרים אלה דברים, וזה לשונו, אמר: 'רוצים אנו עתה לחקור על שתי שאלות חקירה מספקת, כי מן הראוי שנחקר עליהן ונאמר בהן כפי השג שכלנו וידיעתו והשקפתנו, אלא שאין ראוי לשום אדם לראות את זה מצדנו חוצפה והעזה, אלא ראוי שיתפלא על חריצותנו בפילוסופיה וחשקנו בה, וכל עת שחקרנו השאלות הגדולות החשובות והתגברנו על פתרונון אפילו באופן חלקי שהוא מבוסס - ראוי לשומע שתוסיף שמחתו ויִקְחָהּ'. זהו נוסח דבריו" (מוה"נ ב, יט).

⁵⁴ בחלק ג ממורה הנבוכים פרק נא מציין רבנו מספר פעמים את השמחה שבהשגה השכלית. ומאיר תרגם זאת 'חשק' או 'להט'. ומפני אריכותו וקוצר הזמן לא הבאתיו, הרוצה יעיין עליו במקומו.

ספר המצוות, לא תעשה שסה :

האזהרה שהזוהר המלך מלהרבות ממון מיוחד לעצמו... וכבר ביאר ה' יתעלה בכתוב טעם מצוות אלו, כלומר: "לא ירבה לו סוסים, ולא ירבה לו נשים, וכסף וזהב לא ירבה לו מאוד". ולפי שנודע טעמן הגיעו בהן לידי ביטול, כמפורסם מעניין שלמה ע"ה, על אף גודל מעלתו במדע ובחכמה ושהוא 'ידידיה', אמרו שיש בזה הערה לבני אדם, שאילו ידעו טעמי כל המצוות היו מוצאים להם דרך לביטולן, שהרי אפילו זה השלם הגדול טעה בזה וחשב שלא יהא מעשה זה סיבה לעברה בשום פנים. כל שכן ההמון בדעתם החלושה, שהיו באים לידי זלזול בהן, ויאמרו 'לא אסר דבר זה ולא ציווה על דבר זה אלא בגלל כך וכך - אנו ניזהר בדבר שבגללו ניתנה מצווה זו, ולא נקפיד על המצווה עצמה', וכך היו באים לידי הפסד הדת. לפיכך הסתיר ה' יתעלה טעמיהן, אבל אין מהן גם אחת שאין לה טעם וסיבה, אלא שרוב אותם הסיבות והטעמים לא ישיגום דעות ההמון ולא יבינום. וכולן הם כמו שהעיד הנביא: "פיקודי ה' ישרים משמחי לב"⁵⁵.

מורה הנבוכים, פתיחה :

בהיות שאתה, התלמיד היקר ר' יוסף ש"צ ב"ר יהודה נ"ע, כאשר עמדת לפני ובאת מקצווי הארץ ללמוד אצלי, גדלה מעלתך בעיני לעוצם להיטותך ללימודים. ולפי מה שראיתי בשיריך גודל תשוקתך לדברים העיוניים, והיה זה מאז הגיעוני איגרותיך ומליצותיך מאלכסנדריה, בטרם אבחן רמתך השכלית ואמרתי ושמא תשוקתו גדולה מהשגתו.

וכאשר הסדרת לפני מה שכבר למדת ממדעי התכונה, ומה שכבר ידעת מן המדעים מדברים ההכרחיים להיות מצע לפניהם, הוספתי בך [אהבה] (שמחה) לטוב תבונתך ומהירות תפישתך, וראיתי כי תשוקתך ללימודים גדולה מאוד, והנחתך להכשיר את עצמך בהם ביודעי את תכליתך. וכאשר הסדרת לפני מה שכבר למדת ממלאכת ההיגיון, נקשרה תקוותי בך, וראיתך ראוי לגלות לך סודות ספרי הנבואה, עד שתדע מהם מה שראוי שידעוהו השלמים.

שו"ת הרמב"ם סי' תסד :

ואני יודע, שמחלת הכל אחת, חולי כללי, שכל מי שמוצא שדבר מדברי על כללים או פרטים שונה מדברי אחד הגאונים או המפרשים, חושב שאני טועה.

⁵⁵ רוצה לומר, אבל מי שכן מבין את טעמיהן וסיבותיהן - משמח את שכלו.

ואמנם מודה אני, שלא רחוק הדבר שאטעה וייעלם ממני עיון או נוסח, ואין זה דבר גדול. ואני שמח מאוד שכך בודקים אחרי, ומי שעושה כן, ראוי לשכר ולתודה, כי או שהוא מכוון אל האמת בביקורתו ואפיק אני תועלת מתוך כך, או שהוא שוגה ויפיק הוא תועלת וזולתו.

הלכות ברכות י, כג:

הנכנס לבית המדרש אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלוהי, שלא אכשל בדבר הלכה, שלא אומר על טמא טהור, ועל טהור טמא, על מותר אסור, ועל אסור מותר. ואל אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי, ואל ייכשלו חברי ואשמח בהם.

סדר התפילה, ברכה אמצעית של שחרית שבת:

ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת בעומדו לפניך על הר סיני, שני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהן שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך: "ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם, ברית עולם. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם, כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שבת ויינפש". ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג, עם מקדשי שביעי.

איגרת תימן א, עמ' כט:

וכבר המשיל שלמה ע"ה את האומה לאישה יפה כלילת הדמות, שאין בה מום, באמרו "כולך יפה רעיתי ומום אין בך". והמשיל בעלי הדתות והדעות הללו הרוצים למשכה אליהם ולהשיבה לשיטותיהם, לפושעים המסיתים המפתים את הנשים הכבודות להשיג מהם תעוב, כך הללו מסיתים אותה להשיבה אליהם, אולי נקבל את דתם ונסבור את דעותיהם. וענה בחכמתו בלשון האומה כאילו היא אומרת לאותם הרוצים להסיתה ולהחשיב דעותיהם בעיניה: 'מדוע אתם מחזיקים בי, התוכלו להמציא לי כשמחת המחננים?' כלומר שהיא מתווכחת עמהם ואומרת להם: 'המציאו לי כמו מעמד הר סיני שהיה בו מחנה ישראל ומחנה אלהים זה לעומת זה, ואחזור להשקפתכם'. והוא אמרו על דרך המשל "שובי שובי השולמית, שובי שובי ונחזה בך! מה תחזו בשולמית פמחולת המחננים?" ועניין 'שולמית' - השלמה הנעלה. ומחולת המחננים - שמחת מעמד הר סיני⁵⁶, שהיו בו מחנה ישראל באמרו "ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה", ומחנה אלהים כמו שבאר ואמר "רַכַּב אֱלֹהִים רַבּוֹתֶיךָ אֶלֶּפֶי שְׁנָאן".

⁵⁶ קבלת התורה היא תהליך המלווה בשמחה, או אף מכוונה על שם השמחה (וסיבת השמחה היא על המעלה הרוחנית של 'הקבלת המחנות').

מורה הנבוכים, צוואת מאמר זה: ואני יודע שכל מתחיל מבני אדם אשר אין בידו מאומה מדברי העיון, שהוא ישיג תועלת במקצת פרקי מאמר זה (ספר מורה הנבוכים). אבל השלם מבני אדם, הדתי הנבוך כפי שהזכרתי, הוא ישיג תועלת בכל פרקיו, וכמה גדול [חשקו] (שמחתו) בו וכמה ערב הוא לאוזניו. אבל המבולבלים, אשר כבר נתטנפו מוחותיהם בדעות הבלתי נכונות ובדרכים המטעים, ויחשבו אותם מדעים אמיתיים, ומדמים שהם בעלי עיון ואין להם ידיעה כלל בשום דבר הנקרא 'מדע' באמת - הם יירתעו מפרקים רבים ממנו, ומה מאוד יקשו עליהם, כי לא יבינו להם עניין...

השמחה בעבודת ה' - 'לעשות רצונו כרצונו'⁵⁷

חתימת הלכות שופר סוכה ולולב: השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות ובאהבת האל שציווה בהן, עבודה גדולה היא! וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב".

ישנה שמחה שהיא עצם עשיית רצון ה', גם מבלי שמתלווה אליה רגש פנימי - גוף המעשה הוא שמחה

מורה הנבוכים א, כט: 'עצב' - שם משותף. (א) הוא שם הכאב והצער: "בעצב תלדי בנים". (ב) והוא שם הכעס: "ולא עצבו אביו מימיו" - לא הרגיו. "כי נעצב אל דוד" - רגז בגללו. (א) והוא שם המרי והמרד⁵⁸: "מרו ועצבו את רוח קדשו", "יעציבוהו בישימון", "אם דרך עוצב ביי", כל היום דברי יעצבו..."

⁵⁷ כך נוסחת רבנו בתחנונים שאחרי 'סדר היום'. ונשתמרה אצל קהילות שְׁבִי תימן.

⁵⁸ מצאנו בדברי רבנו בכמה מקומות שהוא מקביל את השמחה לעצב כשני הפכים. אם כן, לפי זה השמחה משמעותה גם היפך המרי והמרד - ההשתעבדות וההיכפפות לרצון ה'. ולפי דרכנו למדנו שיש גם שמחה במובן הגופני של הנאה ונעימות (בהיפך הפירוש הראשון של 'עצב'), ויש שמחה במובן הנפשי רגשי (בהיפך הפירוש השני של עצב). ואת כל הרבדים הללו אנו מוצאים בדברי רבנו במקומות שונים.

הלכות חגיגה ב, י: יוצאין ישראל ידי חובת שלמי שמחה - בנדרים ונדבות ובמעשר בהמה, והכהונים - בחטאת ובאשם ובבכור ובחזה ושוק. **שמצוה זו היא לשמוח באכילת בשר לפני ה', והרי אכלו. אבל אין יוצאין ידי חובתם לא בעופות ולא במנחות, שאינם בשר המשמח.**

ספר המצוות, כלל אחד עשר: ...כשם שנצטוונו לשמוח לפני ה' ביום ראשון של סוכות, וכיאר שאותה **השמחה תהיה בלקיחת⁵⁹ זה וזה.**

הלכות מלכים ומלחמות ז, י: ואלו שאין יוצאין לערכי המלחמה כל עיקר, ואין מטריחין אותם לשום דבר בעולם: הבונה בית וחנוכו, והנושא ארוסתו או שייכם, ומי שחילל כרמו. אין יוצאין עד תום שנה, שנאמר: "נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושימח⁶⁰ את אשתו...". מפי הקבלה למדו, שיהיה נקי שנה בין לבית שקנה, בין לאישה שנשא, בין לכרם שהתחיל לאכול פרו.

כל עיקר עשיית התורה היא דווקא בשמחה

הלכות תשובה ט, א: הקדוש ברוך הוא נתן לנו תורה זו, עץ חיים, וכל העושה כל הכתוב בה, ויודעו דעה גמורה נכונה - זוכה בה לחיי העולם הבא, ולפי גודל מעשיו וגודל חכמתו הוא זוכה. **והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש, ונהגה בחכמתה תמיד - שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזקים את ידינו לעשות את התורה, כגון שובע ושלום ורבות כסף וזהב. כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן, אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה, כדי שנזכה לחיי העולם הבא...**

⁵⁹ עצם הלקיחה היא השמחה, ולא שהלקיחה תהיה תוספת לשמחה: "מצוות לולב להינטל ביום הראשון של חג בלבד בכל מקום ובכל זמן, ואפילו בשבת, שנאמר **ולקחתם** לכם ביום הראשון". ובמקדש לבדו נוטלין אותו בכל יום ויום משבעת ימי החג, שנאמר **ושמחתם** לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" (שופר סוכה ולולב ז, יג).

⁶⁰ השימוח הוא בעצם ההישארות אֵת: "הציווי שנצטוונו **שיתיחדו** החתן לאשתו שנה שלמה, ולא ילך בה למסעו ולא יצא לצבא כיבוש, ולא יתחייב בכל הדומה לזה - אלא ישמח עמה שנה תמימה מיום שפנסה. והוא אמרו יתעלה: 'נקי יהיה לביתו שנה אחת, ושימח את אשתו אשר לקח'" (ספר המצוות עשה ריד).

נמצא פירוש כל אותן הברכות והקללות על דרך זו: כלומר **אם עבדתם את ה' בשמחה** ושמרתם דרכו - משפיע לכם הברכות האלו ומרחיק הקללות, עד שתהיו פנויים להתחכם בתורה ולעסוק בה, כדי שתזכו לחיי העולם הבא, וייתב לך לעולם שכולו טוב ותאריך ימים לעולם שכולו ארוך. ונמצאתם זוכין לשני העולמות, לחיים טובים בעולם הזה המביאין לחיי העולם הבא...

מורה הנבוכים ב, מג:

...כמו שנתמצא במשלי זכריה בלקחו שני המקלות לרעיית הצאן במראה הנבואה, וקרא את האחד 'נועם' ואת השני 'חובלים', והייתה הכוונה במשל זה כי האומה בראשית מצבה הייתה בנועם ה', והוא אשר ניהלה והדריכה, והייתה [דבקה] (שמחה) במשמעת ה' מתענגת בכך, וה' מטיב לה ואוהב אותה, כמו שאמר "את ה' האמרת היום וגו', וה' האמריך היום וגו'", ומנהיגה ומאמצה מאז משה ושאחריו מן הנביאים, ואחר כך נשתנה מצבה עד שמאסה משמעת ה' ומאס אותה ה', ועשה ראשיה חובלים כירבעם ומנשה.

השמחה כמייצגת את תמצית הציווי האלהי, לאדם ולסביבתו ♦♦♦ ציווי אלוהי לשמוח בטוב שניתן לאדם (וכבר ידוע שכל מציאות היא טוב)

הלכות מעשר שני ונטע רבעי יא, טו:

"לא עברתי ממצוותיך" - שלא הפריש ממין על שאינו מינו, לא מן התלוש על המחובר, ולא מן המחובר על התלוש, ולא מן החדש על הישן, ולא מן הישן על החדש. "ולא שכחתי" - שלא שכח מלברכו ולהזכיר שמו עליו. "לא אכלתי באוני ממנו" - הא אם אכלו באנינה אינו מתוודה. "ולא ביערתי ממנו בטמא", הא אם הפרישו בטומאה אינו מתוודה. "ולא נתתי ממנו למת", שלא לקח ממנו ארון ותכריכין למת, ולא נתנו לאוננים אחרים. "שמעתי בקול ה' אלוהי", שהביאו לבית הבחירה. "עשיתי ככל אשר ציויתני" - ששמח ושימח בו, שנאמר "ושמחת בכל הטוב..."

הלכות מגילה וחנוכה ב, יז:

מוטב לאדם להרבות במתנות אביונים, מלהרבות בסעודתו ובשילוח לרעיו, שאין שם (במציאות) שמחה גדולה ומפוארה⁶¹, אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות וגרים, שהשמחה לב האמיללים האלו מידימה בשכינה, שנאמר "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

⁶¹ ייתכן לומר שזו שמחה לכולם: שמחה לבעל הבית, שמחה לעליונים ושמחה לעניים...

שמחת המצווה מצריכה מודעות וצלילות המחשבה

הלכות שביבת יום טוב, כ: כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא יימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל שיוסיף בזה ירבה במצוה, שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה, אלא הוללות וסכלות. ולא נצטוונו על ההוללות והסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכול, שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב", הא למדת שהעבודה בשמחה, ואי אפשר לעבוד את ה' לא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך שכרות.

הלכות יום טוב ו, כד: נשים במועד - לפני המת מענות, אבל לא מטפחות ולא מקוננות. נקבר המת, אינן מענות. בראשי חודשים וחנוכה ופורים - בפני המת מענות ומטפחות, אבל לא מקוננות. אי זה הוא 'עיניו' - שכולן עונות כאחת, 'קינה' - אחת אומרת וכולן עונות. ואסור לאדם שיעורר על מותו קודם לרגל שלושים יום, כדי שלא יבוא הרגל והוא נעצב ולבו דואג מזכרון הצער. אלא יסיר הדאגה מלבו, ויכוון דעתו לשמחה.

העבודה בעצבות פוגמת בגוף מעשה המצווה

הלכות מתנות עניים י, ד: כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות, ופניו כבושות בקרקע - אפילו נתן לו אלף זהובים, איבד זכותו או הפסידה⁶². אלא נותן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומתאונן עמו על צרתו⁶³, שנאמר "אם לא בכיתי לקשה יום, עגמה נפשי לאביון" ומדבר לו דברי תחנונים ונחמות, שנאמר "ולב אלמנה ארנין".

לעבודת ה' בשמחה יש לרתום את כלל חלקי הגוף וכוחותיו

מורה הנבוכים ג, מו: אבל הקרבת היין אני נבוך בו עד כה היאך ציווה להקריבו, וכבר היו עובדי עבודה זרה מקריבים אותו, ולא נראה לי בזה טעם.

⁶² וראה עוד שם הל' יד, ש'הנותן בעצב' הוא דרגה תחתונה שבתחונות, למרות שנתקיימו בנתינתו כל שבח הדרגות העליונות.

⁶³ בדומה למה שהזכרנו לעיל על 'מת אביו וירשהו' - אין ערוב תחומים: מתאבלים על מה שראוי להתאבל, ושמחים על מה שראוי לשמח. וכעין זה הזכרנו בקובץ הקודם במידתו של הקב"ה שאינו 'מקוץ' עברות במצוות, אלא על אלו נענשים ועל אלו נגמלים.

ומטעמי זולתי⁶⁴, אמר, כי החשוב ביותר אצל התאוה אשר מקורה הכבד - הוא הבשר, והחשוב אצל הכוח החיוני אשר מקורו הלב - הוא היין, וכן הכוח אשר מקורו המוח והוא הנפשי - מתענג בניגון בכלים. ולפיכך נתקרב כל כוח לפני ה' בדבר האהוב עליו ביותר⁶⁵, ולכן הקורבן (כולל) בשר ויין ושמע (כלומר השיר).

פירוש המשנה ביכורים ב, ד:

וטעונין (הביכורים) קרבן, שנאמר בפרשת ביכורים "ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך וכו'", ונאמר "ושמחת בחגך", ואמרו 'מה שמחה האמורה כאן קרבן שלמים, אף שמחה האמורה כאן (בביכורים)⁶⁶ קרבן שלמים', כי 'ושמחת בחגך' בהכרח שיהא שם קרבן שלמים כמו שיתבאר במסכת חגיגה. ושיר (גם כן טעונים הביכורים), כמו שיתבאר בפרק שאחר זה...

הלכות תעניות א, טז:

ציבור שהיו מתענין על הגשמים וירדו להן גשמים: אם קודם חצות - לא ישלימו, אלא אוכלין ושותין, ומתכנסין וקוראין הלל הגדול, שאין אומרין הלל הגדול אלא בנפש שבעה וכרס מלאה. ואם אחר חצות - הואיל ועבר רוב היום בקדושה, ישלימו תעניתן. וכן אם היו מתענין על צרה ועֲבָרָה, על שמד ובטל, אם קודם חצות לא ישלימו, ואם אחר חצות ישלימו.

לשמחה של מצווה ייתכנו הבעות שונות, כל אחד לפי אופיו ויכולתו

הלכות שביתת יום טוב ו, יז-יח:

שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג עם שאר ימים טובים, כולם אסורים בספד ותענית, וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב, הוא ובניו ואשתו ובני ביתו וכל הנלווים עליו, שנאמר: "ושמחת בחגך...". אף על פי שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים (כמו שאנו מבארין בהלכות חגיגה), יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד ואחד בראוי לו.

⁶⁴ כלומר לרבעו עצמו לא נתחדש טעם מדעתו, אבל טעם שאמר חכם אחר (לא ראיתי מי שציין מקורו) נמצא ראוי בעיניו להביאו בפנינו.

⁶⁵ כלומר שלמות כל כוח היא במימושו והוצאתו אל הפועל. בכמות מסוימת כאמור, לא יותר ולא פחות: "כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא יימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל מי שיוסיף בזה ירבה במצוות שמחה - שהשכרות והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה, אלא הוללות וסכלות" (שביתת יום טוב ו, כ).

⁶⁶ במקור זה ובבא אחריו רואים את שני הצדדים של המטבע: כאשר מגיעים לידי שמחה צריך ללוות (ולהביע) אותה באכילת בשר, ומאידך כדי להגיע לשמחה ראויה יש לאכול בשר.

כיצד? הקטנים נותן להם קליות ואגוזים ומגדנות, והנשים קונה להן בגדים ותכשיט כפי ממונו, והאנשים אוכלין בשר ושותין יין, שאין שמחה אלא בבשר ואין שמחה אלא ביין.

הלכות שופר סוכה ולולב ת, יג:

והיאך הייתה שמחה זו (בית השאונה)? החליל מכה ומנגנין בכינור ובנבלים ובמצלתיים, וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה, בפה. ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין - כל אחד ואחד כמו שיודע, ואומרים דברי שיר ותושבחות...

מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושיין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ושמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם, האנשים והנשים - כולן באין לראות ולשמוע.

בשמחת העבודה נותנים לכל דבר את שמחתו הראויה

הלכות אישות י, יג-יד:

יש לו לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד, ומברך ברכת חתנים לפל כאחד. אבל לשמחה - צריך לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה, אם בתולה שבעה, ואם בעולה שלושה, ואין מערבין שמחה בשמחה. מותר לאדם לישא בכל יום חול, אפילו בתשעה באב, בין ביום בין בלילה. אבל אין נושאין נשים לא בערב שבת ולא באחד בשבת, גזרה שמא יבוא לידי חילול שבת בתיקון הסעודה, שהחתן טרוד בסעודתו, ואין צריך לומר שאסור לישא בשבת. ואפילו בחולו של מועד אין נושאין נשים, כמו שביארנו⁶⁷, לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, שנאמר "מלא שבוע זאת, וניתנה לך גם את זאת".

הלכות אבל יא, ז:

שבעת ימי החתנות הרי הן כרגל. ומי שמת לו מת בתוך ימי המשתה, אפילו אביו ואמו - משלים ימי השמחה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות, ומונה השלושים מאחר שבעת ימי השמחה.

⁶⁷ "אין נושאין נשים ולא מייבמין במועד, כדי שלא תשתכח שמחת החג בשמחת הנישואין, אבל מחזיר הוא את גרושתו. ומארסין נשים במועד, ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין ולא סעודת נישואין, כדי שלא יערב שמחה אחרת בשמחת החג" (שביתת יום טוב ז, טז).

הלכות ברכות י, ז:

אמרו לו מת אביו וירשהו, אם יש עמו אחין, **מברך בתחילה 'דיין האמת', ואחר כך 'הטוב והמטיב'**. ואם אין עמו אחים **מברך 'שהחינו' קצבו של דבר, שכל טובה שהיא לו ולאחרים, מברך 'הטוב והמטיב', וטובה שהיא לו לבדו, מברך 'שהחינו'.**

שו"ת הרמב"ם סי' רח:

...וכשם שהתפילה עבודה נכבדה, כך קיום מצוותו יתעלה לכבוד ימים שכיבדם, ולנהוג בהם כפי שקבע, היא העבודה היותר נכבדה, והוא שיהו שבתות למנוחה ומועדים לשמחה לא שיהו ימי צום ובכי וצווחה, ולא שייאמרו בהם אלא דברים הראויים להיאמר לפי המצב⁶⁸...

מאידיך, בזמני יראה מצניעים את השמחה, אך לא מזניחים אותה כליל

הלכות מגילה וחנוכה ג, ו:

ולא הלל חנוכה בלבד הוא שמדברי סופרים, אלא קריאת ההלל לעולם מדברי סופרים בכל הימים שגומרין בהן את ההלל. ושמונה עשר יום בשנה מצוה לגמור בהן את ההלל, ואלו הן: שמונת ימי החג, ושמונת ימי חנוכה, וראשון של פסח, ויום עצרת. אבל ראש השנה ויום הכיפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד, לא ימי שמחה יתרה⁶⁹. ולא תיקנו הלל בפורים, שקריאת המגילה היא ההלל.

יש לשמוח בעבודה גם כשיש קשיים ♦♦♦ למרות שייסורים הם לכאורה חיסרון – גם בהם ראוי לשמוח, כאשר מבינים איך הם מסויעים לשלמות הכללית

הלכות ברכות י, ג:

שמע שמועה רעה, מברך 'ברוך דיין האמת'. וחייב אדם לברך על הרעה בטובת נפש, כדרך שמברך על הטובה בשמחה. שנאמר "ואהבת את ה' אלוהיך, בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", ובכלל אהבה זו היתרה שנצטוונו בה, שאפילו בעת שיצר לו יודה וישבח בשמחה.

איגרת תימן א, עמ' ל:

ולכן ישישו הנמצאים בו במה שסובלים מן הייסורים ואֶבְדֵן הרכוש והגלות וקלקול כל מצביהם, כי כל זה תפארת להם לפני ה' יתעלה והַשָּׂג עֲצוּם, וכל אשר

⁶⁸ ולכן אין לומר פיוטי בקשות סליחות ותחינות (כפי שנשאל שם רבנו, האם אמירתם מותרת).

⁶⁹ וכבר ראינו בקובץ הקודם (ימי התשובה) שחובת שמחה חלה גם בימים אלו.

יארע להם הוא כקרבן כליל על גבי המזבח, ויאמר להם "מלאו ידכם היום לה' ולתת עליכם היום ברכה". לפיכך ראוי להם לברוח ולנוס (אחרי ה'), ולהיכנס ליערות ולמדברות, ואל יחוסו על הפרידה מן הקרובים ולא על אָבֶדן רכוש, כי כל זה מעט ודבר מְזַעֵר כלפי ה' מלך המלכים המושל בכל, והוא 'השם הנכבד והנורא הזה, את ה' אלהיך', ונאמן הוא לשלם שכר טוב בעולם הזה ולעולם הבא.

חתימת הלכות תענית:

כל הצומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח. ולא עוד אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה, שנאמר: "כה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי, יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו".

הלכות תשובה ז, ח:

בעלי תשובה, דרכן להיות שפלים וענווים ביותר. אם חירפו אותן הכסילים במעשיהם הראשונים, ואמרו להן 'אמש היית עושה כך וכך, ואמש היית אומר כך וכך' - אל ירגישו להן, אלא שומעין ושמחין, ויודעין שזו זכות להן, ושכל זמן שהן בושין ממעשיהם שעברו ונכלמין מהן, זכותן מרובה ומעלתם מתגדלת.

הלכות דעות ב, ג:

ודרך הצדיקים, הן עלובין ואינן עולבין, שומעין חרפתם ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין בייסורים. עליהם הכתוב אומר: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

לא מבטלים את השמחה במצוות למרות שיש חשש שיוגרמו דברים שליליים⁷⁰

הלכות שבתת יום טוב ו, כא:

חייבין בית דין להעמיד שוטרים ברגלים שיהיו מסבבין ומחפשיין בגינות ובפרדסים ועל הנהרות, כדי שלא יתקבצו לאכול ולשתות שם אנשים ונשים, ויבואו לידי עברה. וכן יזהירו על דבר זה לכל העם, כדי שלא יתערבו אנשים ונשים בבתיים לשמחה, ולא יימשכו ביין, שמא יבואו לידי עברה⁷¹.

⁷⁰ אלא נותנים להם פתרונות נקודתיים.

⁷¹ סקבא דשתא - רגלא' (קידושין פא). ותן דעתך להבדל בפעולת בית הדין להטמעת הצניעות בין רשות היחיד לרשות הרבים (חיפוש ומניעה בפועל, או רק אזהרה מוסרית. בבתיים אפשר 'להתקבץ', אך לא 'להתערב'). גם אין ההתקבצות בחוצות נכנסת בגדרי 'שמחה של מצוה'.

חתימת הלכות שופר סוכה ולולב:

השמחה שישמח אדם בעשיית המצוות ובאהבת האל שציווה בהן, עבודה גדולה היא! וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר: "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב". וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו⁷², ומתכבד בעיניו במקומות אלו - חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר: "אל תתהדר לפני מלך".

וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו - הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אומר: "ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני". ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר: "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".

הלכות שביבת יום טוב ו, כ:

כשאדם אוכל ושותה ושמח ברגל, לא יימשך ביין ובשחוק ובקלות ראש ויאמר שכל שיוסיף בזה ירבה במצוה, שהשכרות⁷³ והשחוק הרבה וקלות הראש אינה שמחה, אלא הוללות וסכלות. ולא נצטווינו על ההוללות והסכלות, אלא על השמחה שיש בה עבודת יוצר הכול...

'שמחת' העליונים⁷⁴ במילוי רצון בוראם

הלכות ברכות י, טז-יז:

הרואה לבנה בחידושה, מברך: ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם, אשר במאמרו ברא שחקים, וברוח פיו כל צבאם, חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידתם, ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם, פועלי אמת שפעולתם אמת. וללבנה אמר שתתחדש להיות עטרת תפארת לעמוסי בטן, שהם עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על כבוד מלכותו. ברוך אתה ה' מחדש חודשים. וצריך לברך ברכה זו מעומד, שכל המברך על החודש בזמנו, כאילו הקביל פני שכניה.

⁷² שהרי מדובר כאן בעילית התורנית רוחנית של העם, ויש חשש שיזדלזלו, וכעין דברי מיכל בת שאול: "מה נִכְבְּד הַיּוֹם מִלֶּךְ יִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁר נִגְלָה הַיּוֹם לְעֵינַי אֲמָהוֹת עֲבָדָיו כְּהַגְלוֹת נְגִלוֹת אֶחָד הַרְקִים". אם כן מושגי הכבוד והזולזול נקבעים על פי ערכי התורה.

⁷³ אמנם בפורים מצאנו שחובת השמחה כוללת גם שכרות: "כיצד חובת סעודה זו? שיאכל בשר ויתקן סעודה נאה כפי אשר תמצא ידו, ושותה יין עד שישתכר ויירדם בשכרות" (מגילה וחנוכה ב, טו). הסברים רבים אפשריים נאמרו, אך המילים המפורשות כתובות לפנינו. בכל אופן, זה מקרה ייחודי, שאין לך דבר שאין לו מקום.

⁷⁴ וברור שזו שמחה בהשגתם השכלית, שהרי אין להם גוף חי ורגשות.

'שמחת' העליונים בעבודת התחתונים ובהשלמת המציאות

הלכות תשובה ז, ז:

כמה מעולה מעלת התשובה! אמש היה זה מובדל מה' אלוהי ישראל, שנאמר: "עוונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוהיכם". צועק ואינו נענה, שנאמר: "גם כי תרבו תפילה, אינני שומע". ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו, שנאמר: "מי ביקש זאת מידכם, רמוס חצ"י", "מי גם בכס ויסגור דלתיים", "עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר".

והיום הוא מודבק בשכינה, שנאמר: "ואתם, הדבקים, בה', אלוהיכם". צועק ונענה מיד, שנאמר: "והיה טרם יקראו, ואני אענה". ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה, שנאמר: "כי כבר רצה האלוהים את מעשיך". ולא עוד אלא שמתאווים להם, שנאמר: "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים, כימי עולם וכשנים קדמוניות".

הלכות ברכות ה, ה:

הסועד בבית חתנים, משיתחילו להתעסק בצורכי סעודת נישואין ולהכינה ועד שלושים יום אחר הנישואין, מברך 'נברך שהשמחה במעונו'⁷⁵ שאכלנו משלו, והן עונין 'ברוך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו', והוא חוזר ואומר 'ברוך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו'...

השמחה בחג הסוכות

חג הסוכות – מביע את שמחת האדם על שלמות רכושו, לאחר אסיף יגיעו; ועל שלמות גפשו וטהרתה, לאחר ראש השנה ויום הכיפורים

מורה הנבוכים ג, מג:

סוכות אשר המטרה בו השמחה והששון⁷⁶, הרי הוא שבעה ימים כדי לפרסם הדבר. אבל היותו בתקופה זו, כבר נתבאר בתורה טעם הדבר "באוספך את מעשיך מן השדה", כלומר בעת שהאדם פנוי ונח מן העבודות ההכרחיות⁷⁷. וכבר הזכיר אריסטו בתשיעי מספר המידות כי כך היה הדבר המפורסם בעמים מקדם

⁷⁵ ועוד, ששלוש האחרונות משש הברכות המיוחדות לנישואין עניינן הוא היבטים שונים של שמחה: שמחת האומה בגאולה, שמחת הזיווג, יעויין שם.

⁷⁶ נשים לב שרבתנו לא אומר מהו הטעם והסיבה לאותה השמחה התכליתית. הוא רק מנמק שבתקופה זו הכי פשוט וטבעי לשמחה.

⁷⁷ ודווקא אחרי העבודה והעמל: "היציאה מן היגיעה אל הנחת, נעימה יותר מן ההתמדה על הנחת" (מורה"נ ג, כד).

אצלם, אמר בלשון זה: 'הזבחים לפנים וההתקהלויות, היו נעשים אחר אסיף התבואות כאילו הן קרבנות, בגלל הרווחה'. זה לשונו.

ספר המצוות, כלל אחד עשר:

...כשם שנצטוונו לשמוח לפני ה' ביום ראשון של סוכות, וביאר שאותה השמחה תהיה בלקיחת זה וזה⁷⁸.

פירוש המשנה סוכה ד, ב:

הלולב נטילתו חובה מן התורה ביום ראשון בכל העולם, ונטילתו כל שבעה חובה במקדש בלבד, לפי שזהו כוונת הכתוב "ושמחתם לפני ה'⁷⁹ אלהיכם שבעת ימים", ואמר ה' "ולקחתם לכם ביום הראשון", ובא בקבלה הראשון ואפילו בגבולין...

מאידיך, עצם הישיבה בסוכה פוגמת מעט בשמחה

מורה הנבוכים ג, מג:

זה שסוכות יוצאים ממנו לחג אחר - כלומר 'שמיני עצרת' - הוא להשלים בו את השמחות שלא היה אפשר לעשותן בסוכות, אלא בחצרות המרווחות ובבניינים.

שמחת בית השאובה - שמחה עליונה, שבה משתתף בפועל רק מי שראוי

הלכות שופר סוכה ולולב פרק ח:

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות הייתה שם במקדש שמחה יתרה, שנאמר "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים". כיצד היו עושים? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה, כדי שלא יתערבו אלו עם אלו. ומתחילין לשמוח ממוצאי יום

⁷⁸ רבנו נתן טעם מוסרי משלו לנטילת ארבעה מינים, יובא בהמשך. אך חז"ל קישרו זאת גם לעצם היציאה מימי התשובה: "...ומה הם עושים? ערב ראש השנה גדולי הדור מתעניין והקב"ה מוותר להם שליש מעוונותיהם, ומראש השנה ועד יום הכיפורים יחידים מתענים והקב"ה מוותר שליש מעוונותיהם, וביום הכיפורים כל ישראל מתעניין ומבקשין רחמים אנשים ונשים וטף והקב"ה מוותר להם את הכל, דכתיב 'כי ביום הזה יכפר עליכם...'. מה ישראל עושים? נוטלין לולביהן ביום טוב ראשון של חג ומהללים ומקלסים לפני הקדוש ברוך הוא, והקב"ה מתרצה להם ומוחל להם ואומר להם: הרי ויתרתי לכם את כל עונותיכם הראשונות, אבל מעכשיו הוא ראש חשבון! לכן כתיב 'ולקחתם לכם ביום הראשון' - ראשון לחשבון עוונות" (תנחומא אמור כב).

מצד שני, יש בילקוט שמעוני (אמור סוף רמז תרג) שהסוכה היא בבחינת גלות מכפרת עוון, אם נתחייבו ביום הכיפורים ח"ו.

⁷⁹ כלומר יש לארבעת המינים קשר מיוחד למקדש נאוליו קשור לאחדות שהמקדש מאחד את ישראל, ולאחדות הלאומית שמסמלים ארבעת המינים.

טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד - מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערביים לשמוח שאר היום עם כל הלילה. והיאך הייתה שמחה זו? החליל מכה, ומנגנין בכינור ובנבלים ובמצלתיים, וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה, בפה. ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפוזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע, ואומרים דברי שיר ותושבחות. ושמחה זו אינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב. מצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ושמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם, האנשים והנשים - כולן באין לראות ולשמוע.

שמחת בית השאובה באה להדריך את העם לשמחה בעבודת ה' על ידי דוגמה אישית של גדולי האומה

הלכות שופר סוכה ולולב פרק ח:

מצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושין אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ושמחין במקדש בימי חג הסוכות. אבל כל העם, האנשים והנשים - כולן באין לראות ולשמוע -

שהשמחה שישמח אדם בעשיית המצוות ובאהבת האל שציווה בהן, עבודה גדולה היא. וכל המונע עצמו משמחה זו ראוי להיפרע ממנו, שנאמר "תחת אשר לא עבדת את ה' אלוהיך בשמחה ובטוב לבב". וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו - חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר: "אל תתהדר לפני מלך".

וכל המשפיל עצמו ומקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול המכובד העובד מאהבה. וכן דוד מלך ישראל אומר: "ונקלותי עוד מזאת והייתי שפֶל בעיני". ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה', שנאמר "והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'".

שמחה כתנאי לנבואה – חג שבו שואבים רוח הקודש⁸⁰

פירוש המשנה סוכה ה, א:
'בית השאובה' - שם המקום שהיו מתקינים לשמחה ולזֶמֶר, וקראוהו בשם זה כמו שנאמר: "ושאבתם מים בששון וכו'"⁸¹.

מורה הנבוכים א, ל:
ותרגם יונתן בן עוזיאל עליו השלום "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה", אמר: 'ותקבלון אולפן חדת בתדנא מבחירי צדקא'. התבונן ביאורו 'מים' שהוא המדע שיושג באותם הימים⁸², ועשה 'מעני' כמו "מעני העדה", כלומר הנבחרים והם החכמים, לפיכך אמר 'מבחירי צדקא', כי הצדק הוא הישועה האמיתית. רָאָה היאך ביאר כל מילה בפסוק זה לעניין המדע והלימוד, והבן זה.

הלכות יסודי התורה ז, ד-ה:
כל הנביאים, אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונין דעתן ויושבין שמחים וטובי לב ומתבודדין. שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות, אלא מתוך שמחה. לפיכך בני הנביאים, לפניהם נבל ותוף וחליל וכינור, והם מבקשים הנבואה, וזה הוא שנאמר: "והמה מתנבאים", כלומר מהלכין בדרך הנבואה עד שיינבאו, כמו שאתה אומר 'פלוני מתגדל'⁸³.
אָלוּ שהם מבקשים להתנבא, הם הנקראים 'בני הנביאים'. ואף על פי שמכוונין דעתן, אפשר שתשרה שכינה עליהן ואפשר שלא תשרה.

⁸⁰ "אמר רבי יונה: יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה, ונכנס לשמחת בית השואבה, ושרת עליו רוח הקודש. ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמח, מאי טעמא - 'והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים'. אמר רבי בנימין בר לוי: 'והיה כנגן במנגן' אין כתיב כאן, אלא 'והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים'" (ירושלמי סוכה ה, א)

⁸¹ "אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה? שמשם שואבים רוח הקודש, על שם 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה'" (ירושלמי סוכה ה, א).

⁸² אם כן, הדבר שהיו באים לשאוב משם הוא השגות שכליות חדשות.

⁸³ עושה פעולות שיביאו לו גדולה.

עיקר השמחה המביאה לנבואה בפועל היא על ידי שמיעת נגינה⁸⁴

פירוש המשנה סנהדרין י, א: ... וכבר ראינו מהם (-מהנביאים) מי שהתכוון על ידי שמחת הלב⁸⁵ וזיכוכ המחשבה, כמו שעשה אלישע באמרו "ועתה קחו לי מנגן", אז בא לו החזון. ואין זה הכרחי שיתנבא כל זמן שיתכוון, אבל משה רבנו כל זמן שירצה אמר "עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם", ואמר "דבר אל אהרן אחיך ואל יבוא בכל עת", ואמרו (-חכמים): 'אהרן בכל יבוא ואין משה בכל יבוא'.

הלכות יסודי התורה ז, ד-ה: כל הנביאים, אין מתנבאין בכל עת שירצו, אלא מכוונין דעתן ויושבין שמחים וטובי לב ומתבודדין. שאין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות, אלא מתוך שמחה. לפיכך בני הנביאים לפניהם נבל ותוף וחליל וכינור, והם מבקשים הנבואה, וזה הוא שנאמר: "והמה מתנבאים", כלומר מהלכין בדרך הנבואה עד שיינבאו, כמו שאתה אומר 'פלוני מתגדל'⁸⁶.

השמחה בכלי נגינה השפעתה כה עצומה, שהיא מותרת לכתחילה⁸⁷ לענייני קודש בלבד

שו"ת הרמב"ם סי' רכד: שודע כי עצם הזמר והנגינות כולם אסורים⁸⁸, ואפילו לא נאמר עליהם דברים כלל, כַּאֲמָרם 'אודנא דשמעא זמרא - תעקר'. וכבר ביאר התלמוד שאין הבדל בין שמיעת הזמר או נגינות כלי המיתרים או כל נעימה ללא כלים. כל דבר שמרחיב את הנפש ומרגש אותה אסור, כמו שאמרו, והסמיכוהו אל האזהרה הנבואית

⁸⁴ שהרי שמחת הנגינה כולה 'רוחנית', ואינה גופנית כשמחת אכילה ושתייה. וראויה הייתה ללוות גם את שמחתנו ביום טוב, אילולי נאסרה משום שבות: "רבי יהושע סובר שמחת יום טוב מצוה, ויש שאנו מבטלין שמחת יום טוב כשהיה לנו בה דבר שהוא משום שבות, כגון השמעת קול בכינורות ותופים ומצלתיים, שכולן אסורין ביום טוב אף על פי שהן מצוה לדעתו..." ("פיה"מ פסחים ו, ב).

⁸⁵ כלומר אחרי השלמות המידותית והשכלית, צריך התרכוזה של שמחה כדי להינבא. אם כן השמחה בפועל היא המחסום האחרון בפני קבלת נבואה (בדברים התלויים במעשי האדם והשתדלותו), פרט לרצון האלוהי.

⁸⁶ עושה פעולות שיביאו לו גדולה.

⁸⁷ כי בדיעבד היא מותרת לצרכי רפואת הנפש גם כן: "...וכן אם גברה עליו מרה השחורה יסירנה בשמיעת שירים ומיני נגינות, ובטיול בגנות ובנייני פאר, וישיבה עם צורות נאות וכיצא בזה ממה שמיישב את הנפש ומסיר שיעמום המרה השחורה ממנה. ויתכוון בכל זה להברות את גופו, ותכלית בריאות גופו כדי שיידע..." (הקדמת מסכת אבות, פרק ה מהשמונה).

⁸⁸ אמנם נראה לכאורה שעיקר כוונתו היא לזמן הגלות וחורבן. וצ"ב.

שנאמר: "אל תשמח ישראל אֶל גיל כעמים". וטעם הדבר פשוט מאוד, לפי שהכוח התאוותי הזה ראוי לעוצרו ולהרתיעו ולהחזיק בְרִסְנוֹ, ולא לפתחו ולעורר את הנרדם שבו. ואין משגיחים ביחיד הנדיר שהוא מעט המציאות שזה גורם לו חיזוק הנפש ומהירות התפעלות להשגת מושכל או כניעה לעניינים הדתיים - כי משפטי התורה לא נכתבו אלא לפי הרוב המכריע, שדיברו חכמים בהווה. וכבר ביארו לנו הנביאים את זה ואמרו בְּנִוְתָם השימוש בכלי שיר על דרך העבודה בשמיעתם, והוא אָמַרם "הפורטים על פי הנבל כדוד קָשְׁבוּ להם כלי שיר". וכבר ביארנו בפירוש אבות שאין הבדל בין הפיוטים העבריים והערביים, אין הדבר אסור או מותר אלא כפי העניין האמור באותם הפיוטים. ודברי שפלות באמת אסור לשמעם ואפילו נאמרו שלא בשירה...

הישיבה בסוכה

מהות הסוכה – דירה ארעית, בתקרתה ובדפנותיה⁸⁹

פירוש המשנה סוכה א, א:

כלל הוא אצלינו: סוכה 'דירת עראי' בעינינו!

הלכות שופר סוכה ולולב ה, כא:

דרך הסיכוך להיות קל, כדי שייראו ממנו הכוכבים הגדולים.

הלכות שופר סוכה ולולב ד, ב-ג:

היו לה שתי דפנות גמורות זה בצד זה כמין גא"ם, עושה דופן שיש ברוחבו יתר על טפח, ומעמידו בפחות משלושה סמוך לאחד משתי הדפנות, ודיו. וצריך לעשות לה צורת פתח, מפני שאין לה שלוש דפנות גמורות. וכבר ביארנו בהלכות שבת, שצורת פתח האמורה בכל מקום, אפילו קנה מכאן וקנה מכאן, וקנה על גביהן אף על פי שאינו מגיע להן.

היו לה שתי דפנות זה כנגד זה וביניהן מפולש, עושה דופן שיש ברוחבו ארבעה טפחים ומשהו, ומעמידו בפחות משלושה סמוך לאחת משתי הדפנות, וכשרה. וצריך לעשות לה צורת פתח. קנים היוצאים מסך הסוכה לפני הסוכה, ודופן אחת נמשכת עימהן - הרי הן כסוכה.

מצוות הישיבה בסוכה – התנהגות בדירה ארעית כאילו היא דירה קבועה

פירוש המשנה סוכה ב, ח:

[משנה: כל שבעת הימים אדם עושה סוכתו קבע וביתו עראי]

עניין 'קבע' - עיקר ותמידות, והוא שיציענה במצעות היפות ביותר שיש לו, ויעטרנה, ויאכל בה וישתה וישן. ויעשה ביתו כבית התשמיש, והסוכה בית דירה.

הלכות שופר סוכה ולולב ו, ה-ו:

כיצד היא מצות הישיבה בסוכה? שיהיה אוכל ושותה ודר בסוכה כל שבעת הימים בין ביום בין בלילה, כדרך שהוא דר בביתו בשאר ימות השנה. וכל שבעת הימים עושה אדם את ביתו עראי ואת סוכתו קבע, שנאמר: "בסוכות תשבו שבעת

⁸⁹ ויש במבנה הסוכה כללים רעיוניים רבים, שכדאי לחשוב עליהם מה באו לסמל ואיזה רעיון ומידות באו לקבוע בתודעת האדם. אך זה כבר לא מפורש בדברי רבנו, וישערי דרשנות לא ננעלו: "אף על פי שכל חוקי התורה גזרות הן כמו שביארנו בסוף מעילה - ראוי להתבונן בהן, וכל שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם" (סוף הלכות תמורה).

ימים". כיצד - כלים הנאים ומצעות הנאות בסוכה, וכלי שתייה כגון אשישות וכוסות בסוכה, אבל כלי אכילה כגון קדרות וקערות חוץ לסוכה. המנורה בסוכה, ואם הייתה סוכה קטנה מניחה חוץ לסוכה. אוכלין ושותין וישנין בסוכה כל שבעה בין ביום בין בלילה, ואסור לאכול סעודה חוץ לסוכה כל שבעה אלא אם כן אכל 'אכילת עראי' - כביצה או פחות או יתר מעט. ואין ישנין חוץ לסוכה אפילו שינת עראי. ומותר לשנות מים ולאכול פירות חוץ לסוכה, ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפילו מים הרי זה משובח.

היציאה למגורים בדירה ארעית מדגישה את חסדי ה' עמנו בשאר ימות השנה

מורה הנבוכים ג, מג:

שיהא האדם זוכר תמיד ימי הרעה בימי הטובה, כדי שתגדל תודתו את ה' ותושג לו הענווה ושפלות הרוח⁹⁰... וכן יצאו מן הבתים וישבו בסוכות כדרך שעושים העמלים שוכני המדברות והיערות, כדי לזכור שכך היה מצבנו לפנינו, כי בסוכות הושבתי את בני ישראל וגו', ועברנו מזה לשכון בתי משכיות⁹¹, במיטב המקומות שבעולם והדשן ביותר, בחסדי ה' והבטחתו לאבותינו.

פירוש המשנה סוכה א, ד:

וכלל זה שהזכיר שכל הצומח מן הארץ ואינו מקבל טומאה, כלומר שלא יהא כמחצלות ובגדי הפשתן וכלי העץ שכולן מקבלין טומאה, הוא כלל נכון לסמוך עליו. והרמז לזה, אמרו יתעלה: "חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך", ובא בקבלה 'בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר', כלומר שתהא הסוכה מהן⁹² ומכיוצא בהן.

⁹⁰ "אבל מקרא בכורים יש בו גם מידת הענווה, כי הוא שלוקח הסל על כתפיו, ויש בו ההכרה בחסדי ה' ונעמו, שידע האדם כי מן העבודה שיוזכר ימי מצוקתו בזמן שירווח לו, ועניין זה מודגש בתורה הרבה, וזכרת כי עבד היית וגו', לפי שיש לחוש מן המידות הידועות לכל מי שנתחנך בעושר, כלומר הבעיטה והגאוה והזנחת ההשקפות האמיתיות: 'פן תאכל ושבעת ובתים וגו'', ואמר 'וישמן ישורון ויבעט וגו'', ומחמת חשש זה ציווה במקרא ביכורים בכל שנה לפניו יתעלה ובמקום שכינתו" (מוה"נ ג, לט).

⁹¹ יש כאן שני רבדים: זכרון המצב בעבר (הזכרונהו לעיל ב'חג הסוכות - יום זיכרון לאומי), והפנמת מצבנו הטוב, הקבוע והיציב, בהווה. בבחינת: "אמרה תורה: כל שבעת הימים צא מדירת קבע, ושב בדירת עראי" (סוכה ב א), שתי פעולות. ודו"ק.

⁹² אם כן, סכך הסוכה גם מזכיר את ברכת ה' ביבול החקלאי (הנובעת מ'מיטב המקומות והדשן ביותר').

אומות העולם וחג הסוכות⁹³

ישראל מקריבים בשביל כפרת אומות העולם

הלכות תמידין ומוספין י, ג-ד:

ביום טוב הראשון של חג הסוכות מקריבין מוסף היום: שלושה עשר פרים ושני אילים וארבעה עשר כבשים, כולן עולות, ושעיר, חטאת נאכלת. וכן בכל יום ויום משבעת ימי החג מקריבין שני אילים וארבעה עשר כבשים ושעיר חטאת. אבל הפרים פוחתין אחד אחד בכל יום⁹⁴ - בשני מקריבין שנים עשר פרים, ובשלישי אחד עשר פרים. עד שיימצא קרבן יום שביעי פרים שבעה אילים שניים כבשים ארבעה עשר, הכול עולות, ושעיר חטאת.

חג הסוכות משקף את היחס המורכב של אומות העולם לעם ישראל⁹⁵

הלכות תפילה וברכת כהנים פרק יג:

בסוכות, בשני ימים הראשונים קורין בפרשת מועדות, ומפטירין ביום ראשון "הנה יום בא לה", וביום שני "וייקהלו אל המלך שלמה". וביום טוב אחרון קורין "כל הבכור" ומפטירין "ויהי ככלות שלמה"⁹⁶, ולמחר קורין "וזאת הברכה" ומפטירין "ויעמוד שלמה", ויש מי שמפטיר "ויהי אחרי מות משה", ובשאר ימות החג, קורין בקרבנות החג. ...שבת שחלה להיות בחולו של מועד, בין בפסח בין בסוכות - קורין באותה שבת "ראה אתה אומר אלי", ומפטירין בפסח "העצמות היבשות", ואם הייתה בתוך החג, "ביום בוא גוג".

⁹³ ראה עוד עבודה זרה דף ג.

⁹⁴ וחכמים הסבירו את שורש המבנה המיוחד של מספר קרבנות החג: "אמר רבי אלעזר: הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פרי יחידי למה - כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך. אמר רבי יוחנן: אוי להם לגויים שאיבדו ואין יודעין מה שאיבדו, בזמן שבת המקדש קיים - מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן?" (סוכה נה ב)

"אתה מוצא שבעים פרים היו מקריבים ביום חג הסוכות: ביום ראשון י"ג, ובשני י"ב, ובשלישי י"א, וברביעי י', ובחמישי ט', ובששי ח', ובשביעי ז' - נמצאו הכל שבעים, והוא כנגד אומות העולם שהם שבעים אומות, כדי שיצילנו השם מידם ויכלו מן העולם, לפיכך מתמעטים והולכים" (אגדת במדבר (מהר"ב) כח, כו).

⁹⁵ כלומר לכן קבעו חכמים שתי הפטריות אלו בסוכות, כדי לרמוז לנו על קשר זה.

⁹⁶ "ככלות שלמה להתפלל..." (מלכים א ח), ותפילה זו יש בה ממד אוניברסלי, באשר היא עוסקת גם בקשר של אומות העולם לבית המקדש.

לעתיד לבוא יעלו הגויים ('גוג ומגוג') על ירושלים – למלחמה שמטרתה ותוצאותיה ידועות מראש

הפטרת שבת חול המועד סוכות, יחזקאל לח, א-כג:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר: בֶּן אָדָם שִׁים פְּנֵיךָ אֶל גּוֹג אֶרֶץ הַמְּגוּג נְשִׂיא רֹאשׁ מִשָּׁף וְתִבֵּל וְהִנְבֵּא עָלָיו: וְאָמַרְתָּ פֹה אָמַר אֲדֹנָי ה' הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מִשָּׁף וְתִבֵּל: וְשׁוֹבְכֵיךָ וְנִתְתִי חַחִים בְּלִחְיֶיךָ וְהוֹצֵאתִי אוֹתָךְ וְאָתָּה כָּל חֵילְךָ סוֹסִים וּפָרָשִׁים לְבָשִׂי מְכֻלּוֹל כָּלֶם קָהָל רַב צָנָה וּמִגֵּן תַּפְשִׂי חֲרָבוֹת כָּלֶם: פָּרַס כּוֹשׁ וּפּוֹט אֶתֶם כָּלֶם מִגֵּן וְכוּכָע: גָּמַר וְכָל אֲנַפְיָהּ בֵּית תּוֹגְרֵמָה יִרְכָּתִי צָפוֹן וְאֶת כָּל אֲנַפְיוֹ עַמִּים רַבִּים אֶתָּה: הַפֶּן וְהַכֵּן לָךְ אֶתָּה וְכָל קְהֵלְךָ הַנִּקְהָלִים עָלֶיךָ וְהִיִּיתָ לָהֶם לְמִשְׁמֵר: מִיָּמִים רַבִּים תִּפְקַד בְּאַחֲרִית הַשָּׁנִים תְּבוּא אֶל אֶרֶץ מְשׁוֹכְכֵת מִחֲרֵב מְקַבְּצַת מַעֲמִים רַבִּים עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיָה לְחֲרָבָה תָּמִיד וְהָיָה מַעֲמִים הוֹצֵאָה וְיָשְׁבוּ לְבִטַח כָּלֶם: וְעֲלִיתָ פִּשְׁאָה תְּבוּא כְּעֵנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ תִּהְיֶה אֶתָּה וְכָל אֲנַפְיָךְ וְעַמִּים רַבִּים אוֹתָךְ: פֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יַעֲלוּ דְבָרִים עַל לְבָבְךָ וְחֲשַׁבְתָּ מִחֲשַׁבַת רַעְיָה: וְאָמַרְתָּ אֲעֲלֶה עַל אֶרֶץ פְּרָזוֹת אֲבוֹא הַשְּׁקֵטִים יִשְׁבִּי לְבִטַח כָּלֶם יֹשְׁבִים בְּאֵין חוּמָה וּבְרִיחַ וּדְלֵתִים אֵין לָהֶם: לְשַׁלֵּל שְׁלָל וּלְבוֹז בּוֹז לְהַשִּׁיב יָדְךָ עַל חֲרָבוֹת נוֹשְׁבֹת וְאֵל עַם מְאֻסָּף מְגוּרִים עֲשֵׂה מְקַנְיָה וְקַנְיָן יִשְׁבִּי עַל טְבוּר הָאָרֶץ: שָׂבָא וּדְדָן וְסַחְרֵי תַרְשִׁישׁ וְכָל כְּפָרְיָהּ יֵאמְרוּ לָךְ הַלְשַׁלֵּל שְׁלָל אֶתָּה כֹּא הִלְבּוֹז בּוֹז הַקְהֵלְתָּ קְהֵלְךָ לְשֵׂאת כֶּסֶף וְזָהָב לְקַחַת מְקַנְיָה וְקַנְיָן לְשַׁלֵּל שְׁלָל גָּדוֹל:

לְכֵן הִנְבֵּא בֶּן אָדָם וְאָמַרְתָּ לְגוֹג פֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הֲלוֹא בַיּוֹם הַהוּא בְּשִׁבְתָּ עַמִּי יִשְׂרָאֵל לְבִטַח תִּדְעַ: וּבֵאתָ מִמְּקוֹמְךָ מִיִּרְכָּתִי צָפוֹן אֶתָּה וְעַמִּים רַבִּים אֶתָּה רֹכְבֵי סוֹסִים כָּלֶם קָהָל גָּדוֹל וְחֵיל רַב: וְעֲלִיתָ עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל כְּעֵנָן לְכַסּוֹת הָאָרֶץ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים תִּהְיֶה וְהִבְאֹתִיךָ עַל אֶרֶץ לְמַעַן דַּעַת הַגּוֹיִם אֲתִי בְּהַקְדָּשִׁי כִּי לְעֵינֵיהֶם גּוֹג: פֹּה אָמַר אֲדֹנָי ה' הֲאֶתָּה הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי בְיָמַי קְדָמוֹנִים בְּיַד עֲבָדֵי נְבִיאֵי יִשְׂרָאֵל הַנְּבָאִים בְּיָמַי הָהֵם שָׁנִים לְהִבֵּיא אֶתָּה עָלֵיהֶם:

וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא בַיּוֹם בְּיוֹם בּוֹא גּוֹג עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל נֶאֱסָ אֲדֹנָי ה' תַּעֲלֶה חֲמַתִּי בְּאַפִּי: וּבְקַנְיָתִי כְּאֵשׁ עֲבָרְתִי דְבַרְתִּי אִם לֹא בַיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה רַעַשׁ גָּדוֹל עַל אֲדָמַת יִשְׂרָאֵל: וְרַעַשׁוּ מִפְּנֵי דְגֵי הַיָּם וְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְחֵית הַשָּׂדֶה וְכָל הַרְמֵשׁ הַרְמֵשׁ עַל הָאֲדָמָה וְכָל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וְנִהְרְסוּ הַהָרִים וְנִפְּלוּ הַמְּדַרְגּוֹת וְכָל חוּמָה לְאֶרֶץ תְּפוֹל: וְקָרָאתִי עָלָיו לְכָל הָרִי חֲרֵב נֶאֱסָ אֲדֹנָי ה' חֲרֵב אִישׁ בְּאֶחָיו תִּהְיֶה: וְנִשְׁפָּטְתִי אֹתוֹ בְּדָבָר וּבְכֶסֶף וּגְשָׁם שׁוֹטֵף וְאֲבַנֵּי אֲלֻגְבִישׁ אֵשׁ וּגְפָרִית אֲמַטִּיר עָלָיו וְעַל אֲנַפְיוֹ וְעַל עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אֹתוֹ: וְהִתְגַּדַּלְתִּי וְהִתְקַדַּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גוֹיִם רַבִּים וְיָדְעוּ כִּי אֲנִי ה':

שורש מלחמתם – הכרה פנימית באמיתת אמונת ישראל

מורה הנבוכים ג, מה:

וכן אין ספק לדעתי כי אותו המקום אשר קידש אברהם אבינו בחזון, היה ידוע אצל משה רבנו ואצל רבים, כי אברהם כבר ציווה אותם שיהא זה בית עבודה, כמו שבאר המתרגם ואמר, 'ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא, ואמר קדם ה' הכא יהון פלחין דריא וגו'". אבל מדוע לא הזכירו בפירוש בתורה ולא ייחדו אלא נרמז עליו ונאמר "אשר יבחר ה' וגו'", יש בכך לדעתי שלוש חכמות: האחת, כדי שלא יחזיקו בו העמים וילחמו עליו מלחמה קשה כאשר ידעו שהמקום הזה מטרת התורה מכל העולם⁹⁷.

והשנית, שלא ישחיתוהו אותם שהוא בידיהם עתה ויהרסוהו ככל יכלתם. והשלישית, והיא היותר חשובה⁹⁸, כדי שלא יבקש כל שבט שיהא זה בנחלתו ויכבוש אותו, ויהיה שם מן המחלוקת והקטטה כמו שאירע בדרישת הכהונה ולפיכך בא הציווי שלא יבנה בית הבחירה כי אם אחר הקמת מלך, כדי שתהא ההחלטה ביד אחד ויסתלקו הקטטות כמו שביארנו בספר שופטים.

מלחמת גוג ומגוג מסמלת את מפתחם הסופית של אומות העולם מלחכניע את ישראל בדרך של מלחמה

מורה הנבוכים ב, כט:

אבל מה שאמר יואל ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן, השמש יהפוך לחושך והירח לדם, לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט, כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה וגו', היותר נראה לדעתי שהוא מתואר אובדן סנחריב על ירושלים, ואם אינך רוצה בכך, יהיה תיאור אובדן גוג על ירושלים בימי המלך המשיח, על אף שלא הזכיר בפרשה זו אלא ריבוי ההרג ושריפת האש ולקיון שני המאורות.

ושמא תאמר היאך יקרא יום ה' הגדול והנורא יום אובדן סנחריב לפי ביאורנו? תדע כי כל יום יהא בו ניצחון גדול או צרה גדולה הרי הוא נקרא יום ה' הגדול והנורא, כבר אמר יואל כיוצא בזה על יום בוא אותו הארבה עליהם, כי גדול יום ה' ונורא מאוד ומי יכילנו.

⁹⁷ כמו שאכן קרה לאורך ההיסטוריה, גם מזמנו של רבנו והלאה, במלחמות בין הנוצרים למוסלמים.

⁹⁸ נשים לב לחשיבות שמייחס רבנו לאחדות ישראל שצריכה להיות בכל מה שקשור לבית המקדש. ועוד נעסוק בכך בהקשר לארבעת המינים.

איגרת תימן ג עמ' מז-מט :

וזה אָהִינוּ יסוד גדול מיסודות הדעה הישראלית, שבהכרח יעמוד אדם מזרע שלמה בן דוד דוקא, יִלְפָד דְּבַרְתָּנוּ ויאסוף חרפתנו וְגִלּוֹתָנוּ, ויגלה דת האמת ויאָבֵד כל החולק עליו, כמו שהבטיחנו ה' בתורה באָמְרוּ "אָרְאָנוּ ולא עתה, אָשׁוּרָנוּ ולא קרוב וכו' והיה אדום יִרְשֶׁה", ושעת התגלותו עת גדולה, קָשָׁה מאוד לאומה, באמרו "וּאֶפְסָ עֲצוּר וְעֹזֹב", ואז יִגְלֶהוּ ה' ויעשה מה שהבטיח בו, אמר הנביא בחזוֹתוֹ קוֹשֵׁי עַת הַתְּגִלּוֹתוֹ: "וּמִי מְכַלְכֵּל אֶת יוֹם בּוֹאוֹ". זו היא הדעה הנכונה שצריך להיות בה.

.... אבל אָמַרְךָ כִּי הַזְמַן הַזֶּה הוּא אֲשֶׁר אָמַר עָלָיו יִרְמִיָּה "וְעַתָּה צָרָה הִיא לִיעֲקֹב וּמַמְנַה יִנְשָׁע" - אין הדבר כך, אלא הוּא רֹמֵז בְּזֶה לְמַלְחַמַת גּוֹג וּמַגּוּג בַּהַחֲלֹט⁹⁹, והיא תהיה זמן מה אַחֲרֵי הַתְּגִלּוֹת הַמְּשִׁיחַ.

איגרת תימן ד, עמ' נב-נג :

אבל כָּל־לִוְיִת מַעֲלֹתָיו אֲשֶׁר תִּתְּאָרוּהוּ בָהֶם כָּל הַנְּבִיאִים מִמֹּשֶׁה בַּתְּחִילָה עַד מְלֹאכִי הָרִי יִכּוֹל אֶתְּךָ לְלַקּוֹט אוֹתָם מִכָּל הָאָרְבָּעָה וְעֵשְׂרִים, אֲלֵא שֶׁהַמְּיוֹחָדוֹת שֶׁבָהֶם בּוֹ, שְׂכָאֲשֶׁר יִתְּגַלֶּה יַחֲרִיד ה' מִמְּלַכּוֹת הָאָרֶץ מְשֻׁמּוֹעָתוֹ, וִיתְרוֹפְפוּ מִמְּשֻׁלּוֹתֵיהֶם, וְיִחְדְּלוּ מִלְּהַתְּקוּמָם נִגְדּוּ לֹא בַּמְּלַחְמָה וְלֹא בַּמְּרִי, כְּלוֹמַר שֶׁהֵם לֹא יִפְקְדוּ בּוֹ וְלֹא יִכְחִישׁוּהוּ, אֲלֵא יַחֲרְדוּ מִן הַפְּלֹאֹת שִׁיתְּגַלוּ וְיִשְׁתַּקְּנוּ לַחֲלוּטִין, אָמַר יִשְׁעִיָּה בַּתְּאָרוֹ הַשְּׂמֻעוֹת כָּל הַמְּלַכִּים לוֹ: "עָלִיו יִקְפְּצוּ מְלַכִּים פִּיהֶם". וְשֶׁהוּא יִכְלֶה כָּל מִי שְׂרוּצָה לְכַלּוֹתוֹ בַּפְּקוּדָה וּבַדִּיבּוּר וְלֹא יִמְלֹט וְלֹא יִנְצַל מִמֶּנּוּ, וְהוּא אָמַר "וְהִיכָה אֶרֶץ בְּשָׁבֶט פִּי". אֲבָל סִילּוֹק הַסְּכֻסְכִּים וְהַמְּלַחְמוֹת מִמְּזִרְחַת הָאָרֶץ וְעַד מַעֲרֵבָה, לֹא יִהְיֶה זֶה בְּרֵאשִׁית הַתְּגִלּוֹתוֹ, כִּי אִם לְאַחַר מַלְחַמַת גּוֹג כְּמוֹ שֶׁבִּיאָר יַחֲזַקֵּאל.

הלכות מלכים ומלחמות יב, ב :

יִרְאֶה מְפֻשָּׁטֵן שֶׁל דְּבָרֵי הַנְּבִיאִים, שֶׁבַתְּחִילַת יָמוֹת הַמְּשִׁיחַ תִּהְיֶה מַלְחַמַת גּוֹג וּמַגּוּג, וְשֶׁקּוֹדֵם מַלְחַמַת גּוֹג וּמַגּוּג יַעֲמוּד נְבִיא לְיִשְׂרָאֵל לְיִישֵׁר יִשְׂרָאֵל וְלַהֲכִיֵּן לָבֶם, שְׂנֵאמַר: "הִנֵּה אֲנִי שׁוֹלַח לָכֶם אֶת אֵלֶיךָ הַנְּבִיא". וְאִינוּ בֹא לֹא לְטִמְאָה הַטְּהוּר וְלֹא לְטִהַר הַטְּמֵא, וְלֹא לְפַסּוֹל אֲנָשִׁים שֶׁהֵם בַּחֲזַקַת כְּשֻׁרוֹת וְלֹא לְהַכְשִׁיר מִי שֶׁהוֹחֲזָקוּ פְּסוּלִין, אֲלֵא לְשׁוּם שְׁלוֹם בְּעוֹלָם, שְׂנֵאמַר: "וְהִשִּׁיב לָב אֲבוֹת עַל בְּנֵיהֶם".

⁹⁹ כלומר 'מלחמת גוג ומגוג' לא תהיה צרה קשה כל כך.

חג הסוכות לעתיד לבוא – יום המלכת ה' של אומות העולם

הפטרות יום טוב סוכות, זכריה יד, א-כא:

הנה יום בָּא לְהַ' ¹⁰⁰ וְחֵלֶק שְׁלֵלָהּ בְּקִרְבָּהּ: וְאֶסְפְּתִי אֶת כָּל הַגּוֹיִם אֶל יְרוּשָׁלַיִם לְמַלְחָמָה וְנִלְכְּדָה הָעִיר וְנִשְׁסוּ הַבָּתִּים וְהַנְּשִׁים תִּשְׁכַּכְנָה וְיָצָא חֲצִי הָעִיר בְּגוּלָה וְיִתֵּר הָעָם לֹא יִכְרַת מִן הָעִיר: וְיָצָא ה' וְנִלְחַם בַּגּוֹיִם הֵהֱם כִּיּוֹם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרָב: וְעַמְדוֹ ¹⁰¹ רָגְלוֹ בְּיוֹם הַהוּא עַל הַר הַזֵּתִים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרוּשָׁלַיִם מִקֶּדֶם וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מִחֲצִיּוֹ מִזְרָחָה וְיָמָה גֵּיא גְדוֹלָה מְאֹד וּמֵשׁ חֲצִי הַהָר צְפוּנָה וְחֲצִיּוֹ נִגְבָּה: וְנִסְתָּם גֵּיא הָרִי כִּי יִגִיעַ גֵּי הָרִים אֶל אֶצֶל וְנִסְתָּם כַּאֲשֶׁר נִסְתָּם מִפְּנֵי הָרֵעַשׁ בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְכֹא ¹⁰² ה' אֱלֹהֵי כָּל קְדוֹשִׁים עִמָּךְ: וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא לֹא יִהְיֶה אֹר וְקָרוֹת וְקִפְאוֹן: וְהָיָה יוֹם אֶחָד הוּא יִדְעֵה לְה' לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה וְהָיָה לַעֲרֵב יִהְיֶה אֹר: וְהָיָה בְּיוֹם הַהוּא יֵצְאוּ מִיָּם חַיִּים מִירוּשָׁלַיִם ¹⁰³ חֲצִיָּם אֶל הַיָּם הַקָּדְמוֹנִי וְחֲצִיָּם אֶל הַיָּם הָאֲחֵרוֹן בְּקִיץ וּבְחֶרֶף יִהְיֶה: וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשִׁמּוֹ אֶחָד ¹⁰⁴: יִסּוּב כָּל הָאָרֶץ כְּעֶרְבָה מְגֻבֵעַ לְרִמּוֹן נִגְב יְרוּשָׁלַיִם

¹⁰⁰ הרד"ק כאן קושר נבואת זכריה זו לנבואת יחזקאל: "הנה יום בא לה' - לה' יהיה אותו היום שכבודו וגבורתו באותו הזמן יראה, והוא זמן שיבוא גוג ומגוג על אדמת ישראל, כמו שניבא יחזקאל הנביא... ואספתי - אלמוד שְׁשִׁים בלבם לבוא אל ירושלים למלחמה, כמו שאמר בנבואת יחזקאל 'והעליתך מירכתי צפון והביאותיך על הרי ישראל'."

¹⁰¹ יתגלו אז באותו המקום נפלאות, אשר הוא יתעלה סיבתן (כלומר העושה אותן), ויישאר נפלאות אלו קיימות בלי שינוי (שכתוב על פי ביאורי רבנו במורה פי"ג ופכ"ח מח"א, עיין שם).

¹⁰² "והושאל שם זה ('ביאה') לחלות הדבר אשר אינו גוף כלל: 'כי יבוא דברך וכיבדנוך', 'מאשר יבואו עליך'. עד שהושאל להעדר: 'ויבוא רע', 'ויבוא אופל'. ועל דרך השאלה זו אשר הושאל למה שאינו גוף כלל, הושאל גם לבורא יתהדר ויתרום: או לחלות פקודתו או להשראת שכינתו. ועל דרך השאלה זו נאמר: 'הנה אנכי בא אליך בעב הענן', 'כי ה' אלוהי ישראל בא בו', וכל הדומה לכך - עניינו השראת שכינה. 'ובא ה' אלוהי כל קדושים עמך' - חלול פקודתו או קיום ייעודיו אשר הבטיח בהם על ידי נביאיו, והוא אמרו 'כל קדושים עמך', כאילו אמר 'ובא דבר ה' אלוהי על ידי כל קדושים עמך', מדבר עם ישראל" (מוה"נ א, כב).

¹⁰³ הבה ניזכר בדברי רבנו על מים מן המקדש: "ושאַבְתֶּם מִיָּם בְּשִׁשּׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה" (ו-התוצאה): "וְאַמְרְתֶּם בְּיוֹם הַהוּא הוֹדוּ לְה' קְרָאוּ בְּשִׁמּוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים צְלִילְתִּיּוֹ הִזְפִּירוּ כִּי נִשְׁבַּח שְׁמוֹ...!" כלומר שפע השכלת ה' וידיעתו יצא מירושלים אל התרבות האנושית שבמזרח ('הים הקדמוני') ואל התרבות האנושית שבמערב ('הים האחרון'): "מה שאמרנו כי ספרי הנביאים נשתמשו גם בעניין השפע לפעולת ה', הרי הוא אמרו 'אותי עזבו מקור מים חיים', כלומר שפע החיים, רוצה לומר המציאות, שהיא החיים בלי ספק. וכן אמרו 'כי עמך מקור חיים' - רוצה לומר שפע המציאות..." (מוה"נ ב, יב). וקורא הנביא לתרבויות הללו 'ים', כי לעתיד לבוא תיעשנה כלי קיבול ראוי למים אלו. ואז יהיה ה' למלך על כל הארץ. בקרוב בחיינו ובימינו.

¹⁰⁴ "וכיון שרבו שמות הללו הנגזרים מן הפעולות לו יתעלה, נדמה למקצת בני אדם שיש לו מספר תארים כמספר הפעולות אשר נגזרו מהם. ולפיכך הבטיח שתהיה לבני אדם השגה שתסלק מהם טעות

וְרָאָמָה וַיִּשְׁבָּה תַּחֲתֶיהָ¹⁰⁵ לְמַשְׁעַר בְּנִימָן עַד מְקוֹם שֶׁעַר הָרֵאשׁוֹן עַד שֶׁעַר הַפְּנִים וּמִגְדָּל חֲנֻנְאֵל עַד יְקָבִי הַמֶּלֶךְ: וַיֵּשְׁבוּ בָּהּ וַחֲרָם לֹא יִהְיֶה עוֹד וַיִּשְׁבָּה יְרוּשָׁלַיִם לְבִטָּח: וְזֹאת תִּהְיֶה הַמַּגְפָּה אֲשֶׁר יִגַּף ה' אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל יְרוּשָׁלַיִם הַמֶּלֶךְ¹⁰⁶ בְּשָׂרוֹ וְהוּא עֹמֵד עַל רִגְלָיו וְעֵינָיו תִּמְקְנָה בַחֲרִיקָן וּלְשׁוֹנוֹ תִּמְקַם בְּפִיהֶם: וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא תִּהְיֶה מְהוּמַת ה' רַבָּה בָּהֶם וְהִחֲזִיקוּ אִישׁ יָד רֵעֵהוּ וְעָלְתָה יָדוֹ עַל יָד רֵעֵהוּ: וְגַם יְהוּדָה תִּלָּחֵם בִּירוּשָׁלַיִם וְאֶסְף חֵיל כָּל הַגּוֹיִם סָבִיב זָהָב וְכֶסֶף וּבַגְדִים לָרֵב מְאֹד: וְכֵן תִּהְיֶה מַגְפַת הַסּוּס הַפָּרָד הַגָּמָל וְהַחֲמוֹר וְכָל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה בַמְּחֻנוֹת הַהֵמָּה כַּמַּגְפָּה הַזֹּאת:

וְהָיָה כָּל הַנּוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַיִם וְעָלוּ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָאוֹת וְלַחֹג אֶת חַג הַסְּכּוֹת: וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפַּחַת הָאָרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַיִם לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָאוֹת וְלֹא עָלִיהֶם יִהְיֶה הַגָּשֶׁם: וְאִם מִשְׁפַּחַת מִצְרַיִם לֹא תַעֲלֶה וְלֹא בָּאָה וְלֹא עָלִיהֶם תִּהְיֶה הַמַּגְפָּה אֲשֶׁר יִגַּף ה' אֶת הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לַחֹג אֶת חַג הַסְּכּוֹת: זֹאת תִּהְיֶה חֲטָאת מִצְרַיִם וְחֲטָאת כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יַעֲלוּ לַחֹג אֶת חַג הַסְּכּוֹת: בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה עַל מְצֻלוֹת הַסּוּס קֹדֶשׁ לַה' וְהָיָה הַסִּירוֹת בְּבֵית ה' פְּמֹזְרָקִים לְפָנָי הַמְּזֻבָּח: וְהָיָה כָּל סִיר בִּירוּשָׁלַיִם וּבִיהוּדָה קֹדֶשׁ לַה' צָבָאוֹת וּבָאוּ כָּל הַזִּבְחִים וְלִקְחוּ מֵהֶם וּבָשְׁלוּ בָהֶם וְלֹא יִהְיֶה כְּנַעֲנִי עוֹד בְּבֵית ה' צָבָאוֹת בַּיּוֹם הַהוּא:

10, ואמר 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', כלומר שכשם שהוא אחד - כך יקרא אז בשם אחד בלבד, והוא המורה על העצמות בלבד, לא שיהא נגזר" (מוה"נ א, סא).

¹⁰⁵ "כיון שהאדם היושב מונח ויציב באופן יציבותו ותנוחתו המושלם ביותר - הושאל זה לכל מצב יציב בתנוחה שאינה משתנית. אמר בהבטחת ירושלים בקיום וביציבות כשהיא ברום המעלות: 'וראמה וישבה תחתיה'..." (מוה"נ א, יא).

¹⁰⁶ "נמקו - נתמסמסו ונימחו: 'המק בשרו', 'אתם ימקו', ורבים זולתם" (פיה"מ ביכורים א, ח).

ניסוך המים

הקשר הפנימי בין החג לענייני המים

משנה ראש השנה א, ב:

בארבעה פרקים העולם נידון: בפסח על התבואה, בעצרת על פירות האילן, בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, שנאמר "היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם", ובחג נידונין על המים¹⁰⁷.

שפיכת המים הרצויה

פירוש המשנה סוכה ד, ח:

ניסוך המים בחג - הלכה למשה מסיני, ויש לזה רמזים נסתרים בכתוב¹⁰⁸.

הלכות תמידין ומוספין פרק י:

כל שבעת ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח, ודבר זה, הלכה למשה מסיני. ועם ניסוך היין של תמיד של שחר, היה מנסך המים לברו. ואם עירה המים לתוך היין, או היין לתוך המים, וניסך שניהם מכלי אחד - יצא...
כיצד היו עושיין? צלוחית של זהב מחזקת שלושת לוגין היה ממלא אותה מן השילוח. הגיעו לשער המים, תקעו והריעו ותקעו. עלה לכבש ופנה לשמאלו ונותן המים מן הצלוחית לתוך הספל שהיה שם. ושני ספלים של כסף היו שם, מערבי היה בו המים ומזרחי היה בו היין של נסך. ומנוקבין היו כמין שני חוטמין דקין, ושל מים היה נקב שלו דק משל יין כדי שיכלה המים עם היין כאחד.
זה שמנסך המים היו אומריין לו 'הגבה ידיך!' שפעם אחת ניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן, שאמרו מין (-צדוקי, כופר) הוא, שהן אומריין שאין מנסכין מים.

¹⁰⁷ "תניא, אמר רבי יהודה משום רבי עקיבא: מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח - מפני שהפסח זמן תבואה הוא. אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני עומר בפסח, כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת - מפני שעצרת זמן פירות האילן הוא, אמר הקדוש ברוך הוא: הביאו לפני שתי הלחם בעצרת, כדי שיתברכו לכם פירות האילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג - אמר הקדוש ברוך הוא: נסכו לפני מים בחג, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה" (ראש השנה טז א), ויש שקשרו גם את ארבעת המינים לירידת גשמים: "ועכשיו שאמרתם לכם 'ולקחתם לכם ביום הראשון' - כדי לזכותכם, כדי שאוריד לכם מטר. לכך משה מזהיר לישראל 'ולקחתם לכם ביום הראשון'" (ויקרא רבה ל, יג).

¹⁰⁸ "תניא, רבי יהודה בן בתירה אומר: נאמר בשני 'ונסכיהם', בששי 'ונסכיה', בשביעי 'כמשפטם' - הרי מ"ם יו"ד מ"ם - מים. מכאן רמז לניסוך מים מן התורה" (שבת קג ב).

שפיכת המים שאינה רצויה

פירוש המשנה סוכה ב, ח:
[משנה: כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע ואת ביתו עראי. ירדו גשמים, מאימתי מותר לפנות, משתסרה המקפה. מושלים אותו משל למה הדבר דומה, לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך הקיתון על פניו]
ירידת הגשם בתחילת סוכות, מורה שאין פעולתם רצויה לפני ה'.

הלכות שופר סוכה ולולב ו, י:
ירדו גשמים - הרי זה נכנס לתוך הבית.

הלכות תפילה וברכת כהנים ב, טו:
כל ימות הגשמים אומר בברכה שנייה 'מוריד הגשם', ובימות החמה 'מוריד הטל'. מאימתי אומר מוריד הגשם? מתפילת המוספין של יום טוב האחרון של חג, עד תפילת שחרית של יום טוב הראשון של פסח. ומתפילת המוספין של יום טוב הראשון של פסח אומר מוריד הטל.

גם הגויים נידונים על המים

הפסרת יום טוב סוכות:
וְהָיָה כָּל הַנוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַיִם וְעָלוּ מְדֵי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָאוֹת וְלַחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת: וְהָיָה אֲשֶׁר לֹא יַעֲלֶה מֵאֵת מִשְׁפַּחֹת הָאָרֶץ אֶל יְרוּשָׁלַיִם לְהַשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ ה' צָבָאוֹת - וְלֹא עֲלִיָּהֶם יְהִיֶה הַגָּשֶׁם:

ארבעת המינים

ארבעת המינים - ארבעה שהם אחד

עיקר עניינם להורות על אחדות

ספר המצוות, כלל אחד עשר:

יש לפעמים שדין אחד שהוא מצווה אחת יש לו חלקים רבים, כגון מצוות לולב שהיא ארבעה מינים - הרי אין אומרים שפרי עץ הדר מצווה בפני עצמה, ועץ עבות מצווה בפני עצמה, וערבי נחל מצווה בפני עצמה, וכפות תמרים מצווה בפני עצמה. לפי שכל אלו הם חלקי המצווה, **שכן הוא ציוה לאחדם**, ואחרי איחודם תהיה המצווה לקחת הכל ביד, ביום הידוע.

הלכות שופר סוכה ולולב ז, ה-1:

ארבעה מינים אלו מצווה אחת הן, ומעכבין זה את זה, וכולן נקראים מצוות לולב. ואין פוחתין מהן ואין מוסיפין עליהן, ואם לא נמצא אחד מהן **אין מביאים תחתיו מין אחר הדומה לו**.

מצווה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה, ולעשות שלושתן אגודה אחת¹⁰⁹. וכשהוא נוטלם לצאת בהן, מברך תחילה 'על נטילת לולב', הואיל וכולן סמוכין לו. ואחר כך נוטל האגודה הזאת בימינו ואתרוג בשמאלו, ונוטלן דרך גדילתן שיהיו עיקריהן למטה לארץ וראשיהן למעלה לאוויר. ואם לא אגדן ונטלן אחד אחד - יצא, והוא שיהיו ארבעתן מצויין אצלו. אבל אם לא היה לו אלא מין אחד או שחסרו מין אחד, **לא ייטול עד שימצא השאר**.

גם ארבעת המינים מביעים זיכרון לאומי, בדומה לסוכה

מורה הנבוכים ג, מג:

ואשר נראה לי בארבעת מינים שבלולב, שהיא שמחה וששון על יציאתם מן המדבר, שהיה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורימון ומים אין לשתות, אל מקום עצי פרי ונהרות, לפיכך נלקח לזיכרון לכך הנאה שבפירותיה, ובעל הריח הטוב, והעלים הנאים, וגם הנאה שבעשבותיה, כלומר ערבי נחל.

וארבעת המינים הללו הם אשר כוללים שלשה דברים:

האחד ריבוי מציאותם בארץ ישראל באותה העת ויכול כל אחד להשיגם.

¹⁰⁹ ניתן דעתנו לייחור הלשון: 'מצווה לאגוד... ולעשותן אגודה אחת' - נראה ברור שמכוון לדברי המדרש שבו נמצא הביטוי הזה בהקשר לארבעת המינים, והבאנוהו בהמשך: 'ייקשרו כולם אגודה אחת'. וזה המשך לתפילות ימי התשובה, שם גם אמרנו 'וייעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם'.

והעניין השני הם היותר נאים במראיהן וחזותן¹¹⁰, ומהן בעלי ריח טוב והם אתרוג והדס, אבל לולב וערבה הרי הם נעדרי ריח טוב ורע. והעניין השלישי שעומדין במראיהן כל שבעת הימים, מה שלא ייתכן כן באפרסקים ובריונים ובפרישים ובקרוסטמלין ודומיהן.

הלכות שופר סוכה ולולב ז, ה-ו:
כמה נוטל מהן? לולב אחד, ואתרוג אחד, ושני בדי ערבה, ושלושה בדי הדס. ואם רצה להוסיף בהדס כדי שיהיה אגודה גדולה, מוסיף, ונאמי מצוה הוא. אבל שאר המינין אין מוסיפין על מניינם, ואין גורעין מהן, ואם הוסיף או גרע [לא] פסל.

ארבעה מינים - 'כלי' לתפילת ישועה לעם ישראל

הלכות שופר סוכה ולולב ז, כג:
בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת, ואומרין "אנא ה' הושיעה נא, אנא ה' הושיעה נא"¹¹¹. וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים¹¹². וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת, ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח, זכר למקדש.

המינים מבטאים אחדות ושלמות מהיבטים שונים

מורה הנבוכים ג, מג:
ארבעת מינים שבלולב - כבר אמרו חכמים ז"ל בכך טעמים מסוימים על דרך הדרשות¹¹³, אשר דרכם ידוע אצל מי שמבין דבריהם, והוא שהם אצלם כעין המליצות הפיוטיות, לא שכך הוא עניין אותה הכתוב.

¹¹⁰ וזהו דבר הגורם שמחה. והשווה עוד: "ואמר ה' פרי עץ הדר", ובא בקבלה שכולם צריכים הדר" (פיה"מ סוכה ג, א).

¹¹¹ שתי ישועות: תשועה ורחמי, כפי שציטטנו לעיל מהמדרש שיום זה 'ראשון לחשבון עוונות', ואלה שלפניו נמחקו. ויש במשמע גם תשועה גשמית, מאותם גויים החפצים לעלות על ישראל בארצם, וזה יקרה על ידי זכות נטילת ארבעת המינים, המבטאת אופני פעולה שונים של הקב"ה, מבטאת את אחדות עם ישראל, מבטאת את זכות האבות והאימהות, ועוד.

¹¹² וכעין זה מצאנו בהוראת ה' ליהושע - וביצועה - בכיבוש יריחו (יהושע ו). וכבר קישרו חז"ל את חג הסוכות וארבעת המינים לכיבוש הארץ. ראה במדבר רבה יד, ב, ובליקוט שמעוני ויקרא רמז תרנג. ויש גם מי שהשווה את ארבעת המינים לכלי הנשק המשמשים בכיבוש זה.

¹¹³ ולהלן צירפתי כמה דרשות על פי מה שהפנה מארי בהערתו שם.

כמה דוגמאות מדרשות חכמים:

ויקרא רבה פרשה ל:

[ט] פרי עץ הדר - זה הקב"ה, שכתוב בו "הוד והדר לבשת".
כפות תמרים - זה הקב"ה, שכתוב בו "צדיק כתמר יפרח".
וענף עץ עבות - זה הקב"ה, דכתיב "והוא עומד בין ההדסים".
וערבי נחל - זה הקב"ה, דכתיב ביה "סולו לרוכב בערבות ביה שמו".

[י] פרי עץ הדר - זה אברהם שהידרו הקדוש ברוך הוא בשיבה טובה,
שנאמר "ואברהם זקן בא בימים", וכתיב "והדרת פני זקן".
כפות תמרים - זה יצחק שהיה כפות ועקוד על גבי המזבח.
וענף עץ עבות - זה יעקב: מה הדס זה רחוש בעלין, כך היה יעקב רחוש
בבנים.
וערבי נחל - זה יוסף: מה ערבה זו כמושה לפני שלושה מינין הללו, כך מת
יוסף לפני אחיו.

דבר אחר:

פרי עץ הדר - זו שרה שהידרה הקדוש ברוך הוא בשיבה טובה שנאמר
"ואברהם ושרה זקנים".
כפות תמרים - זו רבקה: מה תמרה זו יש בה אוכל ויש בה עוקצין, כך
העמידה רבקה צדיק ורשע.
וענף עץ עבות - זו לאה: מה הדס זה רחוש בעלין, כך היתה לאה רחושה
בבנים.
וערבי נחל - זה רחל: מה ערבה זו כמושה לפני שלושה המינין, כך רחל
מתה לפני אחותה.

[יא] פרי עץ הדר - זו סנהדרי גדולה של ישראל, שהידרם הקדוש ברוך הוא
בשיבה טובה, שנאמר "מפני שיבה תקום".
כפות תמרים - אלו תלמידי חכמים, שכופין את עצמן ללמוד תורה אלו
מאלו.
וענף עץ עבות - אלו שלושה שורות של תלמידים שיושבים לפניהם.
וערבי נחל - אלו שני סופרים של דיינין, שעומדים לפנייהם וכותבין דברי
המזכים ודברי המחייבין.

[יב] פרי עץ הדר - אלו ישראל. מה אתרוג זה יש בו טעם ויש בו ריח, כך
ישראל: יש בהם בני אדם שיש בהם תורה ויש בהם מעשים טובים.

כפות תמרים - אלו ישראל. מה התמרה הזו יש בו טעם ואין בו ריח¹¹⁴, כך הם ישראל: יש בהם שיש בהם תורה ואין בהם מעשים טובים.
וענף עץ עבות - אלו ישראל. מה הדס יש בו ריח ואין בו טעם, כך ישראל: יש בהם שיש בהם מעשים טובים ואין בהם תורה.
וערבי נחל - אלו ישראל. מה ערבה זו אין בה טעם ואין בה ריח, כך הם ישראל: יש בהם בני אדם שאין בהם לא תורה ולא מעשים טובים.
ומה הקדוש ברוך הוא עושה להם? לאבדן אי אפשר. אלא אמר הקדוש ברוך הוא: יוקשרו כולם **אגודה אחת**¹¹⁵ והן מכפרין אלו על אלו. ואם עשיתם כך - אותה שעה אני מתעלה¹¹⁶, הדא הוא דכתיב: "הבונה בשמים מעלותיו". ואימתי הוא מתעלה - כשהן עשויין אגודה אחת, שנאמר: "ואגודתו על ארץ יסדה". לפיכך משה מזהיר לישראל "ולקחתם לכם ביום הראשון".

[יד] רבי מני פתח: "כל עצמותי תאמרנה, ה' מי כמוך" - לא נאמר פסוק זה אלא בשביל לולב:
השדרה של לולב דומה לשדרה של אדם,
וההדס דומה לעין,
וערבה דומה לפה,
והאתרוג דומה ללב,
אמר דוד: אין בכל האיברים גדול מאלו, שהן שקולין כנגד כל הגוף. הווי "כל עצמותי תאמרנה".

אופן השמחה בארבעת המינים

דרגות הנטילה – כל המוסיף חרי זה משובח

הלכות שופר סוכה ולולב פרק ז:

(א) משיגביה ארבעה מינין אלו, בין שהגביהן כאחת בין בזה אחר זה, בין בימין בין בשמאל - יצא...

¹¹⁴ שים לב לטעמי רבנו לארבעת המינים, צוטטו לעיל: "והעניין השני - הם היותר נאים במראהן וחזותן, ומהן בעלי ריח טוב והם אתרוג והדס, אבל לולב וערבה הוי הם נעדרי ריח טוב ורע". המילים האחרונות הן מיותרות לכאורה. אבל רבנו מוסיף שאין להם ריח רע, ואם נקביל פרט זה למדרש, יש כאן הארה חשובה, שישראל אין בהם מעשים רעים.

¹¹⁵ "מצוה מן המובחר לאגוד לולב והדס וערבה, ולעשות שלושתן אגודה אחת" (לולב ו, ז).

¹¹⁶ מקביל ל"עלה אלהים בתרועה, ה' בקול שופר". בימי התשובה ההתעלות היא בתרועת השופר, בימי השמחה ההתעלות היא בנטילת ארבעת המינים.

(ב) **ומצוה כהלכתה** שיגביה אגודה של שלושה מינין בימין ואתרוג בשמאל, ויוליך ויביא ויעלה ויריד¹¹⁷, וינענע הלולב שלושה פעמים בכל רוח ורוח. כיצד? מוליך ומנענע ראש הלולב שלושה פעמים, ומביא ומנענע ראש הלולב שלושה פעמים, וכן בעלייה וירידה. והיכן מוליך ומביא? בשעת קריאת ההלל ב"הודו לה' כי טוב" תחילה וסוף, וב"אנא ה' הושיעה נא"...

(ג) בכל יום ויום היו מקיפין את המזבח בלולביהן בידיהן פעם אחת, ואומרין "אנא ה' הושיעה נא", "אנא ה' הושיעה נא". וביום השביעי מקיפין את המזבח שבע פעמים¹¹⁸. וכבר נהגו ישראל בכל המקומות להניח תיבה באמצע בית הכנסת, ומקיפין אותה בכל יום כדרך שהיו מקיפין את המזבח - זכר למקדש. (ד) כך היה המנהג בירושלים - יוצא אדם מביתו ושחרית ולולבו בידו, ונכנס לבית הכנסת ומתפלל והוא בידו, ויוצא לבקר חולים ולנחם אבלים והוא בידו. וכשייכנס למדרש - משלחו לביתו ביד בנו או ביד עבדו.

מצוות ערבה

במקדש - הערבה מקבלת מעמד נפרד וייחודי

הלכות שופר סוכה ולולב ז, כ-כב:

הלכה למשה מסיני שמביאין במקדש ערבה אחרת חוץ מערבה שבלולב, ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב, ושיעורה אפילו עלה אחד בכד אחד. כיצד הייתה מצוותה? בכל יום ויום משבעת הימים היו מביאין מורביות של ערבה וזוקפין אותן על צדדי המזבח, וראשיהן כפופין על גבי המזבח, ובעת שהיו מביאין אותה וסודרין אותה, תוקעין ומריעין ותוקעין. חל יום שבת להיות בתוך

¹¹⁷ מצינו פעולה זו בהנפת הקרבנות והמנחות (מעשה הקרבנות ט, ז). וראה עוד: "אמר רבי יוחנן: מוליך ומביא - למי שהארבע רוחות שלו, מעלה ומוריד - למי שהשמים והארץ שלו. במערבא מתנו הכי, אמר רבי חמא בר עוקבא אמר רבי יוסי ברבי חנינא: מוליך ומביא - כדי לעצור רוחות רעות, מעלה ומוריד - כדי לעצור טללים רעים. אמר רבי יוסי בר אבין, ואיתימא רבי יוסי בר זבילא: זאת אומרת שיירי מצוה מעכבין את הפורענות, שהרי תנופה (-בקרבן) שיירי מצוה היא, ועוצרת רוחות וטללים רעים. ואמר רבא: וכן בלולב. רב אחא בר יעקב ממטי ליה ומייתי ליה, אמר: דין גירא בעיניה דסטנא. ולאו מלתא היא, משום דאתי לאיגרווי ביה" (סוכה לז-לח).

יש כאן בדברי התלמוד טעם הצהרתי רוחני (המלכת ה' ואיחודו), טעם חקלאי על פי פשטו (מניעת מזג אוויר קיצוני), טעם נפשי על פי 'מדרשו' (ראה מהי 'רוח' במוה"נ א, מ. וגם 'טללים רעים' הם מושג רוחני מהרקייע השישי, ראה חגיגה יב ב).

¹¹⁸ להרחבה: ראה דברי הר"י מיגאש בשו"ת סי' מג, לאופן ביצוע ההקפה. ונראה שלא יסכים לו רבנו ואכמ"ל.

החג אין זוקפין ערבה, אלא אם כן חל יום שביעי להיות בשבת, זוקפין אותה בשבת כדי לפרסמה שהיא מצוה.

כיצד היו עושים? מביאין אותה מערב שבת למקדש, ומניחין אותה בניגיות של זהב, כדי שלא יכמשו העלין. ולמחר זוקפין אותה על גבי המזבח, ובאין העם ולוקחין ממנה ונוטלין אותה כדרך שעושים בכל יום.

חבטת ערבה

הלכות שופר סוכה וז' כב:

ערבה זו - הואיל ואינה בפירוש בתורה - אין נוטלין אותה כל שבעת ימי החג זכר למקדש, אלא ביום השביעי בלבד הוא שנוטלין אותה בזמן הזה. כיצד עושה? לוקח בד אחד או בדין הרבה, חוץ מערבה שבלולב, וחובט בה על הקרקע או על הכלי פעמיים או שלוש, בלא ברכה - שדבר זה מנהג נביאים הוא.

[תרגיל מחשבתי למעין: מהם הסמלים שייחסו חכמינו לערבה, בתוך ארבעת המינים, ולפי זה - מה יכול להיות טעם מצוות ערבה באופן המקורי שלה בזמן שבית המקדש קיים, ולמה אופן ביצועו בזמננו זכר לכך, נעשה בצורה שנעשה¹¹⁹...]

¹¹⁹ ונצייע בפני הקורא כיוון חשיבה מסוים, לדוגמה: מעמדה של הערבה הוא כמייצגת רינים שבישראל, מצוות ערבה מלמדת אותנו שעוצמת המקדש מאפשרת גם 'להכיל' אותם בפני עצמם, בכבוד ובמעמד שווה, כדי לציין את חשיבותו של כל איש ואיש מישראל, מעצם השתייכותו לאומה, ללא קשר לטעמו או לריחו (כלומר במקדש היא יכולה לבוא בפני עצמה, גם בלי הצורך של "יכפרו אלו על אלו"). אבל משחרב המקדש ונסתלקה הקדושה מהעולם אין לנו אפשרות להכיל את מעמד ה'ערבה' בפני עצמו, לכן אנו נוטלים אגודה אחת בלבד של ארבעה מינים, וזכר לאותו מצב שהיה בזמן המקדש, אנו נוטלים ערבה ביום השביעי בלבד. אך גם זה לא כבעלת מעמד שווה לשאר האגודה, אלא חובטים אותה בקרקע וכד', קבאים לומר שבזמן הגלות אנו חייבים להיתלות בריחו ובטעמו של היהודי, כלומר בתורה ומצוות. ואם יש רינים הרי זה רק משום שהם אגודים עם השאר, אבל ככה סתם בפני עצמם הם אובדים ונעלמים. (והדבר ידוע שיהודים בחוץ לארץ מרגישים צורך יותר גדול לשמור על המסורת.)

ועוד כיוון חשיבה באופן מעט שונה: הצורך להדגיש את מעמד הערבה העצמאי דווקא בסוכות ובמקדש, הוא משום שבחג מקריבים כנגד שבעים אומות, כדי לציין שגם להם יש חלק בהתנהלות הכללית של התכלית האלוהית. אך כדי להדגיש את עליונותו הסגולית של עם ישראל אנו מדגישים את חשיבותו של הישראלי נטול הטעם והריח (ראה סוכה מג ב, שדווקא עמי הארץ נזעקו להציל כבוד מצוות הערבה כאשר הצדוקים והבייתוסים שיבשו את קיומה). הצורך בחביטת הערבה בזמן החורבן בא להדגיש שבזמן הזה אין לה לערבה ערך מיוחד על פני האומות, אלא רק כיוון שהיא משתייכת לכלל ישראל, לאותה אגודה אחת המכפרת אלו על אלו. לכן החבטה אינה תקנת נביאים וייסודן, אלא רק מנהג, כלומר שמצד האמת גם בגלות הישראלי נעלה מעל האומות ללא קשר למעשיו (ולכן אין זו 'תקנה' רשמית שמשמעותה הסמלית היא דחיית הערבה ה'מנותקת' מכל וכל), אלא שהאומה 'מרגישה' שכדי להגן על עצמה היא צריכה לתחום קווים אדומים לכל פרט ופרט במעשים ובהשקפות - בבחינת 'הציבי לך ציונים' בין ישראל לעמים - וזה מה שמדגיש העם במנהגו זה לחבוט את הערבה.

הקהל

האדם הוא יצור חברתי, טבעו הוא לחיות בחברה

מורה הנבוכים ב, מ:

כבר נתבאר היטב כי האדם מדיני בטבע, ושטבעו שיהא בתוך חבורה, ואינו כשאר בעלי החיים אשר אין לו הכרח להיות בחבורה. ומחמת ריבוי ההרכב במין הזה (לפי שהוא מורכב אחרון, כפי שידעת), רב ההבדל בין יחידיו...

מורה הנבוכים ג, כז:

...והנה שלמותו הראשונית היא שיהא בריא כפי מיטב מצביו הגופניים, וזה לא יהיה אלא במוצאו צרכיו בכל עת שיבקשם, והם מזונותיו ושאר הנהגת גופו, כגון מדור ומרחץ וזולתם, וזה לא ייתכן לאדם אחד בודד כלל, ואי אפשר שיושג כשיעור הזה לכל אחד כי אם על ידי ההתקבצות המדינית, כפי שכבר ידוע כי האדם מדיני בטבעו.

התקהלות האומה סביב מטרה אחת חיובית היא טובה ונצרכת, ברוחניות ובגשמיות

מורה הנבוכים ג, מג:

ימים טובים הרי כולם לשמחות ולהתקהלויות הגורמים הנאה שהיא הכרחת לאדם על הרוב, והם גם מועילים בהתקרבויות הדרושות להיות בין בני אדם בקיבוצים המדיניים. וייחוד אותם הימים יש להן טעמים.

מורה הנבוכים ג, מו:

אבל תועלת החג הרי טעמה ידוע, כמה שיושג באותה ההתקהלות (א) מהתחדשות התורה באותה ההתפעלות, (ב) ואחוות בני אדם זה לזה. ובפרט מצוות הקהל אשר נתבאר טעמה "למען ישמעו וגו'".

חיזוק ציבורי לשמירת התורה ♦♦♦ חיזוק הקשר בין התורה למלכות, ומעמד המלך ♦♦♦ תחליף ורענון למעמד הר סיני

הלכות חגיגה פרק ג:

מצוות עשה להקהיל את כל ישראל, אנשים ונשים וטף, בכל מוצאי שמיטה כשיעלו לרגל, ולקרות באוזניהם מן התורה פרשיות שהן מזרזות אותם במצוות ומחזקות ידיהם בדת האמת - שנאמר "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה, בחג הסוכות, בבוא כל ישראל ליראות... הקהל את העם האנשים והנשים והטף, וגרך אשר בשעריך..."

אימתי היו קוראין? **במוצאי יום טוב הראשון** של חג הסוכות, שהוא תחילת ימי חולו של מועד **של שנה שמינית**. והמלך הוא שיקרא באוזניהם, ובעזרת הנשים היו קוראין. וקורא כשהוא יושב, ואם קרא מעומד הרי זה משובח. מאיכן הוא קורא? מתחילת חומש אלה הדברים עד סוף פרשת שמע, ומדלג ל"והיה אם שמוע" וגומר אותה, ומדלג ל"עשר תעשר" וקורא מ"עשר תעשר" על הסדר עד סוף ברכות וקללות, עד "מלבד הברית אשר כרת איתם בחורב", ופוסק.

כיצד הוא קורא? תוקעין בחצוצרות בכל ירושלים כדי להקהיל את העם. ומביאין בימה גדולה ושל עץ הייתה, ומעמידין אותה באמצע עזרת נשים. **והמלך עולה ויושב עליה כדי שישמעו קריאתו, וכל ישראל העולים לחג מתקבצין סביביו**. וחזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנו לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנו לסגן, והסגן נותנו לכהן גדול, **וכהן גדול נותנו למלך**¹²⁰ - כדי להדרו ברוב בני אדם. והמלך מקבלו כשהוא עומד, ואם רצה, יישב. ופותח ומברך כדרך שמברך כל קורא בתורה בבית הכנסת, וקורא הפרשיות שאמרנו עד שהוא גומר, וגולל ומברך לאחריה כדרך שמברכין בבתי כנסיות. ומוסיף שבע ברכות, ואלו הן: רצה ה' אלוהינו בעמך ישראל, מודים אנחנו לך, אתה בחרתנו מכל העמים עד מקדש ישראל והזמנים, כדרך שמברכין בתפילה. הרי שלוש ברכות כמטבען. רביעית, מתפלל על המקדש שיעמוד, וחותרם בה השוכן בציון. חמישית, **מתפלל על ישראל שתעמוד מלכותם, וחותרם בה הבוחר בישראל**. שישית, **מתפלל על הכהנים שירצה האל עבודתם**¹²¹, וחותרם בה מקדש הכהנים. שביעית, מתחנן ומתפלל בה כפי מה שהוא יכול לפי צחות לשונו, וחותרם בה הושע ה' את עמך ישראל, שעמך צריכין להיוושע, ברוך אתה ה' שומע תפילה. הקריאה והברכות כלשון הקודש, שנאמר "תקרא את התורה הזאת" בלשונה, אף על פי שיש שם לעזוזת. **וגרים שאינם מכירים, חייבין להכין לבם ולהקשיב אוזנם לשמוע באימה ויראה וגילה ברעדה, כיום שניתנה בו בסניו**.

¹²⁰ עוד על טיב היחסים בין המלך לכהן הגדול: "כבוד גדול נוהגין במלך, ומשימין לו אימה ויראה בלב כל אדם, שנאמר 'שום תשים עליך מלך', תתהיה אימתו עליך... ויושב על כיסא מלכות בפלטורין שלו, ומשים כתר בראשו. וכל העם באין אליו בעת שירצה ועומדין לפניו, ומשתחוים ארצה. אפילו נביא עומד לפני המלך ומשתחוה לו ארצה, שנאמר 'הנה נתן הנביא, ויבוא לפני המלך וישתחו למלך על פניו ארצה'. אבל כהן גדול אינו בא לפני המלך, אלא אם רצה, ואינו עומד לפניו אלא המלך עומד לפני כהן גדול, שנאמר 'ולפני אלעזר הכהן יעמוד, ושאל לו'. אף על פי כן מצוה על כהן גדול לכבד את המלך, ולהושיבו, ולעמוד מפניו כשיבוא לו. ולא יעמוד המלך לפניו, אלא כשישאל לו במשפט האורים" (הלכות מלכים ומלחמות פ"ב).

¹²¹ במעמד זה המלך מתפלל על הכהונה. ביום הכיפורים הכהונה התפללה על המלכות...

אפילו חכמים גדולים שיודעים כל התורה כולה חייבין לשמוע בכוונה גדולה יתרה. ומי שאינו יכול לשמוע - מכוון לכו לקריאה זו, שלא קבעה הכתוב אלא לחזק דת האמת, ויראה עצמו כאילו עתה נצטווה בה, ומפי הגבורה שומעה - שהמלך שליח הוא להשמיע דברי האל¹²².

¹²² איחוד התורה והמלכות במעמד כלל האומה בעת שהיא 'אגודה אחת'. גם משה רבנו שהשמיע לנו דברי האל היה מלך: "ויהי בישורון מלך (-משה), בהתאסף ראשי עם, יחד שבטי ישראל", וכתבו במדרש שזה כאשר עם ישראל עשויים 'אגודה אחת', ומצאנו זאת ב'ויתן שם ישראל נגד ההר', כאיש אחד בלב אחד.

שמיני עצרת

ספר המצוות, עשה נא: הציורי שנצטוונו להקריב קרבן נוסף ביום השמיני של חג הסוכות, וזהו מוסף שמיני עצרת. ומה שחייב אותנו למנות מוסף זה בפני עצמו, נבדל מכל ימי סוכות, הוא שהכלל אצלנו: 'שמיני עצרת רגל בפני עצמו'. ובפירוש אמרו שהוא 'רגל בפני עצמו', קרבן בפני עצמו. הנה זו ראייה שקרבנו חלוק. וזה פשוט בתכלית הפשטות.

גם שמיני עצרת מטרתו השמחה. אך שמחה שונה מעט משל סוכות

פירוש המשנה סוכה ד, ז: אמר ה' "והיית אך שמח", ואמרו: לרבות¹²³ יום טוב האחרון לשמחה.

מורה הנבוכים ג, מג:

זה שסוכות יוצאים ממנו לחג אחר - כלומר 'שמיני עצרת' - הוא להשלים בו את השמחות שלא היה אפשר לעשותן בסוכות, אלא בחצרות המרווחות ובבניינים.

שמיני עצרת מציין את ייחודו של עם ישראל

הלכות תמידין ומוספין י, ה:

ביום שמיני עצרת, מקריבין מוסף היום: פר ואיל ושבעה כבשים, כולן עולות, ושעיר חטאת. וזה מוסף בפני עצמו¹²⁴.

¹²³ הכתוב אומר: "שבעת ימים תחג לה' אלהיך במקום אשר יבחר ה', כי יבִרְכֶךָ ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל תְּבוּאָתְךָ וְכָל מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ, וְהֵייתָ אֶף שִׂמְחָה". והסביר התלמוד (סוכה מח א) כי הסיפא של הפסוק בא ללמד על שמחה אחרת משמחת שבעת הימים שבראש הפסוק, והיא שמיני עצרת.

¹²⁴ רבנו לא פירט כאן ובספר המצוות מדוע ההדגשה שזה 'בפני עצמו', אך חכמים בתלמוד התייחסו לכך: "אמר רבי אלעזר: הני שבעים פרים כנגד מי? כנגד שבעים אומות. פר יחידי למה - כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו: עשו לי סעודה גדולה. ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך. אמר רבי יוחנן: אוי להם לגויים שאיבדו ואין יודעין מה שאיבדו, בזמן שביית המקדש קיים - מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן?" (סוכה נה ב). ועוד: "את מוצא בחג, ישראל מקריבין לפניך שבעים פרים על שבעים אומות, אמרו ישראל: ריבון העולמים, הרי אנו מקריבין עליהם שבעים פרים והיו צריכין לאהוב אותנו, והם שונאין אותנו, שנאמר 'תחת אהבתי ישטונני'! לפיכך אמר להם הקב"ה: "עכשיו הקריבו על עצמכם..." (במדבר רבה כא, כד).

השלמת קריאת התורה

התאחדות קהל ישראל סביב התורה – באופן כללי ובאופן פרטי

הלכות תפילה וברכת כהנים פרק יג:

המנהג הפשוט בכל ישראל, שמשלימין את התורה¹²⁵ בשנה אחת. מתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר "בראשית", בשנייה, "אלה תולדות נח", בשלישית, "ויאמר ה' אל אברם". וקוראין והולכין על הסדר הזה, עד שגומרין התורה בחג הסוכות¹²⁶. ויש מי שמשלים את התורה בשלוש שנים, ואינו מנהג פשוט.

...

אף על פי שאדם שומע כל התורה כולה, בכל שנתו בציבור, חייב לקרות לעצמו בכל שבוע ושבוע סדר של אותה שבת, שניים מקרא ואחד תרגום... עד שישלים פרשיותיו עם הציבור.

עיקר מעלת התורה היא בהופעתה בשלמותה (הכמותית והאיכותית)

הלכות תפילין מזוה וספר תורה י, א:

נמצאת למד שעשרים דברים הן, שכל אחד מהן פוסל ספר תורה. ואם נעשה בו אחד מהן - הרי הוא כחומש מן החומשין שמלמדין בהן התינוקות, ואין בו קדושת ספר תורה, ואין קורין בו ברבים, ואלו הן: ... (ב) שחיסר אפילו אות אחת, (ג) שהוסיף אפילו אות אחת, (ד) שנגעה אות באות, (ט) שנפסדה צורת אות אחת עד שלא תיקרא כל עיקר או תדמה לאות אחרת, בין בעיקר הכתיבה בין בנקב בין בקרע בין בטשטוש, (יט) שהרחיק או הקריב בין אות לאות עד שתיראה התיבה כשתי תיבות או שתי תיבות כתיבה אחת...

הקדמת מסכת אבות, פרק ד מהשמונה:

וזו התורה השלמה, המשלמת אותנו, כמו שהעיד עליה יודעה: "תורת ה' תמימה... מחכימת פתי... משיבת נפש" - לא ציוותה בשום דבר מזה. אלא רצתה שיהיה האדם טבעי, הולך בדרך הממוצעת: יאכל מה שמותר לו לאכול במיצוע,

¹²⁵ נשים לסגנון רבנו: לא כתב 'שגומרין קריאת כל התורה', (שזה תיאור עובדתי יבש, וכפי שנקט בהמשך: 'מתחילין... וגומרין'), אלא השמיצנו שהקריאה הלאומית האחידה 'משלימה' את התורה במציאות (ניסוח פְּרָכִי-מוֹסְרֵי-רוּחִי).

¹²⁶ "בסוכות, בשני ימים הראשונים קורין בפרשת מועדות, ומפטירין ביום ראשון 'הנה יום בא לה', וביום שני וייקהלו אל המלך שלמה. וביום טוב אחרון קורין 'כל הבכור' ומפטירין 'יהי ככלות שלמה', ולמחר קורין 'וזאת הברכה' ומפטירין 'ועמוד שלמה', ויש מי שפטיר 'יהי אחרי מות משה' (תפילה וברכת כהנים יג, יב).

וישתה מה שמותר לו לשתות במיצוע, ויבעול מי שמותר לו לבעול במיצוע, ויבנה את הארץ בצדק ומשפט ולא שיגור במערות ובהרים, ולא שילבש את השק והצמר, ולא שיוגיע את גופו ויעייפו ויענהו...

מורה הנבוכים ב, לט:

... אבל כל נביא ממנו (מאיתנו) שבא אחרי משה רבנו, כבר ידעת לשון משאות כולם, ושהם היו במעמד מוכיחים לבני אדם, וקוראין אותם לתורת משה, מאיימין על הנוטה ממנה, ומבטיחים מי שהתמיד אחריה.

וכך אנו סוברים שכך הדבר תמיד, כמו שאמר לא בשמים היא וגו' לנו ולבנינו עד עולם. וכך צריך להיות, כי הדבר השלם בתכלית האפשרית במינו, לא יתכן שימצא זולתו במינו (כלומר דת אלוהית אחרת) כי אם פחות מאותה השלמות, או בהגזמה או בגירעון¹²⁷. כמו המזג המאוזן אשר הוא תכלית איזון אותו המין, הרי כל מזג שאינו כמו אותו האיזון יהיה בו תוספת או גירעון.

כך הדבר בתורה הזו כמו שביאר את איזונה ואמר "חוקים ומשפטים צדיקים", וכבר ידעת כי עניין צדיקים - מאוזנים. לפי שהם עבודות שאין בהם טורח ולא גירעון כנזירים והמתבודדים בהרים ודומיהם, ולא ייתור המביא לידי תאוותנות וזללנות עד שתיגרע שלמות האדם במידותיו ועיונו כמו שאר חוקי העמים הקדמונים.

וכאשר נדבר במאמר זה בטעמי המצוות יתבאר לך מצדקה ותכמתה מה שראוי להתבאר, ולפיכך נאמר בה "תורת ה' תמימה". אבל מי שמדמה כי עולה כבוד וקשה ושיש בה סבל - כל זה טעות בהתבוננות. ולקמן אבאר קלותה באמת אצל השלמים, ולפיכך אמר "מה ה' אלוהיך שואל מעמך וגו'", ואמר "המדבר הייתי לישראל וגו'".

¹²⁷ אם כן, הופעתה של התורה בייתור או בחיסור פוגע במהותה, 'מפר את האיזון', וגורם לה להידמות לדתות האחרות.

ובעוד מקומות רמז רבנו תוך כדי דיבורו על חשיבות שלמותה של התורה (שלמות במהות ושלמות בביצוע): "ובכיוצא בזה אפשר לומר באמת 'לא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם'" (מוה"נ ב, כג). "ועוד מכלל מטרות התורה השלמה - עזיבת התאוות והזילזול בהן..." (ג, לג). "ולכן באה התורה, השלמה אצל יודעיה, לסלק את אלה החלאים המושרשים, ואסרה אכילת הדם" (ג, מו). "...עד שבא משה רבנו ושלמה תורה על ידו" (מלכים ט, א). "וחיוב המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצוות ונשתדל לעשותו בשלמות. ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים - אם יִכְנֶה ה' אנו או בנינו או בני בנינו לראות המשיח, הרי זה טוב יותר, ואם לאו לא הפסדנו כלום, אלא הרווחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבים" (איגרת השמד ד).

נאה דורש נאה מקיים

הקדמת משנה תורה:

ומפני זה נערתני קְצַנִי, אני משה בירב מימון הספרדי, ונשענתי על הצור ברוך הוא, ובינותי בכל אלו הספרים, וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורין בעניין האסור והמותר והטמא והטהור עם שאר דיני תורה. כולן בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכול בלא קושיה ולא פירוק, ולא זה אומר בכה וזה אומר בכה, אלא דברים ברורים קרובים נכונים, על פי המשפט אשר יתבאר מכל אלו החיבורין והפירושין הנמצאים מימות רבנו הקדוש ועד עכשיו.

עד שיהיו כל הדינין גלויין לקטן ולגדול בדין כל מצוה ומצוה, ובדין כל הדברים שתיקנו חכמים ונביאים. כללו של דבר, כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהיה חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה, עם התקנות והמנהגות והגזרות שנעשו מימות משה רבנו ועד חיבור התלמוד, וכמו שפירשו לנו הגאונים בכל חיבוריהן שחיברו אחר התלמוד. לפיכך קראתי שם חיבור זה 'משנה תורה' - לפי שאדם קורא תורה שבכתב תחילה, ואחר כך קורא בזה, ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה, ואינו צריך לקרות ספר אחר ביניהם.

חתימת הלכות קידוש החודש:

הרי ביארנו חשבונות כל הדרכים שצריכין להם בדיעת הראייה, ובחקירת העדים, כדי שיהיה הכל ידוע למבינים, ולא יחסרו דרך מדרכי התורה ולא ישוטטו לבקש אחריה בספרים אחרים: "דרשו מעל ספר ה' וקראו, אחת מהנה לא נעדרה".

איגרות הרמב"ם (לתלמידו ר' יוסף ב"ר יהודה, כז) עמ' קלה-קלו:

וכבר הזהרתיך שלא תתרשל עד אשר תדע את כל החיבור, ויהיה הוא ספרך ותלמדהו בכל מקום¹²⁸, כדי שתשיג את כל תועלתו...

¹²⁸ דהיינו את כל רחבי הספר, בכל נושא ועניין.

ברוך רחמנא דסייען בהדין
הוא ברחמתייה יסייען על מה דאשתאר
ברוך הוא וברוך שמיח

תתפרקון ותשתיןבון מן חרבא מן כפנא מן בנתא מן שביא מן מותא
מן מותנא, מכל מיני משחית ומכל מיני פרעניות המתרגשות לבוא
בעולם. ויחזין עיניכון בבניניה דמקדשא ובשכוליה דהיכלא
ובנחמת קרתא ירושלם, וירקדון רגליכון בעזרתא דקדשא, וידששון
רגליכון על פרקת צורי סנאיכון. ותסקון פולכון בריש גלי ואנא
עמכון, ותסבון לכון ביומא קדמאח, פירי אילנא אתרוגין לולבין וחדסין
וערבין דנחל, ותענון ותימרון: הושענא, הושענא והושיעה נא!

הושיעה את עמך וברך את נחלתך, ורעם ונשאם עד העולם.

קול מבשר, מבשר ואומר

מבשר ואומר	בֵּא יִשְׁעֲכֶם אֲשֶׁר תִּחְשְׁקוּ	אָמְרוּ לְנִמְחָרֵי לֵב חֲזָקוּ
מבשר ואומר	דִּגְלִיוּ בְּעֲדָקָה וּמַעֲשֵׂה הַכְּשָׁרוֹן	גְּדוֹל יִהְיֶה כְבוֹד חֵבֵית הַזֶּה הָאֲחֵרוֹן
מבשר ואומר	וּבַתְחֻנּוּנִים אוֹבִילֶם לְהַשִּׁיבֶם חִלּוֹם	חֲנִנִי נָטָה אֵלַיָּהּ פְּנֵהָ שְׁלוֹם
מבשר ואומר	חֲלוּ פָּנָיו לְקַבְּצְכֶם נֶס יִשְׂא	זָמְרוּ יְיָ כִּי גֵאוֹת עָשָׂה
מבשר ואומר	יָדוּ מֵהוֹשִׁיעַ לֹא קָצְרָה	טוֹב יְיָ לְמַעוֹז בְּיוֹם צָרָה
מבשר ואומר	לְשׁוֹשׁ אַתָּה מְשׁוֹשׁ כָּל הַמַּתְאֲבָלִים עָלֶיָּהּ מְבַשֵּׁר	פָּחַתוּ וְכַחַן פֶּאֶר וְכַכְלָה תַעֲדָה כְּלִיָּהּ
מבשר ואומר	נִהְגַּנּוּ וּלְכוּ כִּי חָשָׂה הַשָּׁעָה	מְשֻׁמֵּעַ שְׁלוֹם מְבַשֵּׁר טוֹב מְשֻׁמֵּעַ יְשׁוּעָה
מבשר ואומר	עוֹרֵי מַחְצֶבֶת רַהֵב מְחֻלְלֵת מוֹרָא	שִׁישׁוּ וְגִילּוּ עֲדֵי עַד אֲשֶׁר אָנִי בּוֹרָא
מבשר ואומר	צָרִי יְהוּדָה וּבְנֵימִין לְהַדִּיק	פִּתְחוּ שְׁעָרִים וַיָּבֵא גּוֹי צָדִיק
מבשר ואומר	רִנְנוּ לְאֱלֹהִים עוֹזְנֵנוּ	קוֹמֵנוּ וְנַעֲלֶה צִיּוֹן אֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ
מבשר ואומר	תְּשׁוּעָה הִנֵּה בָּאָה יְיָ עֲנֵה	שׁוּבוּ לְבַעֲרוֹן אֲסִירֵי הַתְּקוּהָ

קול מבשר, מבשר ואומר

(סידור רס"ג, ענייה ל'יום ערב'ה)